

ปีที่ ๑๓ · เล่ม ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๖

ศิลปากร

นิตยสารรายสองเดือนของกรมศิลปากร

แบบร่างตราเครื่องหมายประจำกระทรวง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงออกแบบตราและเครื่องหมายประจำกระทรวงทบวงกรมและหน่วยราชการต่างๆ ไว้มาก ตราเครื่องหมายประจำกระทรวงชุดนี้ ทรงร่างในสมัยปลายรัชกาลที่ ๕ หรือต้นรัชกาลที่ ๖ เข้าใจว่า สำหรับใช้ประกอบเครื่องแบบข้าราชการ

จากซ้ายไปขวา และ จากบนมาหาล่าง

๑. มหาคาไทย

๒. กลัง

๓. โยธาดิการ ?

๔. อุตตรม

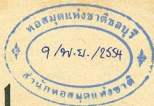
๕. ทหารเรือ

ระเบียบการหนังสือ ศิลปากร

กำหนดเวลาออก เดือน พฤษภาคม กรกฎาคม กันยายน พฤศจิกายน มกราคม มีนาคม

อัตราค่าบำรุง รับ ๑ ปี ๔๐ บาท

การบอกรับ จะบอกรับตั้งแต่เล่มใดก็ได้ ครบ ๖ เล่ม เป็น ๑ ปี ซื่อปลิกขายเล่มละ ๔๐ บาท
ไปรษณียบัตรเสียก่อนหนังสือหมด พร้อมกับส่งเงินค่าบำรุง ต่างจังหวัด
ไปรษณีย์ส่งเงินทางธนาบดี หรือเช็คไปรษณีย์ ในนามของ ผู้จัดการ ส่งจ่าย ป.ณ.
หน้าพระลาน ในพระนคร บอกรับที่กองจกหมายเหตุแห่งชาติ โทรศัพท์
๒๖๑๔๑ หรือที่แผนกเผยแพร่และสถิติ สำนักงานเลขาธิการ กรมศิลปากร
ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัพท์ ๒๐๖๒๘

สารบัญ

ปีที่ ๑๓ เล่ม ๒

กรกฎาคม

๒๕๑๒

๑. สารบัญเล่มนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ
... .. และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ๑
๒. บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ
... .. และพระยาอนุมานราชธน .. ๒๐
๓. ความรู้เรื่องภาษาไทย ธนิต อยู่โพธิ์ .. ๔๐
๔. ศึกษาโบราณคดีจากแสดมปี วิจารย์ ไชยสุต ธ.บ. .. ๕๓
๕. ประติมากรรมขอม ศาสตราจารย์ จอง บัวเชดลีเย่
... .. ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง .. ๖๒
๖. การสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานเมืองเก่าพระรถ ดงศรีมหาโพธิ์
อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี (ตอน ๒) บรรจบ เทียมศักดิ์ .. ๗๖
๗. คำอ่านจารึกบนแผ่นปุนขาว อักษรและภาษาไทย สมัยอยุธยา
จากวัดใหม่ศรีโพธิ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เทียม มีเต็ม อ่าน
... .. ประสาร บุญประครอง ตรวจแก้ .. ๘๓

SILPĀKON

Vol. 13

July, 1969

No. 2

CONTENTS

1. "San Somdet" (Letters Between Their Late Royal Highness Prince Naris and Prince Damrong)	Page 1
2. Notes on Miscellaneous Subjects by His Late Royal Highness Prince Naris and Phya Anuman Rajadhon	" 20
3. Knowledge Concerning the Use of Thai Language by Dhanit Yupho	" 40
4. Studying Archaeology from Postage Stamps by Vicharn Chaiyasut	" 53
5. Khom Sculpture by Professor Jean Boisselier, translated and compiled by Professor M.C. Subhadradis Diskul	" 62
6. Report on the Survey and Excavation of Archaeological Sites at the Old City of Phra Rot, Dong Si Maha Phot, Amphoe Si Maha Phot, Changwat Prachin Buri by Banchop Thiamthat	" 76
7. Reading and Explanation of Thai Inscription in Thai Characters, Ayudhya Period, from Wat Mai Si-Bodhi, Ayudhya by Term Mee-tem, corrected by Prasarn Boonprakong	" 93

ศาสนสมเด็จ

ตำหนักปลายเนิน กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๘๓

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดี ๙ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวันเสาร์นั้น คือวันที่ ๒๒ มิถุนายน รดไฟเข้า ไม่ได้รับลายพระหัตถ์เฝ้าเฝ้าว่า
เขาคงเอามาส่งวันอาทิตย์ก็ไม่มี จึงนึกต่อไปว่าคงกลาเมธ แต่ถึงเมสวันอังคารคือวันที่ ๒๔
มิถุนายน ก็ไม่มีมาอย่างคาด กรันถึงวันเสาร์อีก คือวันที่ ๒๕ มิถุนายน นึกว่าจะ ได้รับ ๒
ฉบับซ้อนก็ได้รับฉบับเดียว ซึ่งลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน แต่ก็เรียบร้อยที่ ตกลงเป็นซากหาย
ไปฉบับหนึ่ง ซึ่งประมาณว่าจะลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ถ้าได้ไปครพระทานเข้าไปได้ โปรดให้
คัดสำเนาส่งประทานข้าเข้าไปด้วย จะเป็นพระเดชพระคุณมาก

สนองลายพระหัตถ์

จะกราบทูลสนองลายพระหัตถ์ ซึ่งลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน ต่อไป

การทำพระระเบียง ตามที่พูดกันอยู่ ๒ อย่างทั้งที่ตรัสบอกนั้น อย่างใช้เป็น
จงกรมเห็นห้องกับพระตำราไว้ไม่ได้ อย่างที่ว่าเป็นที่พักสัปบุรุษนั้นเห็นด้วย เกล่ากระหม่อมเคย
คิดมา ว่าพระระเบียงนั้นย่อมทำล้นที่ประจักษ์ฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพวกโค่นับถือสิ่งใดก็ตั้งนั้น
เป็นที่พักสัปบุรุษซึ่งไปประชุมไหว้และทำบุญ อย่างเล็กก็เป็นคอกอยู่ ๔ มุมที่ซากกลางเป็นช่อง
เข้า อย่างกลางตรงช่องที่ซากนั้นทำเป็นโรงประชุมแซกเข้าอย่างภาษาฮินดูเรียกว่า "โคปุร"
อย่างใหญ่ "โคปุร" นั้น ทำเป็นวิหารซึ่งเรียกว่าวิหารทิศ หรือเรียกว่า "ธรรมศาลา" อะไรก็สุด
แต่จะเรียกไปต่าง ๆ ตามใจ หมคนนั้นย่อมเป็นที่พักหรือที่ประชุมผู้ไปไหว้ไปทำบุญทั้งสิ้น ในการ
จำหลักหรือเขียนผนังพระระเบียงก็เป็นการจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์นั้น เกมที่ก็เห็นจะทำสำหรับ
สถานพระนารายณ์แล้วก็ไหลล่อล่อไปเอามาทำในที่อื่นอันไม่เกี่ยวกับพระนารายณ์เลย ที่พระ
ระเบียงนครวัดก็ฉลักเป็นหลายเรื่องจับฉ่าย คุเป็นเหมือนหนึ่งจะนึกอะไรก็ฉลักขึ้นภายหลัง

ที่ดึกคังอยู่ก็มี ที่เอาพระพุทธรูปทั้งในพระระเมืองก็เป็นการเก็บเอาพระพุทธรูปเก่า ๆ มาปฏิสังขรณ์แล้วไม่มีที่จะตั้งก็ตั้งไว้ในพระระเมืองอันไม่เป็นที่ควรตั้งด้วยซ้ำ เคยได้ยินพวกคริสตังติเคียน เขาว่าพระที่นับถือควรจะต้องไว้แต่บนที่บูชา ที่เอามาตั้งไว้ตามหนทางนั้นผิด เกล้ากระหม่อมก็เห็นพ้องด้วยคำติเคียนอันนั้นเป็นอย่างที่สุด แล้วมาได้สังเกตเห็นเรือนผู้ตีสมอใหม่ เอาพระพุทธรูปเก่า ๆ ตั้งไว้ตามหัวกะโหลก เห็นเป็นเอาอย่างฝรั่งโดยไม่มีความคิด ฝรั่งเขาไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเขาก็ทำเช่นนั้น แล้วเราผู้นับถือพระพุทธศาสนาจำเขาทำบ้าง เห็นเป็นผิดที่สุด

ปราสาทพิมายเป็นพุทราวาส ไม่ใช่เมือง เห็นได้จากประตูเข้าเขตซึ่งทำเป็นช้างสามเศียรไว้ที่มุมนั้นเสียดักเดียว ช้างม้าน้อยเวียนเข้าไม่ได้ จะเป็นเมืองอย่างไรได้ ทางขีมาเข้าต้องคักเทินดินช้างประตู เมืองต้องอยู่ต่างหาก ศาสตราจารย์เซเคต์เคยบอกตามที่ได้พบศิลาจารึกว่าเมืองตั้งอยู่ทางตะวันออกแห่งปราสาทพิมาย เรียกว่าเมืองชะเวียวนภายหลังที่จะซ่อมเมืองเก่าไม่ไหวเห็นปราสาทพิมายเป็นที่กว้างขวาง จะทำให้เป็นเมืองขึ้นที่หลังนั้นว่าไม่ถูก เหมือนนครวัดก็เป็นแหล่งสถานเท่านั้น ที่เรียกว่านครวัดแปลว่าเมืองวัดนั้นเรียกที่หลัง เพราะเห็นมีเนื้อที่กว้างใหญ่ซึ่งราวกับว่าเมือง พวกนักปราชญ์ฝรั่งเศษเขาพบศิลาจารึก มีความว่าแรกสร้างนครมนนั้นได้สร้างปราสาทที่ “ฮโรธริ” ขึ้นก่อน พวกนักปราชญ์ฝรั่งเศษเขาถือเอากำแพงนครมนซึ่งปรากฏอยู่เดี๋ยวนี้เป็นเขตเมือง เขาก็ชี้เอาปราสาทบนเนินฮโรธริชี้มาก่อน ที่หลังเขาไปพบศิลาจารึกซ้ำอีก ปรากฏว่าไม่ใช่ เขาก็เลื่อนไปชี้เอาวิมานอากาศเข้า มาเมื่อศาสตราจารย์เซเคต์เข้ามากรุงเทพฯ บอกว่าได้พบรากกำแพงนครมนเก่าจมดินอยู่กว้างใหญ่อ้อมเอานครวัดเข้าไว้ในเมืองด้วย เกล้ากระหม่อมก็ออกความเห็นว่าย่นฮโรธริก็เป็นปราสาทพนมบาแกนนันติ ศาสตราจารย์เซเคต์ก็หัวรั้ง เป็นการแสดงกิริยาว่าถูก นี่แหละเป็นพยานว่า สิ่งที่เราไม่รู้แน่เมื่ออยู่จะหาประมาณมิได้

ข้อพระคำรัสที่ว่าพระธาตุย่อมสร้างในเมืองซึ่งมีบ้อมกำแพงนั้นถูกแล้ว บ้อมกำแพงก็สำหรับป้องกันข้าศึกซึ่งมารบกวน แม้เป็นเมืองเล็กก็ทำไม่ได้ด้วยไม่มีกำลังพอต้องเป็นเมืองใหญ่มีกำลังพอจึงทำได้ เมื่อมีกำลังสามารถทำบ้อมกำแพงได้แล้ว ที่หลังก็มีกำลังเหลือ จะทำอะไรอีกก็ได้ เป็นเหตุให้พวกอาจารย์ในศาสนาต่าง ๆ กระเลือกกระสนเข้าหาผู้มีกำลังและอำนาจเหล่านั้น พุทธก็นำให้นับถือสิ่งทีคนนับถือ เพื่อบำรุงสิ่งที่คนนับถือกับทั้งตัวเองด้วย แม้ในทางพระพุทธศาสนา เมื่ออาจารย์แสวงหาได้พระบรมธาตุมาก็ไปให้ผู้มีอำนาจก่อพระมหาธาตุบรรจุไว้เป็นที่สักการะ เพราะฉะนั้น เมืองใหญ่ซึ่งพร้อมไปด้วยบ้อมกำแพงอันผู้มีกำลังได้ทำขึ้นจึงมีพระมหาธาตุเป็นที่บูชาทุกเมืองอย่างพระคำรัส

หนังสือ “ลัทธิของเพื่อน” มีฉบับอยู่ที่บ้านแล้ว ไม่ต้องขอ เว้นแต่คุยอย่างผ่านๆ และ
กินานมาแล้วด้วย ต้องขอประทานโทษจุกๆ เสียก่อน

เรื่องพุทธโฆษณาทาน ประทานแะไปนั้นดีเต็มที่ ไม่ต้องไปทาลับมากุเมื่ออ่านแล้ว
จะนำไปส่งถวายพระมหาจุฬารามวาสี

พระราชยานถม ที่ได้รับบอกว่าเป็นของเจ้าพระยานคร (น้อย) ทำถวายพร้อม
กับพระแท่นออกขุนนางนั้น เป็นหลักฐานดีเต็มที่ พระเก้าอี้ถมซึ่งใช้เป็นภัทรบริษัณเฑียรมา
พักหนึ่งแล้วก็ไม่ได้ความ ได้เคยกราบบังคมทูลตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงพระแท่นภัทรบริษัณเฑียรมาคราวหนึ่งแล้ว ครั้นตอบว่าของเก่าทำกำมะลอด้วยไม้มะเกลือ เสร็จงาน
แล้วก็ทิ้งทิ้งไป ทั้งนี้กับพวกที่มิได้กราบบังคมทูลตาม ว่าเอาพระเก้าอี้ถมมาใช้แทนเมื่อไร
และใครเป็นผู้ทำถวาย พนักเรือพระที่นั่งนั้นไม้เฒ่าสีบ ตามที่วัดเล่าถึงข้างตมที่นครศรีธรรมราช
ทอดพระเนตรเห็นเป็นมลายูนั้น เกล้ากระหม่อมก็เคยไปคุมเชื้อมในประเทศมลายูมาหลายแห่ง
พบเครื่องถมที่ทำในมลายูก็มีเหมือนกัน เป็นอันว่าการกระทำพ้องกัน กลัวจะเป็นต่างเอาอย่างเครื่อง
บังกาสถของอินเดียนทำด้วยกัน เพราะฉะนั้น ที่ว่าเจ้าพระยานคร (น้อย) เอาครูในกรุงเทพฯ
ออกไปสอนนั้นฟังยากกลัวจะเป็นต้นนิษฐานไปถามความกึกเห็น อนึ่งถมละครซึ่งว่าต้นนั้นกลัว
จะเป็น “ฮือ” ตามความสังเกตของเกล้ากระหม่อมไม่เห็นผิดกับถมบางขุนพรหมไปเลย ผิดกัน
แต่ที่ถมละครมีชิ้นใหญ่ๆ นั้นก็เพราะเจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นผู้มีเงินทุนให้ทำ พวกบ้านย่อย
บ้านพานถมมีแค่ของเล็กๆ เพราะไม่มีทุนและไม่มีโอกาสจะทำของใหญ่เท่านั้น เรื่องพระราชยาน
ทองลงยาที่กราบทูลตามมาด้วย ยังมิได้ได้รับบอกเกล้าเฝ้าขออะไรไปให้ทราบบ้างเลย

เกล้ากระหม่อมกับท้าวญาติในครัวเรือน ต่างยินดีอนุโมทนาในพระกุศลราศีซึ่งได้ทรง
บำเพ็ญให้เป็นไปในวันประสูตินั้นเป็นอย่างยิ่ง พริชของพระลังกาตามทีครัดเล่านั้นชิมชาบค้อย่างยิ่ง
ข้อที่ส่งสาธิตยจนมาถวายนั้นควรอย่างยิ่ง เหมือนกับพริชโกนจุกของเรา บทที่สวดมนต์คู่เป็นเอา
๒ ภาคมารวมสวด ก็อั้งแต่ ปฏิจธสมุปาบท ถึง นักชัตถยักษ์ นั้นภาคหนึ่ง ตั้งแต่มงคลสูตร ถึง
นักชัตถยักษ์ นั้นอีกภาคหนึ่ง แต่ภาคโคทาณะจะใช้สวดในพิธีอย่างใดนั้นเรารู้ไม่ได้เพราะไม่คุ้นเคย
กับการสวดมนต์ของพระลังกา แต่ได้เคยสังเกตมาเมื่อเกล้ากระหม่อมมีอายุครบ ๕๐ เวลานั้น
ไปรักษาตัวอยู่ที่ศรีมหาธาตุใต้เนินต์ พระวัดศรีมหาธาตุ (ซึ่งเวลานั้นเป็นมหาณิกาย) มาสวด
มนต์และฉัน ทำนกับเทียนทำน้ำมันให้เมื่อสวด ธรรคสูตร ถึง อิติปิโส เป็นเหตุให้เข้าใจได้
ว่าแต่ก่อนทำน้ำมันที่ด้วยรัตนคุณ ที่มาใช้ รัตนสูตร นั้นทูลกระหม่อมของเราทรงเปลี่ยนเพราะฉะนั้น
ภาคหนึ่งซึ่งพระลังกาสวด ก็จะว่าจะสวดเพื่อทำน้ำมันที่ถวายก็ได้ส่วนภาคสองคือ ๘ ทำน
ย่อเวรนี้เอง สวดถวายเพื่อทรงพระจำเริญการชัตค่านานนั้นทราบมานานแล้วว่าเป็นของหัวหนักกล่าว

เหมือนกับ หันมมยัง ฉะนั้น ที่ให้องค์อื่นชดค่างานนั้นผิดการให้ศิลปก็เหมือนกัน งานวันประสูติของฝ่าพระบาทเป็นงานจำเพาะพระองค์ การที่ฝ่าพระบาทจะทรงรับศิลปใครจะรับศิลปผู้นั้นก็ต้องที่ผู้เข้าใจการขอด้วยตนเอง พิจารณาแล้วรับศิลปกันทั่วไปนั้นเป็นการสาธารณะเพราะผิดทางไปทำนึ่งหนึ่งเสีย กอຍให้ฝ่าพระบาทศรีขอเอง ข้อที่ทำนองสวคมนตรีเหมือนกับพระไทยอย่างเท่าก็เข้าใจได้ ด้วยพระไทยเรากีสืบมาแต่ลังกา ข้าพระลังกาก็เคยเข้ามาบวเญอยู่กัพระไทย มีท่านลังกา ๔ พวกซึ่งเป็นเวรกันรักษาพระมหาธาคุนครศรีธรรมราชกับทั้งท่านมหาสวามีซึ่งมาเป็นใหญ่ปกครองคณะสงฆ์อยู่ ครึ่งเมืองสุโขทัยเป็นคั่น ถ้าสวคมนตรีไม่เหมือนกันแล้วจะอยู่ไปด้วยกันอย่างไรได้ เทศาอนุโมทนาของพระลังกาผู้เญีรูทางสมัยใหม่มากก็เป็นการที่เอาทางข้างฝรั่งมาปรุงเข้ากับทางพระพุทศาสนา แต่ก็ฟังดีมาก

หนังสือเทศนา ๕๐ กัณฑ์ กามที่ควรเส้าว่าเหมือนสมุคไทยนั้นเป็นอย่างใหม่ซึ่งเกล้ากระหม่อมยังไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่อย่างเท่าเขาทำเป็นใบ ๆ ร้อยเชือกเหมือนใบลานที่เดียว จะหักคำอนุโมทนาที่พระวัดบิณมัยอรุสด้วยซึ่งโปรดคัคัประทานไปนั้นใช้คำ “พระพุทเจ้าทั้งหลาย” หมายถึงพระพุทเจ้าใน อดีต ปัจจุบัน อนาคต นั้น เป็นทางมหายาน แต่ก็ไม่เสียหยาอะไร ในสวคมนตรีของเราก็มีย่อยมาก เช่น “เขจดีตา” เป็นคั่น เป็นเรื่องทีเก็บออกไม่หมดเท่า่นั้น ที่ชื่อวัดชื่อว่า “บิณบัยอร” นั้น เห็นจะหมายความว่า กวินวิคโคเรย.

ปลักรก

เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ได้ไปเฝ้าศพระยาธุการบถิ (เพื่อง พรหมจินดา) ที่วัดจักรวรรดิคามโบค้ำ ด้วยเป็นผู้คุ้นเคยกันมา ในงานนั้นเขาแจกหนังสือ “อภิธัมมัตถคห ย่อ” ไม่ได้พยายามที่จะส่งมาด้วยเพราะเห็นคิคจะจิด อย่างไรก็ การแจกหนังสือในงานศพนั้นฝ่าพระบาททรงริชั เป็นผลสำเร็จคัที่เป็นแพชัันทักกันทุกงาน แต่เรื่องรวานั้นจิคบังเคิมบังเป็นธรรมคาเท่า่นั้น

เมื่อวันอาทิตย์ วันที่ ๓๐ มิถุนายน ได้รับประทานผลเงาะชนิดหนึ่ง ซึ่งทรงพระเมกคาโปรดประทานไป เป็นพระเศพระคุณแล่นเกล้า ได้เคยเห็นเมื่อมาเฝ้าที่บิณัง คิคจะส่งถวายสมเด็จพระพันวัสสาแต่มีน้อยนัก จึงเกดเทพระยาวิชฎานุประคิษฐ์ให้ออกกว้งหากได้มา แกบออกมาเขาเรียกอะไรก็ลืมไปเสียแล้ว จำได้แต่ว่าคล้ายกับชื่อเงาะสามัญซึ่งเรียกกันว่า “วันบุตัน” จะทักเขาว่าเรียก “วันบุตัน” เป็นอันได้ส่งเข้าไปถวายตามประสงค์ แต่ไม่ได้ชิมว่ารสเป็นอย่างไร ก่อเมื่อประทานเข้าไปคราวนี้จึงได้ชิมรสต่างกักับเงาะสามัญมาก คงจะโปรดประทานฝาก

หม่อมเจิมเข้าไป แต่เป็นคึกคักเท่านั้น ไม่ได้พบตัวหม่อมเจิมว่ากลับแล้วหรือยัง เป็นแต่ที่วัง
วาทิศส่งไปให้.

การมีควรแล้วแต่จะไปรด

หว

* * * *

บ้านจีนนามอน ปิ่น

วันที่ ๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓

ทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

ลายพระหัตถ์เฝ้าฯ รับสั่งวันที่ ๒ กรกฎาคม มาถึงหม่อมฉันแล้ว จดหมายเฝ้าฯ ของ
หม่อมฉันฉบับลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ซึ่งไปหายเสียในระหว่างทางนั้น พอหม่อมฉันได้ทราบจาก
ลายพระหัตถ์เฝ้าฯ รับสั่งก่อนว่ายังไม่ได้ทรงรับ ก็ได้ส่งให้คัดสำเนาส่งไปถวายพร้อมกับจดหมายเฝ้าฯ
ลงฉบับวันที่ ๒ กรกฎาคม แก่ก่อนได้รับลายพระหัตถ์ฉบับนี้ หวังใจว่าจะไปถึงแล้วโดยเรียบร้อย

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๑) ที่หม่อมฉันทูลความเห็นว่าปราสาทหินเช่นที่เมืองพิมายเป็น “เมือง” นั้น ภาครัฐ
สีกว่าใช้คำผิดไป ควรจะใช้คำว่า “บ້อม” จึงจะตรงกับความที่หมาย ความกึกเช่นนั้นก็ขึ้น
โดยมีเรื่องดังจะทูลต่อไป

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ หม่อมฉันไปเมืองระนองครั้งแรก เดินทางมาจากเมืองชุมพรข้าม
แหลมมลายูไปถึงเมืองกระ แล้วลงเรือล่องลำน้ำปากจั่นลงไปยังเมืองระนอง ก็ลำน้ำปากจั่นนั้น
เป็นแนวชายแดนไทยกับอังกฤษ ทางฝั่งตะวันออกเป็นเขตจังหวัดระนองของไทย ทางฝั่ง
ตะวันตกเป็นเขตอำเภอเมืองมะลิวัน จังหวัดมริคของอังกฤษ หม่อมฉันใคร่จะเห็นเมืองมะลิวัน
พระราชวังฐานประจักษ์ (คอมมิวนิสต์ ระนอง) เวลานั้นเป็นที่พระอัยยิกษกษัตริย์เจ้าเมืองกระ
เคยคุ้นกันกับอังกฤษเจ้าเมืองมะลิวัน ให้คนล่องหน้าลงไปบอกว่าหม่อมฉันใคร่จะไปแวะที่เมือง
มะลิวัน เขาก็แสดงความยินดีและจัดการรับรองอย่างดีที่สุดซึ่งสามารถจะทำได้ในที่นั้น เมื่อหม่อม
ฉันไปถึงเขารับรอง ณ ที่ว่าการแล้วพาเที่ยวดูสถานที่ต่าง ๆ ล้วนสร้างด้วยเครื่องไม้ มีสถานที่ว่า
การเมือง และเรือนเจ้าเมืองกรมการพนักงานต่าง ๆ รายกันไป แต่มีสถานที่สำคัญแห่ง ๑ คือ
สถานีตำรวจ (Police Station) ทำเป็นค่ายปึกเสาไม้แก่นเป็นระแนง มีช่องยิงปืนจากข้างใน และ

มีป้อมตรงมุมกับสะพานสำหรับคนขึ้นรักษารอบค่าย ทรงศูนย์กลางค่ายมีวงระเนียดอีกชั้นหนึ่ง เป็นที่เก็บเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์และเงินตรา มีหอคอยที่กลางวงระเนียดนั้นไว้เป็นที่บัญชาการต่อ ผู้รักษาค่ายในคลังเงินก็เห็นแปลก ด้วยทำพื่นก่ออิฐลาดปูนแล้วเพเงินเหรียญรูบิจึงกองไว้เช่นนั้น เผื่อจะมีโจรผู้ร้ายจู่โจมเข้าไปไม่ทันรู้ตัว เอาเงินกองไว้เช่นนั้นโจรจะมีเวลาเอาเงินไปได้เพียงคน ละพายมือไม่เอาไปได้มากเหมือนใส่ถุงหรือใส่หีบ อีกประการ ๑ โดยปกติพนักงานตรวจตราแล เห็นเงินอยู่เสมอสะดวกแก่การรักษาด้วย

เมื่อเที่ยวดูค่ายเสร็จแล้วกลับมาแจ้งพักฟังเขาชี้แจงต่อไป ว่าที่ต้องทำค่ายเช่นนั้นเพราะ ชาวเมืองที่อยู่ในปกครองเป็นคนต่างชาติต่างภาษา พวกที่มาปกครองเป็นชาวต่างประเทศและมี น้อยตัวด้วยกัน ในเวลาปกติก็แยกกันอยู่ได้ตามสบาย แต่เวลาเกิดเหตุฉุกเฉินทุกจำต้องมีที่สำหรับ รวบรวมกันต่อสู้ศัตรู จึงต้องมีป้อมหรือค่ายเช่นนั้นทุกแห่งในบรรดาเมืองที่อังกฤษไปตั้งปกครอง คนต่างชาติต่างภาษา ได้ฟังอธิบายมาจากเมืองมะลิวันเป็นปฐมดังนี้

เมื่อถึงสมัยในรัชกาลที่ ๖ หม่อมฉันขึ้นไปเที่ยวเมืองสุโขทัย เจ้าพระยาสุรสีห์นคร (พร จรุจินดา) เวลานั้นยังเป็นสมุหเทศาภิบาล พาหม่อมฉันไปคูวัดพระพายหลวงอยู่นอกเมือง สุโขทัยทางคันเหนือ เป็นปรางค์ ๓ ยอดแบบขอมเหมือนอย่างปรางค์ ๓ ยอดที่เมืองลพบุรี เมื่อ ดูตัวปรางค์แล้ว เจ้าพระยาสุรสีห์นครพาไปคูเขตรบริเวณวัดนั้น ว่ากว้างขวางและซุกซุนทำกำแพง รอบคูราวกับเป็นเมืองผดึกกับวัดอื่น ๆ เป็นเหตุให้หม่อมฉันเข้าใจว่าวัดพระพายหลวงนั้นเป็นที่ มั่นเมื่อครั้งพวกขอมปกครอง ตัวเมืองสุโขทัยที่ปรากฏเป็นเมืองไทยสร้าง แล้วเลยรำลึกถึงอธิบาย ที่ได้ฟังณเมืองมะลิวัน ถัดประสานกับเรื่องพงศาวดาร เห็นว่าธรรมคานมนุษย์ถึงจะต่างชาติต่าง ดินฐานและต่างสมัยกัน พฤติการณ์อาจจะทำให้มีความคิดเป็นคล่องเดียวกัน เมื่อเมืองสุโขทัยอยู่ ในอำนาจขอม พลเมืองเป็นคนต่างชาติกับขอมโดยมาก ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ในหนังสือ ประชุมจารึกสยามภาคที่ ๑ ว่าขอมตั้งข้าหลวงขึ้นไปอยู่ปกครอง เป็นท่านเองเดียวกันกับอังกฤษ ปกครองเมืองมะลิวัน และพวกข้าหลวงขอมคงระวางภัยเช่นเดียวกัน จึงคิดทำบริเวณวัดพระพาย หลวงให้เป็นป้อมสำหรับป้องกันตัวในเวลาเกิดเหตุฉุกเฉิน และความปรากฏในศิลาจารึกว่าได้มีเหตุ ฉุกเฉินเช่นนั้นจริง เมื่อพระวรวงศ์ยังเป็นพ่อขุนบ้านกลางท้าว เจ้าเมืองบางยาง กับพ่อขุนผ้าเมืองเจ้า เมืองราชช่วยกันตีเมืองสุโขทัย ได้รับกับพวกข้าหลวงขอม พวกขอมแพ้จึงทิ้งเมืองสุโขทัยหนีไป อธิบายที่มูลมานี้เป็นเหตุให้หม่อมฉันคิดเห็น ว่าวัดและเทวสถานที่พักพวกขอมทำบริเวณกลายเป็น ป้อมเช่นที่เมืองพิมาย เพื่อประโยชน์ในการเมืองด้วย แต่ไม่เกียวยถึงราชธานีหรือเมืองที่ผู้คนร่วม ชาติกันโดยมาก มิใช่จะเหมือนกันทุกแห่งไป

๒) เรื่องพระเก้าอี้ถมที่ทำเป็นพระที่นั่งภัทรบิฐ หม่อมฉันได้พบหลักฐานเพิ่มเติมทั้ง
ทูลไปในจดหมายเหตุฉบับลงวันที่ ๒ กรกฎาคม นั้นแล้ว

จะทูลบรรเลงเรื่องเครื่องถมต่อไปอีกสักหน่อย นานมาแล้วหม่อมฉันได้เห็นในหนังสือ
เล่าว่าชาวยุโรปได้วิชาทำเครื่องถมไปจากประเทศอิหร่าน (เปอร์เซีย) เช่นเดียวกับได้การเล่นฝรั่ง
แห่งหมากrukและเล่นเต็คสิ หม่อมฉันเกิดอยากรู้ว่าไทยเราจะได้วิชาทำเครื่องถมมาแต่ไหน เพื่อบอก
คุณในหนังสือเก่า พบกล่าวถึงเครื่องถมเป็นครั้งแรกเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ปรากฏอยู่ในบัญชีเครื่องบรรณาการซึ่งแปลเป็นภาษาฝรั่ง ว่าเจ้าพระยาวิชเยนทร์ให้ทำไม้กางเขน
ด้วยเครื่องถมส่งไปถวายไปป้อนหนึ่ง ส่อให้เห็นว่าไทยเห็นจะเพิ่งทำเครื่องถมได้ในสมัยนั้น นับถือ
กันว่าเป็นของแปลกวิชเยนทร์จึงทำให้เป็นไม้กางเขนส่งไปถวายไปป้อน เรื่องในพงศาวดารก็ชวนให้
เข้าใจว่าไทยคงได้วิชาทำเครื่องถมตรงมาจากประเทศอิหร่านเหมือนกันฝรั่ง ด้วยปรากฏว่าพวกชาว
อิหร่านที่เราเรียกว่า “แขกเจ้าเซน” ต้นวงศ์ของพวกพระยาจุฬาราชมนตรี แรกเข้ามาตั้งค้าขาย
ณ กรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าทรงธรรม และเมืองไทยยังมีทางไมตรีกับประเทศอิหร่านสืบ
มาจนในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ดังปรากฏในเรื่องประวัติของวิชเยนทร์ ว่าเมื่อแรกเข้ามาเป็น
พ่อค้าอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา ครั้นหนึ่งคุมเรือไปค้าทางทะเลถึงชายแหลมอินเดียทางด่านกะวันตก ไป
ถูกพายุใหญ่เรือแตก แต่ตัวรอดขึ้นฝั่งได้เมื่อคืนอยู่บนหาดทรายเห็นคนถูกเรือแตกอีกพวกหนึ่งลัก
สองสามคนเดินสวนมา เมื่อเข้าใกล้ วิชเยนทร์เห็นเหมือนไทย เข้าใจไปตามได้ความว่าเป็นราชทูต
ไทยไปประเทศอิหร่านกลับมา ถูกพายุอันเดียวกันเรือแตกรอดขึ้นฝั่งได้ทันนั้น วิชเยนทร์มีเงินติด
ตัวอยู่บ้าง จึงชวนช่วยพาพวกทูตไทยโดยสารเรือพ่อค้ากลับมาถึงกรุงศรีอยุธยา พวกทูตเสนอ
ความชอบของวิชเยนทร์ต่อเจ้าพระยาโกษา (ขุนเหล็ก) เจ้าพระยาโกษาให้ตำแหน่งรับราชการใน
กรมทำเป็นบำเหน็จ และเป็นมูลเหตุที่วิชเยนทร์จะได้เข้ารับราชการ เรื่องขั้นต้นของเครื่องถมไทย
มีมาดังนี้ เครื่องถมไทยของเก่าที่เป็นฝีมือช่างกรุงศรีอยุธยามาทำขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เช่นพาน
พระศรีที่อยู่ในตู้เครื่องถมของหลวงเป็นต้น หรือแม้เครื่องถมที่ทำกรุงศรีอยุธยาก็ยังมิตัวอย่าง
อยู่ถึงยุคใดก็ด้วยชอบทำลายกันไทยและมีพื้นถมมาก เครื่องถมที่ทำในกรุงเทพฯ ครั้นรัชกาล
ที่ ๑ ยังทำมีมาก ฝีมือน่าจะมาทราบลงเมื่อรัชกาลที่ ๒ เป็นหัวต่อที่เครื่องถมเมืองนครฯ จะเฟื่องฟู
เข้าใจว่าเรื่องประวัติเครื่องถมชั้นหลังจะมีมาดังนี้

๔) ที่ทรงถามเรื่องพระราชนิพนธ์ว่าสร้างเมื่อรัชกาลไหนนั้น หม่อมฉันใคร่จะทูล
ตอบว่า “ไม่ทราบ” เพราะนึกกันความรู้เหตุที่สร้างไม่ออก แต่มีเงาอยู่ในฉายาว่าสร้างเมื่อรัชกาล
ที่ ๕ เพราะฉะนั้น ต้องอ้างเหตุแต่โดยเขา คือเมื่อรัชกาลที่ ๔ ทูลกระหม่อมทรงสร้างพระ
พระราชนิพนธ์ขึ้นองค์ ๑ และทรงพระราชนิพนธ์ในวันพระ เป็นอันมีพระราชนิพนธ์ทำด้วยของวิเศษ

๒ องค์ คือพระราชยานถมมีขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ องค์ ๑ พระราชยานงามมีขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๔ ต่อมาอีกองค์ ๑ อาจจะมิผู้เห็นว่าเป็นของเฉลิมพระเกียรติประจำรัชกาล เข้าทางเดียวกับเรือยาพระที่นั่ง ถึงรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะทรงพระราชปรารภเอง หรือจะเป็นปรารภของท่านผู้หลักผู้ใหญ่ในราชการสมัยนั้นกราบทูลเสนอก็เป็นได้ เห็นว่าควรจะสร้างพระราชยานค้ำยอวชิระให้มีขึ้นเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๕ ตามเยี่ยงอย่างรัชกาลก่อน เหตุที่สร้างเป็นพระราชยานลงยานั้นยังมีทางกคพิเคราะห์เทียบกับนายศรีต่อ ไป พระราชยานถมทำด้วยเงินเปรียบเหมือนนายศรีเงิน พระราชยานงามทำด้วยงาช้างแก้ว เปรียบเหมือนนายศรีแก้วจึงเห็นควรทำเป็นพระราชยานทองเทียบนายศรีทองให้ครบตัวรับ แต่พระราชยานถมเป็นเงินถมยา พระราชยานทองก็ควรเป็นทองลงยาให้เข้าคู่กัน หม่อมฉันคิดเหาเหตุ เห็นน่าจะเป็นอย่างเช่นตุลมา

ยังมีเงาในญาณต่อไป ว่าดูเหมือนสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะได้โปรดให้ส่งพระราชยานงอนงค์แรกไปถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งในยุโรป แล้วตัวองพระราชยานขึ้นใหม่แทนของเดิมอีกองค์ ๑ เข้าใจว่าโปรดให้กรมหมื่นเปรมประชาเป็นผู้ทำ ขอให้ทรงพิจารณาเถิด

๕) ชื่อวัดบ้านบังอรนั้นเป็นชื่อสถานที่ใหม่เมื่อไม่ช้านานนัก วัดนั้นเดิมเรียกชื่อตามตำบลที่ตั้งวัดว่า "วัดบาทนุถันจิ้ง" เป็นภาษามลายูแปลว่า "หินล่อย" เหตุที่เปลี่ยนชื่อเป็นวัดบ้านบังอรนั้น หม่อมฉันได้ยินเขาเล่ากันว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองป็นางนางสาวสนาน อมาตยกุล ซึ่งเป็นธิดาพระยาอภัยรณรงค์ฤทธิ์ (ฉวิธ) และคุณหญิงทวามสงวน ออกมาเฝ้าพักอยู่ที่บริเวณท่าหน้ากรมเจ้าตากสินมหาราช วันหนึ่งนางสาวสนานไปทำบุญวันเกิดหรือเพื่อเหตุอันใดอันหนึ่ง ณ วัดบาทนุถันจิ้ง เกิดโสมนัสศรัทธาบริจาคทรัพย์ช่วยการปฏิสังขรณ์บ้าง ครั้นทำบุญกลับมาในค่ำวันนั้นฝันไป ว่าคุณหญิงทวามสงวนผู้มารักมาบอกว่าได้เปลี่ยนชื่อวัดบาทนุถันจิ้งเป็นวัด "บ้านบังอร" ด้วยจึงจะเจริญสุข นางสาวสนานทูลความฝันให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบต่อมากอีก ๒ วัน เสด็จอนุสมการวัดบาทนุถันจิ้งได้ไปทูลขอให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อวัดเป็นบ้านบังอรตามสุบินนิมิตของนางสาวสนาน และโปรดให้ทำป้ายเป็นรูปใบเสมาจารึกชื่อวัดบ้านบังอรติดปลายเสาปักไว้ที่ริมถนนข้างวัด และเสด็จไปทำพิธีเปิดคลุมป้ายด้วยวันหนึ่ง เรื่องที่ทูลมานี้ได้ยินคำบอกเล่า หม่อมฉันหาได้มีกิจเกี่ยวข้องแก่เรื่องนั้นอย่างใดไม่ เพราะในสมัยนั้นหม่อมฉันยังทำบุญที่วัดบุโลทิศอยู่ห่างไกลกลับวัดบ้านบังอรมาก

๖) การส่งเงาะผลใหญ่ไปถวายนั้น หม่อมฉันมีความชอบเพียงให้อนุโมทนาสาธุการเท่านั้น วันนั้นพระยารัษฎาเสด็จเสภาฉันให้ พอพวกลูกหญิงกับหม่อมเจิมเห็นก็พร้อมใจกันขอส่งไปถวายสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าที่ประทับ เพราะสบโอกาสที่จะฝากไปได้ในวันรุ่งขึ้น ลูกเงาะอย่างนั้นพระยารัษฎาบอกว่าเป็นปุลสัน (Pulsan) มาแต่เกาะสุมาตรา

เมื่อส่งไปถวายหม่อมฉันเกรงจะไปหายเสียกลางทาง มาได้ทราบว่าได้ตามจำนวนก็ยินดี หม่อมฉันนั้นยังอยู่ที่นี้ รอโรงเรียนเปิดจะพาหลานแววกกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ หม่อมฉันจะฝากหนังสือเรื่องตำนานพิรุณให้หม่อมฉันนำไปถวายด้วย เพราะเป็นหนังสือมากเกินขนาดจะใส่ของ ครั้นจะม้วนห่อส่งทางไปรษณีย์ก็เกรงจะไปยับเยินเสียกลางทาง จึงคิดจะเอาเข้าแฟ้มส่งไป เห็นจะทรงได้หลายวัน และหวังใจว่าจะไปรด

ถวายมิควรแล้วแต่จะไปรด

ด. ๖๖ ๖๖๖๖๖๖

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๒

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถฯ ทราบฝ่าพระบาท

ยังไม่ถึงวันอันกำหนดที่จะได้รับสายพระหัตถ์แว้ว อยู่ว่าง ๆ ก็เขียนร่างหนังสือขึ้นเล่นตามชอบใจ เพื่อส่งถวายเป็นการบรรเลง

ไขความเกล้า

พระเจ้าอยู่หัว เกล้ากระหม่อมก็เคยคิดว่าจะเป็นรัชกาลที่ ๔ เข้ารอยเดียวกับกระแสรพระดำริ ได้ตามเจ้าพระยาบดินทร์เดชาวัน ด้วยเห็นว่าเป็นวงศ์นครเมื่อจะทราบบ้าง แต่ก็ไม่ทราบ พระยาพจนปริชาตสงสัยว่าจะเคยใช้ทั้งพระที่นั่งอนันตสมาคมองค์เก่ามาก่อน ถึงแก่ได้ไปดูตอมรูปออกแขกเมืองฝรั่งเศสซึ่งแขวนอยู่ที่พระที่นั่งจักรี แต่ก็ไม่ละเอียดพอที่จะเห็นได้ ตกลงเป็นอันไม่รู้เนื้ออยู่จนเดี๋ยวนี้

เครื่องถมนั้นชอบกล เป็นของที่มิทำนานมาแล้ว ของเก่าเรียกกันว่า “ถมดำ” เพราะลายท่างเห็นพื้นดำมาก เกล้ากระหม่อมได้สังเกตเห็นของเก่าที่เดียวเป็นพื้นคำลายเงิน ถัดมามีตะทองสลักกับเงิน ถัดมาอีกเป็นลายตะทองล้วน ก่อนนั้นมักเปลี่ยนเป็นทำพื้นแถบเข้า ลายดีแน่นเข้า ตกมาถึงถมบางขุนพรหมมีพื้นน้อยเต็มที มีลายเป็นทองอร่ามไปทั้งนั้น เข้าใจว่าเป็นด้วยคนสมัยหลังต้องการให้มีทองมาก ถือกันว่าเป็นของดี ถมละครก็เป็นอย่างเดียวกับถมบางขุนพรหม เกล้ากระหม่อมไปนครศรีธรรมราช ไม่ได้ไปคุ้ยเขี่ยทำเครื่องถม เป็นแต่ให้ไปหา

เครื่องดนตรีมากุเพื่อจะซื้อ แต่สิ่งที่ได้มาก็เห็นเหมือนกับถมบางขุนพรหม จะซื้อมาก็เห็นเปลืองแรงเงินงี้ไม่ไค้ซื้อ

เมื่อไปนครศรีธรรมราชคราวแรก (ครั้ง “โกบิโสบ”) ได้เห็นฝามาตรที่หอพระสิทธิศักดิ์ เป็นถมชนิดที่เรียกกันว่า “ถมคำ” ในลายเติมไปตัวรูปอรหันต์ เข้าใจว่าตั้งใจจะเป็นลายฝรั่ง รูปอรหันต์นั้นเข้าใจว่าเขาอย่างเทวดาฝรั่งซึ่งมีปีกมาก ถ้าความคิดคาดเช่นนั้นเป็นถูกก็ต้องเป็นของทำในรัชกาลที่ ๒ เป็นอย่างสูง ถ้าถูกต้องนั้นการทำ “ถมคำ” ก็ได้ทำมาจนถึงในรัชกาลที่ ๒

พูดถึงพระสิทธิศักดิ์ก็บอกได้ว่ามีประมุขกันอยู่ถึงสามองค์ คือ ที่เชียงใหม่องค์หนึ่ง ที่กรุงเทพฯ องค์หนึ่ง กับที่นครศรีธรรมราชองค์หนึ่ง พระองค์เจ้าประจิรวรการท่านว่าองค์ที่นครศรีธรรมราชเป็นอย่างใกล้ชิดที่สุด เพราะในตำนานมีว่าเรือแตก ราชทูตเชิญพระสิทธิศักดิ์ขึ้นเหนือหัว้วยน้ำไป แสดงว่าพระสิทธิศักดิ์องค์เล็ก ถ้าเอาพระสิทธิศักดิ์ที่เชียงใหม่หรือที่ในกรุงเทพฯ ขึ้นทูลหัวแล้ว กอราชทูตจะต้องหัก

พูดถึงหอพระสิทธิศักดิ์ ไปนครศรีธรรมราชคราวที่สี่ เห็นหอพระสิทธิศักดิ์ทำใหม่เป็นตึกและสิ่งใดๆ ซึ่งตั้งใจจะไปของเก่าก็รื้อสร้างเป็นอะไรใหม่ไปเสียเกือบสิ้น ตลอดจนถึงวัดและบ่อน้ำแกง ให้นึกดูว่าที่ว่างมีถมไป อยากสร้างเมืองใหม่ก็ไปสร้างในที่ว่างๆ ก็แล้วกัน ทำไมจะต้องรื้อของเก่าเอาลงไว้ให้ชมจะดีกว่า แต่ความเห็นอันนี้ ก็เป็นเรื่องใฝ่ใจในอ้ายพังๆ ลงคนเขาก็นึกไม่ไค้ ไม่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา มีความเห็นลงในหนังสือพิมพ์อยู่บ่อยๆ เป็นต้นว่าปราสาทพิมาย เสียงหนึ่งว่าเป็นอนุสาวรีย์ของเขมร เอาไว้ให้เสียเกียรติยศทำไม ควรรื้อลงเสียให้ราบเป็นหน้ากลอง แล้วมีอีกเสียงหนึ่งค้านว่า จริงคอกที่ปราสาทนั้นเป็นอนุสาวรีย์ของเขมร แต่ก็ปรากฏว่าที่คืนผืนนั้นเดิมเป็นของเขมรแล้วเราได้มา แม้รักษาให้คงไว้ก็จะเป็นเกียรติยศ ไม่ใช่เสียเกียรติยศ หนังสือพิมพ์เขาชอบเสียงหลัง เกล้ากระหม่อมก็เห็นด้วย “ไม่เข้าไค้ออกไค้” เพราะชอบอ้ายพังๆ

คำ “อ้ายอ๊” เดิมก็ประสงค์จะยกย่อง แล้วกลายเป็นคำซ้ำไปถูกขึ้น

ข่าวใหม่

หมวกนี้เคยจำหน่ายว่า “ข่าวในกรุงเทพฯ” แต่เห็นไม่ตรง ข่าวในกรุงเทพฯ มี ๑๐๘ ที่กราบทูตมานั้นคิดจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวแก่ตัว แล้วข้าเลือกกราบทูตแต่เรื่องที่ควรรทรวงทาบด้วย จึงยักจกเสียใหม่ทั้งที่เขียนไว้ข้างบนนี้

มีข่าวตาย ๒ ราย คิดว่าเป็นคนที่ทรงรู้จักจึงทราบมูลมา

๑) ได้รับใบคำ บอกว่าจะเผาศพหม่อมเซ่งจ่าย บุนนาค ที่วัดทองนพการณ วันที่ ๓ กรกฎาคม อ้างทราบความก็ตกตลึง ไม่ทราบว่าเจ๊เป็นใครตายเมื่อไร แก่เคยทำกับข้าวให้กิน ไม่รู้ว่ากินต่อกี่หน ก็คิดถึงคุณแก่และคิดถึงคุณแม่นครีด้วย ก็ต้องไปส่งสการศพเท่านั้น ไปถึงวัดตามพวกลูกๆ คุณแม่นครีบอกว่า “เป็นลม” ตายเมื่อวันที่ ๒๗ เดือนก่อน อายุ ๘๒ รู้สึกว่าแก่พอใช้ ที่เอาศพไว้หกเจ็ดวันแล้วเขานี้เค้ เป็นการกักความเป็นห่วงให้สิ้นไปเสียโดยเร็ว

พอไปถึงวัดเขาก็ให้หนึ่งพักที่ศาลาการเปรียญ ขึ้นไปก็เห็นบีฬาทย์มอญตั้งอยู่นึกตามตัวเองว่าทำไมการศพจึงต้องประโคมด้วยบีฬาทย์มอญ นึกไปก็นึกได้เป็นชั้นๆ แต่ก่อนใช้กลองมลายูหลายใบประโคม เรียกกันว่า “นางหงส์” ทุเป็นชื่อเครื่องประโคม แต่เห็นะไม่ใช่ ที่จะเป็นชื่อเพลงที่ประโคม ต่อลงมาเปลี่ยนเป็นกลองมลายูแค่สองใบ เรียกกันว่า “กลองคู่” นึกได้ว่าเปลี่ยนไปความที่เล่นค่อนข้างตลกกัน ค่ายอยากจะได้ดี แต่ที่เปลี่ยนเป็นบีฬาทย์มอญนั้นนึกไม่ออก ไม่ว่าที่ไหน สุดแต่เป็นงานศพแล้วก็ใช้บีฬาทย์มอญกันทั้งนั้น ก็คงดูไม่เห็นหลักฐานอะไร นอกจากเป็น “แฟชั่น” เท่านั้นเอง

๒) พระยาศรีภักดีการ (คู่) ลูกเจ้าพระยาเทเวศร์ อยู่ที่บ้านคลองเตยใกล้กับบ้านปลายเนิน ตายแล้วเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม หนังสือพิมพ์ลงว่าอายุ ๕๔ เหตุที่ตายนี้ว่ากันเป็นหลายเสียง เสียงหนึ่งว่าเป็นมะรุม ตอกบุกที่คอ อีกเสียงหนึ่งว่าเป็นผีในท้อง จะอะไรแน่ก็ไม่ทราบ แต่เจ๊บอกแถมความแล้ว เขาเอาศพไปฝังไว้ที่วัดมกุฏกษัตริย์

นึกก็เห็นชั้นอีก ที่คำ “วรรณโรก” ถูกผูกซอกเอาไปเป็นชื่อผีในท้อง เดิมทีผูกค่านั้นชั้นใช้เรียกผีซึ่งเป็นชั้นที่ผีวุ่นๆ แม่แปลตามคำก็ยังเห็นอยู่ว่าเป็นโรคผีวุ่นแล้วถูกต่อให้ไพเราะเรียกผีในท้องว่า “วรรณโรกภายใน” แล้วถูกตัดทอนเหลือแต่ “วรรณโรก” แล้วถูกผูกซอกเอาไปเป็นชื่อจำเพาะโรคผีในท้อง ต่อไปนี้จะเรียกที่เกิดกับผีวุ่นว่า “วรรณโรก” ไม่ได้ จะต้องผูกชื่อใหม่ การผูกชื่อนั้นชอบกล เห็นในรายงานหมอดวงพระอาการพระองค์เจ้า เขาเรียกท้อหอยใจว่า “หลอดพระวาตะ” นั้นมาแต่คำ “หลอดลม” ออกไม่ทันแก้ย เห็นว่าควรเรียก “หลอดพระอัสสาสะ” จะดีกว่า “หลอดพระวาตะ” ควรเป็นลำไส้

เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ได้รับหมายมาแต่สำนักพระราชวัง ๓ ฉบับ

๑) หมายบวชนาคหลวง มีหลวงพ่อก้นนารัตน (ม.ร.ว. พงศ์ นวรัตน์) ลูกหม่อมเจ้าปราณีเนศวรคนหนึ่ง กับหม่อมราชวงศ์ทิ นวรัตน์ ลูกหม่อมเจ้านพาศึกคนหนึ่ง มีหมายกำหนดการไปพิมพ์ส่งมาด้วย คนก่อนบวชแล้วไปอยู่ที่ราชประคิษฐ์ คนหลังบวชแล้วไปอยู่วัดมกุฏกษัตริย์ กำหนดวันที่ ๑๑ ทำขวัญ วันที่ ๑๒ บวช

๒) หมายการพระราชกุศลเข้าพรรษาไว้เท่า ๑๙ มีหมายกำหนดการใบพิมพ์ให้มาด้วย สั่งให้เกล้ากระหม่อมไปจุดเทียนพรรษาที่วัดพระเชตุพนตามเคยในวันที่ ๒๐

๓) หมายสั่งประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไปเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตน การนี้ไม่มีเกี่ยวข้องกับเกล้ากระหม่อม แต่ได้รับหมายก็กราบทูลมาด้วยเท่านั้นเอง

อยากหักถึงเครื่องทรงพระแก้ว ที่คิดเปลี่ยนเป็น ๓ ถูคุณั้นเป็นคิดกว้างขวาง แต่เห็นงามอยู่เพียงเครื่องทรงฤดูฝนเท่านั้น เครื่องทรงฤดูหนาวก็เห็นรุ่งรังไป เครื่องทรงฤดูร้อนควรจะงาม แต่ดูไม่งามเลย คุณแล้วก็รู้สึกในใจว่าพระพุทธรูปนั้นตั้งใจจะให้ทรงเครื่องอย่างไรก็ต้องทำพระรูปให้สมควรแก่เครื่องทรงนั้น จะเปลี่ยนเครื่องทรงไปให้เป็น ๓ ถูคุณั้นไม่ได้

หมายกำหนดการใบพิมพ์ กราวนี้ไม่ได้ส่งมาด้วย เพราะได้มาแต่ฉบับเดียวไม่มีจะแบ่ง แต่อย่างไรก็ดี เป็นการตามเคย ซึ่งทรง “ทราบเกล้ากระหม่อม” อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องส่ง

ลายพระหัตถ์

เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ได้รับลายพระหัตถ์เวยร ซึ่งลงวันที่ ๒ กรกฎาคม กับทั้งสำเนาลายพระหัตถ์เวยร ลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ซึ่งไม่ได้รับนี้ด้วย เว้นแต่ได้รับข้าไปวันหนึ่ง แต่ก็ไม่มีอะไร จะกราบทูลสนองความในลายพระหัตถ์ต่อไป

เรื่องผ้าถุง เขาก็ไม่ให้เสียเศษไม้หนึ่งเป็น ๖ ชิ้น ใครจะซื้อหรือไม่ซื้อก็ตามใจ เขาใจว่าเขาต้องออกไปทีเดียว ว่าให้ทำมาก้างเท่านั้น และไม้หนึ่งยาวเท่านั้น ถ้าพร้อมกันไม่ซื้อเสียอย่างพระคาร์ดินัล ก็เป็นแน่ว่าผู้ชายต้องสั่งให้ทำเปลี่ยนขนาด แต่เป็นการที่บินกันคนละที่สองที่ ลางคนจะไม่ซื้อ ลางคนจะซื้อเพียงเอาไปเป็นของกำนัล ถึงแก่ปลิ้นก็ช่างเป็นไร ผู้ชายก็ยังขายอยู่ได้ ที่ตรงนี้แหละเป็นเหตุให้เปลี่ยนไปได้ยาก

ปราสาท ซึ่งเปลี่ยนจากเรือนหลายชั้นลงเป็นชั้นเดียว ตามพระวิจารณ์ว่าเทวาลัยนำไปนั้นถูกต้องที่สุด เกล็ดกระหม่อมไม่เคยคิดไปถึง เคยคิดแต่ว่ายอดไม้หรือยอดปรางค์เป็นอันเดียวกัน ยอดปรางค์แม้ของเก่าที่เป็นของใหญ่ก็เห็นปรากฏอยู่เป็นชั้นอย่างเดียวกันกับยอดไม้ ผิดกันแต่แผ่นเข้ากับโค้งออกเท่านั้น เพราะยอดปรางค์จะทำแผ่นเข้าไม้ได้พัง จึงต้องแก้เป็นโค้งออก ปราสาทไม้ชั้นปราสาทพ่ายังปรากฏเห็นชัดอยู่ว่าเป็นเรือนชั้น เหมือนละไม้ข้างจีน ยอดโกศก็ไถ่ निक ว่ามาแต่ยอดปราสาทที่ต่อมุข นักปราชญ์ทางเขมรเขาก็อธิบายถึงเทวาลัย ว่าต่อมุขเดียวก็มี สองมุขตามมุขจนถึงสี่มุขก็มี สุดแล้วแต่ต้องการ

คำเดียวซึ่งหมายความว่าสองทางมีเพื่อนที่หมั่น ๆ อีกคนไป เช่น ชัก สี สุก สวน เป็นต้น ที่ทรงพระดำริท่านเอาคำซ้ำ มานั้นลึกลับไปมาก คำซ้ำ นั้นมีปัญหาไปอีกทางหนึ่ง มีผู้รู้มาถามว่า “คำซ้ำ” ทำไมถึงต้องมีซ้ำ เกล็ดกระหม่อมก็จน “ป้าซ้ำ” ก็มีคนแปลความ แต่เกล็ดกระหม่อมฟังไม่ชอบ “ซ้ำลูกหลวง” เห็นจะหมายถึงท่านเองว่าร้องซ้ำๆ อย่างเดียวกับที่แหงไว้ในบทละคร “ซ้ำเจ้าหงส์” นั้นหมายถึงชิงช้าแน่

คำ “โล้” จะต้องสืบคำจีน เรียกชื่อกันว่า “เรือโล้” ก็มี หมายถึงเรือเล็กที่พายใหญ่ๆ คำนี้น่าจะเป็นคำที่ทรงพระวิจารณ์ในคำ “โล้สำเภา” ว่าจะเป็นอย่าง “เรือโล้” จูงสำเภาขึ้นเหมาะสมมาก แฉวพายก็หมายถึงได้เป็นสองทาง เป็นนามศัพท์ก็ได้ เป็นกิริยาศัพท์ก็ได้ นามและกิริยานี้เป็น “กรหม่า” ในทางภาษามคธ ได้แก่เอามาเปรียบพ้องกันเล่น จะอืมเอามาใช้จริง ๆ ทำได้ไม่ เพราะภาษาผิดกัน คำไทยที่แยกไม่ออกว่าเป็นนามหรือกิริยามีมาก

ข้อพระวินิจฉัยในเรื่องผีพายตามทางโบราณคดีนั้นถูกต้องแล้ว จะทราบทูลซ้ำเติมแต่ว่าที่สวมเสื้อกระบอกนั้น อาจเป็นรัชกาลที่ ๔ ได้ เพราะเสื้อกระบอกเป็นของในรัชกาลนั้น ที่ผีพายเรือพระที่นั่งทรงที่นั่งรองสวมเสื้อแดงทวมกทรงประพาสนั้นเป็นรัชกาลที่ ๔ แน่ ยิ่งจำได้ แม้เรือในกระบวนเช่น เรือคั้ง เรือประตู่ เรือตำรวจ เป็นต้น ก็ยังใช้เสื้อกระบอกอยู่

เรื่องพระเกี้ยวอีก ตามที่ทรงค้นหลักฐานได้ใหม่ จมเข้าไปในความคาดถูกกว่าครั้งตัวเรื่องโบสถ์เรื่องสี่มานั้น ให้เห็นเป็นเรื่อง “เกี้ยวขาวเบี่ยงแดง” พระพุทธประสงค์ก็จะมิเพียงว่า อย่าให้ไปทำสังกรรมในเทวซึ่งมีเจ้าของหงแทน เช่นในบ้าน ในนาของเขา เป็นต้น ซึ่งเขาอาจไล่ให้ไปเสียจนกรรมต้องแตกเท่านั้น ตามที่ว่านี้โดยเข้าใจว่า ที่ในน้ำจะไปทั้งทำสังกรรมที่ไหนก็ได้ เพราะไม่มีเจ้าของหงแทน ไม่มีใครจะมาไล่ให้เกิดอันตรายได้ หินรูปโบสถ์มาก็เหลว ที่แท้ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปโบสถ์ เป็นหลักอย่างที่เคยทอดพระเนตรเห็นที่พายัพมากก็ได้ หรือแม้แต่เป็นหินก้อนก็ได้ มีลักษณะเป็นพยานอยู่ ที่สุดค้นไม่ก็ได้ สุดแต่ให้เข้าใจกันว่ามิใช่เพียงนั้นเท่านั้นก็พอ ที่ทำเป็นรูปโบสถ์มาก็เพราะชื่อ สี่มา กับ เสมอ เป็นคำเดียวกันจึงเอาโบสถ์ซึ่งพ้องชื่อมายกโครมเข้าให้ ตามที่ว่านี้จะใกล้เคียงพระวิจารณ์ ที่ว่าเสมอไมเดียวสองโบสถ์มาโบ เป็นผูกโบสถ์หนึ่งเดียวสองหงสามหงนั้นหาไม่ได้ คำที่เขียนหนังสือว่า “โบสถ์” นั้นก็สงสัย ถ้าวจะเป็นเอาคำว่า “อุโบสถ” มายกเข้าให้ ที่แท้คำว่า “อุโบสถ” นั้นเป็นชื่อวัน เช่น “วันอุโบสถ” “รักษากุโบสถ” หาใช่ชื่อสถานที่ไม่ ถ้าเขาไปรับศีลกันที่ไม่ใช่โบสถ์จะไปว่ากระไร

ที่เกล็ดกระหม่อมเรียกว่าใบคำใบแกลงนั้น มันคำแกลงจริง ๆ ไม่ได้ใส่ได้ลัด ใบคำนั้นเขาใช้กระดากครอบคำ ใบแกลงนั้นเขาย่อมกระดากด้วยสีแดงให้เป็นสีชมพู ข้อความในบทนั้น

สิ่งที่ก็เจาะเชิง ตรงที่ก็เป็นแต่บอกให้ทราบ ตามพระคำรัสอธิบายนันถูกแล้ว แต่ถูกตามประเพณีโบราณ สมัยนี้เขาต้องการให้ไปกันมาก ๆ ไม่ว่าจะทำอะไร เป็นการมีหน้ามีตา

พระคำรัสชวนให้คิดถึงการถวายดอกไม้รูปเทียน ได้ตรึตรองแล้วเห็นความไปอย่างหนึ่งว่า ดอกไม้รูปเทียนเป็นเครื่องบูชา การถวายก็เป็นการบูชา ย่อมสมควรที่สุดที่ผู้น้อยจะมาบูชาผู้ใหญ่ แต่จะบูชาทุกวันไปก็เป็นการฟร่ำเพรื่อ จึงบูชากันแต่เวลามีโอกาสพิเศษซึ่งมีอยู่สองอย่าง คือ โอกาสจำเพาะตัว เช่นในเวลาไปบวชจะโกนจุกหรือจะบวชเป็นค่านั้นอย่างหนึ่ง กับเป็นโอกาสทั่วไปเช่นเฉลิมราชสมเติมเป็นค่านั้นอีกอย่างหนึ่ง ความเห็นอันนี้มีพยานอยู่ที่ผู้สูงศักดิ์ไม่ถวายแก่ผู้ต่ำศักดิ์ คือไม่บูชาแก่ผู้ต่ำศักดิ์กว่านั้นประการหนึ่ง หรือผู้ถวายรู้สึกตนว่าต่ำศักดิ์ จึงจัดถวายแก่ท่านผู้สูงศักดิ์ แต่ท่านผู้สูงศักดิ์ท่านเห็นว่าท่านเป็นลูกเป็นหลาน ท่านไม่รับก็มีนั้นอีกประการหนึ่ง ย่อมเป็นพยานที่เห็นอยู่ได้ การจัดรูปเทียนหลายเล่มมักเป็นแพหรือจัดร่วง ๆ นั้นเป็นการตกแต่งซึ่งทำไป “ตามเคย” เท่านั้น จะถือเอาเป็นหลักฐานอันใดหาได้ไม่ ก็ก็เป็นบูชาเหมือนกันมีความเห็นดังนี้ จะผิดถูกอย่างไรก็เป็นความเห็นแล้วแต่จะโปรด

พระเจนจินอักษร ได้ข่าวว่าเปลี่ยนหม้อ ให้หลวงนิเทศเวชชีวิตรักษ์ข่าวว่าอาการพิน
ชินแล้ว

กรรมนิกรแล้วแต่จะโปรด

พร

บ้านจีนนามอน ปีนัง

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

ทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

สายพระหัตถ์เจ้านายจะบังลังวันที่ ๔ กรกฎาคมมาถึงหม่อมฉันแล้ว คราวนี้มีกังวลเกิดเมื่อก่อนรับสายพระหัตถ์เล็กน้อย ด้วยเราเคยส่งสายพระหัตถ์มาให้ในวันเสาร์เวลาเช้าหลายสัปดาห์แล้ว แต่เวลาเช้าวันเสาร์นี้เราไป หม่อมฉันให้คนไปถามที่สำนักงานไปรษณีย์เขาบอกว่าจดหมายมาจากกรุงเทพ ฯ ได้ส่งหมดแล้วจึงเกิดรำคาญใจ ครั้นเวลาบ่าย ๑๓ นาฬิกา หม่อมฉันกำลังนั่งกินกลางวันอยู่ สายพระหัตถ์จึงมาถึง เป็นสันรำคาญ

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๑) หม่อมฉันได้เขียนตำนานเรื่องเครื่องดนตรีไทย ไปในจดหมายเวรฉบับลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน ซึ่งผ่านกับลายพระหัตถ์ฉบับนี้ มีข้อความที่ทรงพระคำรณอยู่ในนั้นมากแล้ว จะทูลแต่ถึงฝ่าบาตรถมที่หอพระพิทักษ์ ๒ ใบ ฝ่าบาตรคู่นี้แปลกกับฝ่าบาตรอื่นที่มีอยู่ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เอาเข้าไปถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเมื่อทรงรวมเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพฯ ที่ลายเครื่องดนตรีเมืองนครชอบทำลายอย่างรัชกาลที่ ๒ คือ ที่เป็นนกเทศและมีรูปอรหันต์เป็นต้นนั้น ส่อให้เห็นว่าการทำเครื่องดนตรีเมืองนครฟ้องผู้ขึ้นครองเจ้าพระนคร (น้อย) ในสมัยปลายรัชกาลที่ ๒ มาจนในรัชกาลที่ ๓ ถมทำลายเงินนั้น เห็นจะเป็นวิชาเคมีที่ไทยรับมาจากพวกอิหร่าน สังเกตดูเครื่องดนตรีฝรั่งทำก็เป็นอย่างถมทำลายเงิน การที่ “ตะ” คือแท้มทองจะอยู่ในวิชาเคมีหรือมาประดิษฐ์ขึ้นในเมืองไทย ชื่อนี้สงสัยอยู่ แต่เห็นได้ว่าทำยาก สังเกตดู ถ้าไม่ใช้คนที่ฝีมือดีจริง มักจะเลอะไม่เหมือนกับลาย เพราะถมตะทองเป็นของทำยากจึงเป็นของหายาก เป็นเหตุให้คนนับถือถมตะทอง คนที่ไม่รู้จักสวดลายเป็นแต่ว่ายยังมีทองตะมากก็ยังเป็นของดี จึงเลยเป็นมูลให้เกิดถมทอง แต่ที่จริงการทำถมทองง่ายกว่า หรือถ้าจะว่าอีกนัยหนึ่งตรงกันข้ามกับถมคำ เพราะทำถมคำต้องคร่ำพื้นที่จะถมยามาก ทั้งต้องระวังสวดลายมิให้เสียเส้น แต่ทำถมทองทั้งพื้นไว้สำหรับกาไหลทองมาก ต้องคร่ำแต่ทรงซอกที่จะถมยาก็ง่ายกว่าและแล้วเร็วกว่าทำถมคำ พวกช่างก็ชอบทำถมทอง เป็นเหตุประกอบกับที่คนชอบถมทอง ๆ จึงเลยแพร่หลาย เลยพาให้เครื่องดนตรีเสื่อมสูญไป หม่อมฉันคิดเห็นดังนี้

๒) เรื่องวืหรือพระพิทักษ์องค์เดิมที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น หม่อมฉันนอกจะมีส่วนรับผิดชอบอยู่บ้าง จึงจะทูลคำให้การเจือเรื่องโบราณคดีต่อไป คือ จวนที่อยู่ของผู้นำราชการเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ชาวนครเรียกกันว่า “วัง” สืบมาถึงแต่เจ้านครไกรไค้เป็นผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าไปครองวัง เพราะบรรดาผู้นำราชการเมืองนคร ๆ ทั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรีมาล้วนอยู่ในสกุลเดียวกันทั้งนั้น คือ เจ้าพระยานครพิศน เจ้าพระยานครน้อย เจ้าพระยานครน้อยกลาง และเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ไค้เป็นพระยานครเมื่อปลายรัชกาลที่ ๔ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ จะเป็นเพราะเหตุใดหม่อมฉันไม่ทราบ พระยานคร (หนูพร้อม) ถูกฟ้อง กระทรวงกลาโหม ซึ่งว่าหัวเมืองบักขี้ไค้ในสมัยนั้น เรียกเอาตัวเข้ามาทักไว้กรุงเทพฯ เกือบ ๒๐ ปี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระองค์ท่านกับหม่อมฉันยังอยู่ในกรมยุทธนาธิการ ลงไปเที่ยวทางหัวเมืองบักขี้ไค้ด้วยกัน (คราวโกบีไฮ) ไค้แวะตามหัวเมืองต่าง ๆ จนเมืองบักขานี เพราะเหตุที่เคยไปครั้งนั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จประพาสหัวเมืองแหลมมลายู จึงโปรดให้หม่อมฉันโดยเสด็จเป็นมกุฎเทศเป็นครั้งแรก หม่อมฉันขออนุญาตก่อกระทรวงกลาโหม

ให้พระยานครฯ ออกไปจัดการรับเสด็จ เป็นครั้งแรกที่จะตั้งขึ้นขอบพอกันมาแต่ครั้งนั้น เมื่อเสด็จประทับอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช วันหนึ่งพอรุ่งเช้าพระยานครฯ ให้ผู้คุมม้าขี่หลายตัว ขวนหม่อมฉันกับผู้อื่นอีกสักสองสามคนให้ไปคูเมืองนครฯ แกะขี้ม้าตัวหนึ่งนำไปเอง พาเข้าไปคูวังที่แกเคยอยู่ ขี้ม้าที่เฝ้าขอกแซกให้เห็นหมดทั้งข้างหน้าข้างใน เมื่อดูทั่วแล้วพาไปนั่งพัก ณ หอพระสิทธิศักดิ์ แกจึงขยายความประสงค์ซึ่งชวนไปในวันนี้ให้เข้าใจ ถ้วยจะให้เห็นว่าเรือนชานสถานที่ต่าง ๆ สำหรับวังซึ่งใหญ่โตระโหฐานผูกพันหักร้างเสียโดยมาก เพราะเหตุที่เอาตัวแก่เข้าไปกักขังไว้ในกรุงเทพ ฯ ไม่มีใครซ่อมแซมรักษา ได้เห็นก็ออกสงสาร

สิ่งเกว้างที่ยังเหลืออยู่ประกอบกับได้เห็นสิ่งของที่เจ้าพระยาแต่ก่อนได้สร้างไว้ได้ความรู้ดี ของผู้ครองเมืองนคร ฯ อย่าง ๑ ว่าทั้งใจด้วยแบบของหลวงในกรุงเทพ ฯ ออกไปทำอย่างเดียวกัน แต่ลดอะไรเสียบ้างให้ผิดกับของหลวง ยกตัวอย่างที่นึกได้ เช่นมีพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเท่าตัวอยู่ในหอพระสิทธิศักดิ์ ๒ องค์ ทำเลียนพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของหลวง แต่ก็เป็นพระหุ้มเงินทรงเครื่องทอง คงนี้เป็นกัน เรือนที่อยู่ก็มีท้องพระโรงอยู่หน้า ก่อเข้าไปมีเรือนใหญ่ ๓ หลังเรียงกันอย่างวิมาน แต่ทำด้วยเครื่องไม้ไม่ก่ออิฐ แต่เรือนมีราวรั้วสูงไปเสียมากแล้ว หอพระสิทธิศักดิ์เป็นสิ่งที่หม่อมฉันรำคาญตามากตั้งแต่วันนั้น เป็นหอก่ออิฐถือปูนมุงกระเบื้อง ๓ ท้องมีเล็ดยงเสาไม้แก่นรอบก่อนบนพื้นถมสูงกว่าพื้นดินสัก ๓ ศอก ไม่มีอะไรน่าชมทั้งแบบรูปทรงแลที่พิถีพิถันที่สร้าง พิจารณาค่อยมาภายหลังเห็นว่าคงเป็นของสร้างใหม่ในสมัยเจ้านคร เดิมพระพุทธรูปองค์นั้นเห็นจะอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง เรียกกันว่า “พระสติญ” และคงอ้างว่าเป็นองค์ที่เชิญมาจากลังกา เมื่อเจ้านครตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินจึงให้เชิญเข้าไปไว้ในวังนับถือเป็นพระศรีเมืองแต่บัดนั้นมา หลักฐานทุกอย่างชวนให้เห็นว่าจะเป็นดังว่ามานี้ เมื่อเสร็จการเสด็จประพาสครั้งนั้นพระยานครยังต้องกลับเข้าไปถูกกักอยู่ในกรุงเทพ ฯ อีกสัก ๔ ปี จนโอนหัวเมืองปักษ์ใต้มาขึ้นกระทรวงมหาดไทย หม่อมฉันจึงให้พระยานครกลับออกไปว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม เมื่อมาลาแก่ตามหม่อมฉันว่า “ให้ไปกราบนีจะเรียกกลับอีกหรือไม่” หม่อมฉันตอบว่า “ถ้าเป็นพระยานครก็ไม่เรียกกลับ” แกกลับออกไปซ่อมแซมเข้าเรือนอย่างปุยาแต่พออยู่ได้ตลอดมา

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดให้สถาปนาพระยานครเป็นเจ้าพระสุธรรมมนตรีแล้ว หม่อมฉันออกไปเมืองนครฯ ทำนมาปรารภแก่หม่อมฉันว่าตัวท่านก็แก่ชรามากแล้ว ถ้าสิ้นอายุท่านก็เห็นจะไม่มีใครในวงศ์สกุลที่จะครอบครอง “วัง” ต่อไปได้ ท่านเป็นห่วงอยู่ด้วยพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ และพระอัฐิเจ้านายเชื้อสายสกุลนครที่ทูลกระหม่อมพระราชทานออกไปไว้ด้วยกันกับอัฐิของบุรพบุรุษนาภิในสกุล ซึ่งรักษาไว้ที่เรือนผู้ว่าราชการเมืองสืบกันมา ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป หม่อมฉันตอบว่าที่วังนั้นใหญ่โตและเป็นที่ว่าการบ้านเมืองสืบมากว่า ๑๐๐ ปี

นับว่าเป็นหลักของเมืองนคร ฯ สิ่งหนึ่ง ซึ่งจะหักไปเป็นสมบัติของบุคคลหาควรไม่ว่า เมื่อ
สิ้นท่านแล้วควรวางสร้างสถานที่ต่าง ๆ ในการปกครองบ้านเมืองในท้องถิ่น ส่วนการรักษาพระอัฐิ
นั้น หม่อมฉันเห็นควรวางสร้างหอใหม่ที่โบสถ์วัดวังใต้คงคามสักหลังหนึ่ง กั้นเป็น ๒ ห้อง ๑
เป็นที่ไว้พระสรีระ อีกห้อง ๑ เป็นที่ไว้พระอัฐิและอัฐิของสกุล ณ นคร แต่จะขอเงินหลวงเกรง
จะยากอยู่ ถ้าตัวท่านบริจาคทรัพย์สร้างหอโน้นจะสำเร็จได้ง่ายกว่า ทั้งเป็นเกียรติและกุศลแก่
ท่านด้วย เจ้าพระสุธรรมมนตรีเห็นชอบด้วย จึงได้สร้างหอพระสรีระใหม่และรื้อหอพระสรีระเก่า
ด้วยประการฉะนี้

๓) เรื่องที่ชอบใช้บีฬาทย์มอญในงานศพนั้น หม่อมฉันเคยได้ยินสมเด็จพระพุทธ-
เจ้าหลวงครัดเล่า ว่าบีฬาทย์มอญทำในงานหลวงครั้งแรกเมื่องานพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทรา-
บรมราชินี ด้วยเหตุที่กรมหม่อมทรงพระราชดำริว่าสมเด็จพระเทพสิรินทรา ฯ ทรงเป็นเชลยมอญ
แต่จะเป็นทางไหนหม่อมฉันไม่ทราบ เคยได้ยินแต่ชื่อพระญาติคน ๑ เรียกว่า “ท้าวทรงกันดาล
ทรงมอญ” ว่าเพราะเป็นมอญ พระองค์ท่านคงจะทรงทราบดีกว่า คงเป็นเพราะเหตุนี้ในงานพระศพ
พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดให้มีบีฬาทย์มอญเพิ่มขึ้น โดยเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระ
เทพสิรินทรา ฯ คนภายนอกอาจจะเข้าใจว่างานพระศพหลวงไปเพิ่มหรือไปหาเฉพาะบีฬาทย์มอญ
มาทำในงานศพโดยไม่รู้เหตุเดิม แล้วทำตามกันต่อมาจนเลยเข้าใจว่างานศพต้องมีบีฬาทย์มอญ
จึงจะเป็นศพผู้ดี เหมือนกับเศษศพชอบจุฬาลงกู้นั่นกันแพร่หลายอยู่คราวหนึ่ง อันที่จริงบีฬาทย์
มอญ ๆ เขาก็ใช้ทั้งในงานมงคลและงานศพเหมือนกันกับบีฬาทย์ไทย กลองคู่กับปี่ชวาและฆ้อง
ประสมกันซึ่งเรียกว่าวลอยก็ใช้ทั้งในงานศพและงานมงคล เช่นในงานมหรสพ ไล่ลวด ลอกบ่วง
และนอนทอกนอนคาบในสนามหลวง ที่สุสานกลองชนะก็ใช้ทั้งในงานมงคลและงานศพ เครื่อง
ประโคมที่ใช้เฉพาะงานศพเห็นมีอย่างเดียวแต่บีฬาทย์นางหงส์อันมีผู้คิดกลองคู่บัลลวยเข้าประสม
วงกับบีฬาทย์ พวกบีฬาทย์เห็นว่าเพลงนางหงส์เข้ากับกลองคู่ก็จึงใช้เพลงนั้น เลยกลายเป็นชื่อ
เครื่องประโคมอย่างนั้น ทั้งเช่นท่านทรงพระดำริ เมื่อครั้งงานศพหม่อมเจื้อยของหม่อมฉัน
เจ้าพระยาเทเวศร์ท่านจัดบีฬาทย์นางหงส์อย่างประณีตไปช่วยที่สุสานหลวง ณ วัดเทพศิรินทรา ท่าน
เพิ่มกลองมลายูขึ้นเป็น ๖ ใบ บีฬาทย์ก็ควมหลวงเสนาและพระประคิษฐ์ (ตาด) ทำไพเราะจับใจ
คนฟังทั้งนั้นจนหม่อมฉันออกปากเสียดายว่ามีกังวลด้วยงานศพ มิฉะนั้นก็จะนั่งฟังให้เพลิดเพลิน

๔) คำวรรณโรคตามศัพท์แปลว่าโรคเกิดที่ผิวหนัง โดยลำพังศัพท์นั้นคงจะหมาย
ความกว้าง ถอดออกไปจนถึงโรคอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นที่ผิวหนัง แม้จันเสิวและกลากเกลื้อน ผีเป็นแต่
อย่าง ๑ ในวรรณโรค ที่เอาคำวรรณโรคมาเรียกแต่ผีน่าจะเกิดแต่อยากจะเรียกผีของเจ้าด้วย
ราชาศัพท์ให้ผิดกับผีของไพร่ เช่นเรียกว่า “พระเสี้ยว” แทน “หัว” คงเรียกแต่ผีที่เกิดตามผิว

หนึ่งก่อน แล้วเลยเข้าใจว่า คำ วรณโรค เป็นหมายความว่าแต่ว่าผีก็เลยเรียกวรณโรคต่อไปถึงผี
ในทอง โดยมีคำหนึ่งถึงศัพท์ “วรณ”

๕) เรื่องผูกสัมพันธ์ หม่อมฉันได้ความรู้มูลเหตุซึ่งมีทราบจากเทศนาของสมเด็จพระ
วันรัตน์ (แดง) ถวายเมื่อครั้งผูกพัทธสัมพันธ์เบญจกมลพิตร พระพุทธบัญญัติเดิมเมื่อโปรดให้
พระสงฆ์พุทธสาวกพากันไปเที่ยวประกาศพระศาสนา มีเพื่อว่าในเวลาเที่ยวจาริกไปนั้น ถ้าจะ
กระทำการอันใดในนามของ “สงฆ์” คือว่าที่จะต้องถือเหมือนกันหมดให้ประชุมปรึกษากัน เรียก
ว่าทำ “สังฆกรรม” ก่อน เมื่อลงมือยินยอมพร้อมกันแล้ว การที่จะทำนั้นจึงทำได้ในนามของ
สงฆ์ ว่าอีกอย่าง ๑ ก็ว่าพิศวงคล้ายเหมือนกับลักษณะการของบริษัทที่ประกอบกิจการต่าง ๆ
ทุกวันนี้แน่นอน

มูลเหตุของสัมมาเกิดขึ้นด้วยการที่พระสงฆ์จะประชุมกันทำสังฆกรรม เพราะพระพุทธ
สาวกแยกย้ายกันไปเป็นหลายพวกหลายหมู่ จะเรียกรวมกันอย่างไรให้สะดวก พระพุทธองค์จึงทรง
บัญญัติให้พระสงฆ์กำหนดเขต คือ สัมา ให้รู้กันไว้เสีย จะทำสังฆกรรมเมื่อใด ก็ให้พระภิกษุซึ่ง
อยู่ในเขตสัมาเดียวกันไปรวมกันทำสังฆกรรมด้วยกัน

มีพระพุทธบัญญัติขยายความพิสดารต่อมาถึงลักษณะที่จะกำหนดเขตสัมาให้มีที่หมาย
เป็นสำคัญ เช่นพระสงฆ์ที่อยู่บนเกาะ หรือในที่ลำน้ำล้อมรอบจะเอาทางน้ำเป็นเครื่องหมายเขต
ก็ได้ หรือจะเอาเขตปกครองฝ่ายอาณาจักรเช่นบ้านเมืองเป็นกำหนดสัมา หรือแม้ที่สุดจะเอาสิ่ง
ซึ่งโดยธรรมชาติ เช่นศิลาและต้นไม้ อันเป็นของมั่นคงเป็นเขตสัมาก็ได้

ตามหลักความที่ได้ฟังในเทศนา การกำหนดเขตสัมาเดิมเป็นแต่ให้รู้กันในระหว่าง
พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ยังมีน้อยจะไม่ยากเท่าไรนัก มาเป็นการใหญ่และเป็นการยากต่อเมื่อ
พระพุทธศาสนารุ่งเรืองถึงเป็นศาสนาของบ้านเมือง เพราะมีวัดและพระสงฆ์มากมาย จะประชุม
สงฆ์ทำสังฆกรรมอย่างครั่งพุทธกาลไม่ได้ จึงต้องกำหนดเขตสัมาให้เล็กลงโดยลำดับจนที่สุด กำหนด
เขตเพียงรอบโบสถ์หลังเดียว เพราะฉะนั้นหม่อมฉันเห็นว่าพิธีผูกสัมพันธ์ที่กำหนดกวขันอย่างเรา
เรียกกันว่า “เบ๊ยขาวเบ๊ยแดง” เป็นแต่วินัยกรรมเท่านั้น

๖) หม่อมฉันยินดีที่ทราบว่า อาการป่วยของพระเจันจันอักษรก้อยกลายขึ้นเห็นจะ
รอดได้ เมื่อคราววันเกิดของหม่อมฉันแกมีจดหมายให้พรมาลับ ๑ อย่างเรียบร้อย แต่เขียน
จดหมายอีกฉบับ ๑ ถึงหญิงเหลือให้แจ้งความแก่หม่อมฉันว่าแกป่วยมากถ้าหากไม่หายได้ก็ขอลา
ตายด้วยจดหมายฉบับนั้น แต่ว่าพระองค์ท่านได้ทรงพระกรุณาประทานเงิน ๒๐๐ บาท แกได้
อาศัยเงินนั้นย้ายไปให้หลวงนิตยวิธยา ดูอาการก้อยกลายขึ้นบ้าง หม่อมฉันเขียนจดหมายสั่งให้
หญิงเหลือไปบอก ว่าที่ลาตายนั้นหม่อมฉันยังไม่อนุญาตเพราะยังอยากจะได้หน้าแกอีก ขอให้

ทั้งรักษาตัวอย่างยิ่ง ถ้าพระเจนนายได้ก็เป็นอันได้ทรงช่วยชีวิตมนุษย์อย่างจริงแท้ เป็นพระ
บุคคลสูงส่งที่ได้ทรงบำเพ็ญอย่าง ๑

ปลั๊กอิน

๗) ที่หม่อมฉันทูลเขาไปถึงเหตุที่สร้างพระราชยานลงยานั้น ถ้ายังไม่ทรงพบหลักฐานลบล้างความผิดของหม่อมฉันไว้ ยากจะทูลเพิ่มเติมอีกสักหน่อย ตามที่นึกขึ้นเมื่อส่งจดหมายเวรไปแล้ว

หม่อมฉันมาเห็นว่าความที่สร้างพระราชยานลงยานี่น่าจะ เป็นพระราชดำริของทูลกระหม่อม จะสร้างให้เป็นตัวรับ ๓ องค์ก็คงทูลไปแล้ว แต่การท้าวอยู่ มาทำสำเร็จในรัชกาลที่ ๕ ก็คืออย่างนั้น เพราะได้เคยเห็นพระราชยานลงยามีแต่ก่อนกันรัชกาลที่ ๕ พระชันษาของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังเยาว์วัยไม่ถึงขนาดที่จะทรงพระราชดำริเรื่อง เช่นสร้างพระราชยานลงยา แต่สมอย่างอื่นก็จะเป็นพระราชดำริของทูลกระหม่อม.

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

၈၅၆ ဘက်ကလေး

บันทึกเรื่อง ความรู้ต่างๆ

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

นาย ย.ส. อนุমানราชชน

หนังสือลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ได้รับแล้ว ขอบใจมาก

จะตอบเรื่องท่านให้พระเทวาเขียนแบบ อันการช่างนั้นฉันไม่รู้ทั้งนั้น จะทำขึ้นครั้งไหน ซ่อมหรือไม่ได้ซ่อม และซ่อมตรงไหนครั้งไรก็รู้ ลางที่รู้ไปถึงคนทำด้วย ของทำปลอมยุคก็รู้ การที่รู้ก็ไม่ประหลาดอะไร เพราะรูปและลายย่อมเดินไปเสมอ ถ้าท่านให้พระเทวาทำแบบก็บอกได้ ว่าพระเทวาเขียนครั้งท่านเป็นอธิบดีกรมศิลปากร โดยผู้เขียนไม่ต้องเซ็นชื่อ

ที่พูดกันถึง ส่วน นั้น ฉันจับได้ว่า ส่วน เป็นของสอนนักเรียนเพื่อไม่ให้เขาเข้าไปเท่านั้นเอง คนที่แข่งเขาทำอะไรก็ไม่เห็นเข้าส่วน ส่วนที่เขาไม่ได้ก็มี เช่นผู้สร้างวัดเขาตั้งช่างให้พระประธานนั่งในบุษบก พระประธานนั้นเป็นของมีแล้ว จะต้องใส่เข้าไปในบุษบกได้ แล้ว ถ้าทำตามส่วนนอกบุษบกก็จะทิ่มเข้าไปในหลังคาอันเป็นของใช้ไม่ได้ ต้องทำบุษบกนอกส่วนให้ดูดี อันจะต้องเป็นคนช่าง นักเรียนทำไม่ได้ เหมือนหลังบุษบกพระแก้วก็ยาวเกินส่วนเพราะองค์พระเล็ก แต่มีฉัตร ทั้งที่ยาวเกินส่วนก็ไม่เห็นชักขวาง เพราะอะไรก็ยาวทั้งนั้น เข้ากันไม่ได้

ท่านว่าราชบัณฑิตยสถานให้อ่านค่า คติปะ ว่า ดิน ฉันไม่รู้สีกว่าชักขวางอะไร ค่าโค จะเขียนจะอ่านว่าอะไรก็ได้ อันถ้อยคำนั้นย่อมเลื่อนไปเสมอเป็นหน้าที่ของเราจะต้องเรียนถาม ตัวอย่างเทียบก็มี เช่นมีคนชมว่าหนังสือฝรั่งเขียนคำไทยเวลานี้ดี ฉันตอบว่าแค่เราจะต้องเรียนให้รู้ว่ค่าโคเวลานี้เขาพูดกันอย่างไร ตามที่ว่านี้ ตัวอย่างก็เช่นเขาพูดกันเวลานี้ว่า ยันนาวา แต่ฉันเคยเรียก ยานะนาวา ก็เรียกอย่างแต่ก่อนมา เป็นการเลยตามเลย ผิดกันไปเป็นสามพยางค์สี่พยางค์ เพราะเหตุฉะนั้นจึงต้องเรียนให้รู้ไว้ การรู้มากนั้นที่จริงไม่เสียหลาย ถ้ารู้มากก็กลองใจขึ้น ถ้ารู้น้อยจะพูดอะไรก็ลโม

ศิลปะ ฉันรู้สึกเป็นว่าแก้ผ้า วิทยาศาสตร์ รู้สึกเป็นว่าของปลอม ทั้งนี้เป็นความหมายที่ทุกคนแบ่งไป เอาภาษาไทยไม่ได้ หรือ ศิลปะ ก็ว่าช่าง คำช่าง ก็ยังไม่มีความมีแรงอะไร ไต่ถาม

ท่านวินิจฉัยคำ จรติก กับ มฤยู ท่านเอาคำ สติง เข้ามาปรับ ที่จริงคำว่า ทิก (อ่านว่า ติก หมายความว่า น้ำ) ในภาษาเขมรก็มี ไม่จำเป็นต้องเอา สติง (ซึ่งเขียน สติง ควรจะแปลว่า ลำ คือ แม่น้ำลำคลอง) เข้ามาเทียบ ได้เบ็ดเตล็ดงานุกรมภาษาเขมรคำ จรติก และ มฤยู ก็ไม่พบ

ท่านเห็นด้วยกับความเห็นของฉันในเรื่องคำ ร้องแรกแหกกระเชอ ว่าเป็นคำต่อ และให้ตัวอย่าง นิทานกาเล และ เหนอยัมพทันตา ทั้ง กินเสียเหียนเต้ และ บัวท่า นั้น ทำให้จิตใจ เพราะความเห็นลงกัน

จะบอกให้ท่านทราบอีก เขาว่าสุนทรภู่นี้เป็นคนเล่นเพลงมาก่อน (เห็นจะเป็นเพลงปربโก) เพราะเหตุฉะนั้นโวหารจึงเชี่ยวชาญนัก

เรื่องเชื้องค์ เห็นควรจะปรับแก้กับทางบ้านเรา ไม่ควรปรับกับทางต่างประเทศ เพราะนับไม่เหมือนกัน ที่ว่า เชื้องค์ นั้นก็เป็นคำคู่แปลเพราะจะใช้แค่ เชื้อ ก็กลัวจะไม่เข้าใจ

ดีใจมากที่ท่านค้นกฎหมายได้ เสดน กับ หลือ ต่อ หลาน ลงไปซึ่งฉันไม่เห็นเลย ได้ตั้งใจไว้ว่าที่หลังจะใช้ตามกฎหมาย นับเขาว่าเป็นหลักฐาน

ดีใจอีกที่ท่านช่วยสอบคำ นัว ให้ด้วย แต่เสียใจที่ไม่ได้ความ แต่ท่านยังไม่ฝันจะสอบต่อไปอีกนั้นดีแล้ว คำว่า ผัน เห็นจะไม่ใช้เท่าอันหลัง แม้จะคิดขึ้น ๆ ก็คงเรียก ผัน เหมือนกัน

ท่านจะจกเรื่องผันนั้นคืออย่างนี้ ถ้าไม่จดเวลานี้ผีก็จะหนีไปเสีย ถูกแล้วอย่างเช่นท่านว่า สิ่งที่ไม่รู้จักให้เป็นผีทั้งนั้น

ก็มีปีกทางในลายเรียก ออหั้น นั้น ฉันก็เคยคิดมาแล้ว แต่ก็คิดไม่ออกบอกไม่ได้ ออหั้น ที่เป็นชื่อห้องกับ ออหั้นค้ เห็นเหลือเกิน อาจจะให้เป็น กหัง หรือ กทง เหมือนกัน แต่ไปไม่รอด ที่ทำเป็นรูปฝรั่งก็จะเห็นชั้นที่เทวดาของฝรั่งมีปีก มาใกล้เข้ากับ กหัง หรือ กทง แต่ทำไมเรียก ออหั้น คิดไม่ออกเลย

จะบอกถึงลกอนยก แต่แรกเห็นตัวลกอนคิพิมพ์ด้วยจินเขียนสี่ แล้วที่หลังตัดกระดาษเขียนสี่เสียไว้ แปลว่าเร็วลง เคียวนี้ไม่มีที่เคียว แปลว่าคนนับถือเจ้าผีน้อยลง ลกอนยกคิดว่าหลอกเจ้าผี เหมือนกับว่ามีลกอนดวาย แต่ฉันได้สมภารรณนาแล้ว ก็เอาลกอนยกไปดวายแทน

จะอธิบายถึงคำว่า ลคอน หรือ ลคร ที่เขียนเป็น ลคอน นั้นมาแต่ชาว ลคอน เขาเขียนสะกด น ทางขวาเขาหมายความว่าเรื่อง เช่น ลคอนอิเหนา ก็เรื่อง อิเหนา ไม่ใช่คนว่า แต่ที่มาทางปากได้จะเป็น ลคร เพี้ยนจาก นคร กระมัง ลคอนชาติวี แปลว่าชาวลครที่อยู่คงก็ได้ หมายความว่าลครที่ทำชั่วบนอก แต่นี่ก็เป็นเหตุทั้งนั้น อาจผิดได้ถูกได้ เข้ารูปคำที่เขียนหรือ ออกเสียง

คำ เจตภูต จันแปลว่า ฝีมือ คำ ขวัญ นั้นก็เกิดอยู่เหมือนกัน แต่เกิดไม่ออก ผรุ้งเขาแปลว่าจะไร

เรื่องทั่วๆไปรวมกับพวกแมนนั้นฉันไม่รู้ จะพูดอะไรหาถูกไม่

ไม่ เหนจะมาแต่ หม่าย ไม่ใช่แปลง มิ เป็น ไม่ มีคำเขมรเขียน มิน คนว่าตรงกับ มิ ของเรา ว่า ไม่ เหมือนกัน

คำว่า เบื่อ ฉันก็เคยคิด แต่ก็คิดไม่ตก เหื่อเบื่อ มุกแกมเบื่อ หึงเป็นเบื่อ ชักกันอยู่ทั้งนั้น ท่านักเอามาได้ในคำ มุกแกมเบื่อ ว่า เบื่อ ในที่นั้นหมายถึงกระเจงเงา นั่นคือ เปนอันได้ความรู้ขึ้นอย่างหนึ่ง

สัตว์ที่ไม่มีสระบัวหัวเขา ฉันรู้มาอย่างเร็ว ๆ ว่าเขาเรียกกันว่า ผีกองกอย ว่าลูกเลือกหัวแม่ต้นคนเมื่อนอนหลับกิน ที่อังกฤชคนเขาจะเป็นสัตว์นั้นชอบแต่ที่จะเป็น แกงกรู ตัวเล็ก ๆ นั้นเหนจะไม่ถูก แกงกรู จะเป็นตัวเล็กหรือตัวใหญ่ ก็มีไม่ได้ในเมืองไทยทั้งนั้น เพราะไม่มีตัวว่าอย่างที่สุดถึงจะรู้ว่าเปนสัตว์ ก็จักเอาสัตว์นั้นว่าเปนสัตว์ผี

ข้าวตอก หมายความว่า ข้าวแตก ฉันก็เพิ่งเคยรู้ เรียนไปเด็กจนตายก็ไม่สิ้น

คำ สื้อ ซึ่งเป็นชื่อ ขุนทอ้งสื้อ กับคำ บั้นสื้อ ขอให้ท่านสืบหาอักษรจีนเขียนไปให้ด้วย จะขอบใจเป็นอันมาก

พรอ

* * * * *

กรมศิลปการ*

๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

ขอประทานกราบทูล ขงซาบได้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้สอบถามคำไทยที่ใช้เรียกเครือญาติ คงได้ความว่าตั้งแต่ชั้นปู่ย่าลงมาถึงเหลน ในไทยถิ่นต่าง ๆ พ้องคำกันมาก แต่มีลงคำเพี้ยนเสียงกันบ้าง เรียกเป็นอีกอย่างหนึ่ง

* การสะกดการันต์ตามจดหมายฉบับนี้ เป็นไปตามที่ทางราชการได้ประกาศใช้ทั่วอักษรและวิธีสะกดการันต์อย่างใหม่ในสมัยนั้น

เช่น ไทยน้อย เรียก ย่า เป็น *เยี่ย* พายัพเรียก ปู่ย่า ว่า *บื้ออื้อแม่อื้อ* ส่วนตาและยายแตกต่างกัน ไทยใหญ่เรียกตา ว่า *พ่ออู้* เรียก ยาย ว่า *นายน* ไทยคำที่เรียก ตา ว่า *บุ๋นายน* เรียก ยาย ว่า *นายน* พายัพและไทยพวน (กิดด้วยเกล้า ๆ ว่าเป็นพวกเดียวกับผู้ไทย) เรียกทายายว่า *พ่อเฮ้แม่เฮ้* ไทยพวนเรียก ปู่ย่า ทายายน้อย ว่า *อีตาอีนายน* ตกเสียง *อี* ซึ่งเป็นคำช่วยพูดออกเสียง ก็เป็น *ทายาย* นั่นเอง ส่วนทายาย โดยตรงใช้ว่าอะไรคนไม่พบ แต่ก็กิดด้วยเกล้าว่าคงจะเป็น *ทายาย* เหมือนกัน

ทวดผู้ชาย ในไทยใหญ่ใช้ว่า *บุ้เฮ้า* หรือ *บุ้หม่อน* หรือ *บุ้คิง* ส่วนทวดผู้หญิงไม่กล่าวว่าจะใช้ *ย่าหม่อน* หรือ *ย่าคิง* หรือจะใช้ว่า *หม่อน* เลย ๆ ก็ไม่ทราบเกล้า ๆ ใน พงศาวดารโยนก ใช้ว่า *ม่อน* ส่วน *คิง* นั้นในไทยใหญ่ใช้เป็นคำยกย่อง เรียกผู้สูงอายุก็ได้ ไทยไทและไทยนุงเรียก ปู่ ว่า *พ่อจ๊ะ* หรือ *พ่อกง* (*กง* คือ *กิง* ซึ่งเป็นคำจีนแปลว่า ปู่ หรือตา) ถ้าจะแยกให้ทราบว่าเป็นปู่หรือตา ก็เติมคำว่า *หลาย* เป็น *หลายกง* คือปู่ ถ้าเติมคำว่า *จั่ว* เป็น *จั่วกง* คือตา *หลาย* แปลว่าใน กวางกุงอ่านว่า *ไหนยี่* ยานเป็น *หน้อย* เช่นในคำว่า *เมืองฮานอย* แปลว่าแม่น้ำใน ทวดฝ่ายแม่ ไทยไทใช้ว่า *พ่อตาจ๊ะ* ไทยน้อยเรียกพ่อของปู่และแม่ของปู่ว่า *บุ้เชื้อเยี่ยเชื้อ* พ่อของทวด ไทยน้อยใช้ว่า *บุ้ช้อย เยี่ยช้อย* ไทยถิ่นอื่นไม่กล่าวถึง คำว่าทวดซึ่งใช้กันอยู่ในไทยกลาง ไม่ปรากฏว่ามีใช้อยู่ในไทยถิ่นอื่น คงมีแต่ปากใต้มีคำว่า *ทวด* แปลว่า ผู้ศักดิ์สิทธิ์ ถ้าจะถือว่าบรรพบุรุษเป็นผู้เคารพกราบไหว้ เป็นผีปู่ย่าทายาย จะเรียกว่า *ทวด* ก็น่าจะได้ เป็นเรียกเพื่อยกย่อง แล้วความหมายเลื่อนมาเป็นชื่อของบรรพบุรุษเหนือปู่ขึ้นไป ทางอีสานเรียกผีที่ประจำบ้านเมืองว่าผีปู่ตา ก็คงเป็นผีบรรพบุรุษ เรียกรวม ๆ ไป ถ้ามีคำทวดใช้ใหญ่ก่อน ก็คงจะเรียกว่าผีทวดเป็นแน่

ทางไทยใหญ่นับเครือญาติเป็น ๘ ชั่ว เรียกว่า *เชื้อเครือเจดสิบ* หรือ *เชื้อเครือเจดสิบเจดซาก* คือนับ ปู่หม่อน-ปู่-พ่อ-ตนเอง ลูก-หลาน-หลาน นี่ก็ตรงกับคำเรียกกันว่า *เจดชั่วโคตร* (*โคตร* คำเดิมแปลว่า คอกวัว คนอยู่ในคอกวัวเพื่อป้องกันวัวซึ่งเป็นสมบัติของชาวริยกระจึงเรียกว่าคนในโคตรเป็นคำเดียวกับ *court* ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลว่า ราชสำนัก ซึ่งเดิมหมายถึงที่คุมขังจวล้อม วัง ในภาษาไทยใหญ่ว่าซึ่งมีขอบเขตล้อม ส่วนเมืองใช้ว่า *เวง*) *เชื้อ* ในไทยใหญ่แปลว่า พวกชนโค เช่น *เชื้อพ่อเชื้อแม่* แปลว่าสืบสกุล *เชื้อพัน* แปลว่า เมตติพิช *เชื้อใน* แปลว่า เมตใน *เชื้อแบ่ง* แปลว่า สิ่งที่ไม่เชื้อในแบ่งเพื่อให้ฟู กับคำว่า *เชื้อใน* ที่กล่าวนี้แปลว่า ฉะนั้นได้ด้วย ส่วน ฉะนั้น ไทยใหญ่ใช้ว่า *เชื้อนั้น* แต่ในภาษาไทย ฉนั้น-ฉนั้น-โฉน ว่ามาจาก ฉนั้น-ฉนั้น-ฉนั้น-โฉน แต่ ฉนั้น เป็นคำที่แปลไม่ได้ความ ส่วน *เชื้อ* แปลได้ความเช่นกัน *เครือ* แปลว่ายึดยาวต่อเนื่องกันสืบต่อกันในสกุล สายหรือเส้นประดับ ไม่ที่เลื้อยไปทามดิน เช่น *เครือ*

หัวเต้า ทิวเขาก้ไขว้า เครือคอย ชากแปลว่าสิ่งที่ไขแล้ว หรือกินแล้วเหลือเป็นเศษใหญ่ คำว่า บรรพบุรุษ ไทยไทยไขว้า สืบพี่ สืบน้อง

พ่อตาแม่ยาย ไทยชาวเรียก บู่ตา-เยี้ยโต ไทยนุงเรียกว่า พ่อตา-แม่โต ไทยไทย เรียก บู่ยาย-ออกยาย (ออก เป็นคำเรียกผู้หญิง คล้ายกับคำว่า ออเจ้า ในไทยโบราณ) นางที่ ก้ไขว้า พ่อเมียแม่เมีย ซึ่งเป็นคำคนอื่นใช้ ถ้าลูกเขยพูดกับพ่อตาแม่ยาย ไขว้า พ่อเจ้าแม่เจ้า พายัพและอีสานเรียกว่า พ่อเจ้า-แม่เจ้า เป็นคำลูกเขยเรียก ถ้าเป็นคนอื่นเรียก อีสานไขว้า พ่อเจ้า-แม่เจ้า พายัพไขว้า พ่อเมียแม่เมีย ปากใต้ไขว้า พ่อเจ้าแม่เจ้า หรือ พ่อแก่แม่แก่ ส่วน คำว่า พ่อตา ทางปากใต้ใช้สำหรับเป็นคำยกย่องเทพารักษ์เทียบได้กับผีปู่ตาของอีสาน ถ้าเป็นคำ กล่าวถึงพ่อแม่ของลูกเขยหรือลูกสะใภ้ ไทยไทยไขว้า บู่หลวง บัวหลวง (พ่อแม่ของลูกสะใภ้) ออกหลวง พ่อแม่ของลูกเขย หลวง คำนี้เป็นคนละคำกับ หลวง หลวง ไม่มีคำแปล แต่จะใช้ ประกอบเรียกพ่อแม่ของเขยและสะใภ้เท่านั้น ทางจังหวัดพัทลุงเรียกพ่อตาแม่ยายว่า หลวงตา บู่หลวง หลวงยาย ผู้ที่สืบจากพระหรือเป็นกิต ทางปากใต้เรียกว่า หลวง คิคด้วยเกล้าว่า จะ เพี้ยนไปจาก หลวง คำที่เรียกพระว่า หลวงตา หลวงปู่ หลวงพี่ ถ้า หลวง แปลว่า ไห้ ก็ควรจะ หยุดหลัง เช่น พ่อหลวง ซึ่งพายัพใช้เรียกผู้ใหญ่บ้าน ปากใต้ใช้พระสงฆ์สูงอายุน่า พ่อเจ้า หรือ พ่อท่าน เรียกน้องที่บวชพระว่า น้องเจ้า หรือ น้องหลวง หรือ หลวง ที่หยุดหน้าคำจะเลือกมาจาก หลวง ซึ่งลืมกันเสียแล้วก็ได้

ลุงบ้าน้าอาวา ไทยทุกถิ่นเหมือนกัน มีผิดกันบ้างบางแห่งเล็กน้อย เช่นเดิมคำว่า พ่อ และ แม่ ลงไป เป็น พ่อลุง แม่บัว เป็นต้น ในไทยไทยเมียของลุงเรียก แม่นาง ไทยไทย เรียก อาว ว่า อา ไต่หย่างไทยกลาง ไทยนอกนั้นเป็น อาว ทั้งหมด ส่วน อา ก็ตรงกัน น้า ใช้ ทั้งน้องชายและน้องสาวของแม่ ไม่แยกเพศ ถ้าจะให้รู้ต้องไขว้า พ่อหน้า แม่หน้า ในภาคจีนเรียก ลุงป้า ฝ่ายพ่อว่า เป๊ยะ-อิม อาว อา ว่า เจ๊ก หรือ อาเจ๊ก-ซิม (กว้างทั้งเป็น อาซูก) ส่วนลุง ป้าฝ่ายแม่และน้า จีนรวมเรียกว่า กู-กิม เป็นอันว่าจีนแยกเพศ แต่ไม่แยกว่าเป็นพี่หรือน้อง ของแม่

ในไทยถิ่นต่าง ๆ คำว่า พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง และ ลูกเลี้ยง ใช้ต่าง ๆ กัน ทางพายัพ พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง ไขว้า พ่อหน้า แม่หน้า ส่วนคำว่า หมอยา หรือ แพทย์ กลับเรียกว่า พ่อเลี้ยง ทางไทยไทย พ่อเลี้ยง เรียกว่า พ่ออ่อน หรือ พ่อสืบ เรียกลูกเลี้ยงว่า ลูกสืบ ไทยคำที่ไขว้า พ่อปด-แม่อ่อน ส่วนคนที่ใช้คนอื่นทำงาน ไทยไทยเรียกว่า พ่อเลี้ยง ทางไทยไทยที่อยู่ใกล้พระ แทนจีน มีคำว่า พ่อเลี้ยง หมายความว่า เพื่อน ไทยชาวพ่อเลี้ยงไขว้า พ่อเลี้ยง เหมือนไทยกลาง ถ้าเป็นพ่อแม่แท้ ไขว้า พ่อออก แม่ออก

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

นายอง อรุณาราชธน

หนังสือลงวันที่ ๑๐ ได้รับแล้ว

ขอบใจมากที่ออกสาคันคำเรียกชื่อวงศ์ของพวกไทยต่างๆ จัดส่งไปให้ทราบ แต่เราจะเอายังไม่ได้ นอกจากคำซึ่งมีในกฎหมายของเราเพราะมีหลักที่อ้างว่า ของเรา คำเรียกชื่อวงศ์ของพวกไทยต่างๆ ที่ก็เอายังมาจากพวกบ้านใกล้เคียงบ้าง หรือผูกเอาใหม่ก็จะมีอย่างไรก็ดี ความหมายในคำที่ใช้ให้ก็จะเดินมาเสียแล้ว แต่ไม่ว่าอะไร เรียบให้รู้มากไว้เป็นที่

จะให้ท้าวอย่างคำพูด ฉันไปเที่ยวเมืองชล พระครูวัดท่าเสน แต่สึกแล้วกลับมาหาแก้ไขคำว่า บุตรเขยเลี้ยง เล่นเรวคึกเสียดแทบตายว่าอะไร ที่หลังจึงคิดได้ว่าแก้วรชนเป็นสมภารสึกออกมาดีกว่าเอาแม่หม้าย ซึ่งมีลูกสาวติดจนมีผัวแล้ว จึงผูกคานั่นขึ้น ที่จริงคำว่า พ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง ลูกเลี้ยง นั้นก็ เข้าใจได้ตลอดจนถึงคำ บุตรเขยเลี้ยง คำ พ่อตา แม่ยาย ฉันเข้าใจว่าเรียกตามเมียตามลูก ท่านบอกคำ ย่อมน เป็น หอ นั้นดีมากทีเดียว เคยได้ทราบแต่ ย่อมน เป็น หล่อมนหนึ่งคำ นาย ก็นึกว่าเป็นภาษาสมัคร มาแต่คำ นาย ความความจริงจะอย่างไรไม่ทราบ แต่คำ นาย ที่เราใช้ ไม่ได้มาแต่คำ นาย แต่เพราะเป็นคู่กับคำ นาง แต่ไม่ทันเกิดไปถึง คำใช้ของเราก็ชอบกล เช่นคำว่า ชุนนวง ก็หมายเป็นแต่ว่ามากมายเท่านั้น แต่ตามคำแล้วมีเมียอยู่ด้วย นี่ก็ทำให้เห็นว่าคำนั้นเกิน

๑ ชั่วโมง สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้ทรงวินิจฉัยไว้ทราบแล้วว่าตัวเป็นกลางนับขึ้นไปสามชั้น ลงมาสามชั้น คำ ขอด ของอังกฤษก็เคยทราบมา มาแต่ คอกงวี่ คำว่า วัง กับ เวียง นั้นก็เคยคิด เห็นเป็นคำเดียวกัน คำ ฉั้น ท่านว่าแปลเอาความไม่ได้นั้น ทำให้ฉันได้หลักจะเปลี่ยนให้ท่านใหม่ ฉนั้น ฉนั้น ฉนั้น คือ เช่นนั้น เช่นนี้ เช่นไหน นี่ก็รู้แล้ว แต่ยกเอาคำ ฉนั้นเป็นมันคงเสียเพราะเป็นคำ ฉ เท่านั้น

คำว่า หมอคำแยะ นั้นชอบกลมาก หรือหนึ่งท่านแยะจะใช้เป็นยาให้ออกลูกง่ายก็ไม่ทราบ แต่ที่หลังนี้ออกชื่อ คำแยะ แล้วก็หมายความว่าทำให้กัน หมอคำแยะจะว่าหมอกันก็จะไรอยู่ที่ท่านวินิจฉัยถึงคำ หมอหมอ นั้นดีมาก แต่ก่อนนั้นคนที่จะเป็นหมอจะต้องรู้การเสกเป่านั่นแน่ คำ หมอ เราก็ใช้ไม่ว่าอะไร ไม่ใช่แค่แพทย์ หมอ ก็เป็นอันที่ต่องรู้การเสกเป่าทั้งนั้น การซื้อเด็กของหมอคำแยะ ฉันเห็นด้วยกับความเห็นของท่าน

คำ สกาว ใน พระลอ แต่ก่อนเข้าใจว่า ชาว เพราะคำ หงอกสกาว นำไป บัดนี้มาคิดถึงคำ สีนสกาวสอจ้วง ขึ้นได้ สกาว จะแปลว่าอะไร และลิลิต พระลอ นั้น ข้างท้ายมีโคลงว่า

จบเสร็จมหาพรเจ้า นิพนธ์ แปลกันว่าพระมหาราชครูแห่ง แต่มีความเหน่อหนึ่ง ว่าองค์พระ-
นารายณ์ทรงแต่งตั้ง ความเหน่อชอบกล คิดว่าที่บอกว่าใครแต่งตั้งนั้น เป็นเดิมที่หลังเภากันเสียมาก

เขียน เขียน ถูกหรือ เขียน ถูก เราเขียนอยู่ทั้งสองอย่าง

กับคำว่า ผ้าม่วง ม่วงม่วง แต่เดิมที่จะมีแค่สีม่วงคอกกระมัง แต่มีคนคิดว่าคำ ม่วง
จะเป็นภาษาอื่นก็ได้ เป็นความคิดก็อยู่ ท่านช่วยสอบด้วย ม่วง จะแปลว่าอะไร

พรหม

กรมศิลปากร*

๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๕

ขอประทานกราบทูล ชะซาบได้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน รวมสองฉบับไว้แล้ว
พระเศษพระคุณล้านเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ ที่ทรงพระเมตตาตรัสแนะอธิบายเรื่องช่างตลอดมา กระทำ
ให้ข้าพระพุทธเจ้าได้ความคึกและความรู้สว่างขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ตกกว่าความรู้วิชาช่าง หรือวิชา
ใด ต้องอาศัยของเก่าเป็นครู แต่ก็ต้องรู้จักใช้วิชาที่เรียนรู้นี้มาคัดแปลงแก้ไข ให้เข้ากับลักษณะที่
จะทำ ดังเรื่องบุสบกที่ซึ่งพระเมตตา ยกตัวอย่างประทานมาให้เห็น ข้าพระพุทธเจ้ามาได้รับความ
แจ่มแจ้งขึ้นในข้อที่ฝรั่งกล่าวว่า สิ่งงามต้องมี Harmony คือมีส่วนประสานกันได้เหมาะสม ก็คือ
เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในเรื่องบุสบกนี้เอง

คำว่า ยานะนาวา คนพูดกันเป็น ยันนาวา คิดด้วยเกล้าฯ ว่า เมื่อพูดว่า ยานะนาวา
เสียง นะ ถูกเสียง นาวา ซึ่งเป็นเสียงยาวถึงสองพยางค์ต่อกัน กระทำให้เสียง นะ เบาไป และชัก
จังหวะ พูดเร็วเข้า เสียง นะ ก็หายไป เป็น ยานนาวา เสียงยาวทั้งสามพยางค์พูดไม่ได้สะดวก
เสียง ยาน จึงหักเป็นสั้นไป เว้นไว้แต่จะออกเสียง นาวา เป็น นระว เสียง ยาน จึงจะไม่หัก

ที่ควรพิจารณาเรื่อง มีผู้ว่าสุนทรภู่เป็นคนเล่นเพลงมาก่อน ไวยาทรจึงเชี่ยวชาญนัก
ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อนิทา ในหนังสือฝรั่งกล่าวว่า มนุสรู้จักร้องเพลง หรือพูดเป็นเสียงคนศรีได้ก่อน
พูดเป็นร้อยแก้ว เพราะฉะนั้นคำพูดของมนุส จึงอยู่ที่ประโยคไม่ใช่อยู่ที่คำ คือพูดเป็นประโยค
ก่อนไม่ใช่เอาคำมาเรียงเป็นประโยค ที่รู้จักเอาคำมาเรียงกันเป็นประโยค เป็นของเกิดทีหลัง
คิดด้วยเกล้าฯ ว่า ถ้าสุนทรภู่เป็นเปรื่อง ก็คงแต่งหนังสือกลอนกลอนไม่ได้ก็เพราะจะต้องนึก
หลักไวยากรณ์ และข้อกำหนดต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้สำนวนโวหาร ไม่เป็นไปตามธัมมา

* ตระกถาว่าได้ตามต้นฉบับ

คำว่า ละคอน ข้าพระพุทธเจ้าเคยอ่านหนังสือฝรั่ง เขาอธิบายว่าเปน คำชวา มาจากธาตุ
ตฤ ซึ่งแปลว่า กระทำหรือกระทำบทบาท คึกคักยลเล่า ๆ ว่าเขียน ละคอน ว่ามาจาก นคร จะเป็น
สำคัญผิด เพราะด้วยเรื่องเสียงมาพ้องกัน ละคอนทางปากได้มีแค่โนรา ลางที่จะเปนคัวยชวา
นครได้แบบอย่างละคอนไปจากกรุงศรีอยุธยา ตามที่ข้าขุนเสักราไปสอนให้ เสียงไปใกล้กับคำว่า
นคร เลยเหมารวมกันเป็นคำเดียวไป คิดว่า ชาตรี หมายความว่าถึงหยู่คง ลางท่านว่ามาจากคำว่า
กตริ โดยอ้างเหตุที่ว่า ชาวอินเดียออกเสียงคำนี้เป็น จตริ หยู่และคำว่า ชายชาตรี ก็แปลว่า
ชายนักรบ กรมหมื่นพิทยฯ ชงเห็นว่า ชาตรี ไม่ใช่เป็นนักรบ แต่เป็นหยู่คง นำจะมาจากคำว่า
สาสทริจะเหมาะกว่า เพราะสาสทริผู้รู้สาตรา เหมาะแก่ที่จะรู้วิชาหยู่คง คึกคักยลเล่า ๆ ว่า ตามคำ
อธิบายทั้งสองข้างบนนี้ เปนเพียงสันนิษฐานตามความหมายเท่านั้น ยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้
ลางที่อาจจะค้นเอาได้จากเรื่องที่เอามาใช้เรียกละคอนทางปากได้ว่า ทำไมจึงเรียกละคอนว่าชาตรี
แต่ก็จั่วเขี่ยเล่า ๆ คึกคักไปไม่ได้กลลลช อย่งได้ชวาบเล่าว่า ว่า เรเมนเรียกไรว่า สโชน ชวาบให้
คิดไปว่า ไชน กับ ละคอน จะเป็นคำเดียวกัน

ฝัน ในความเดิมคึกคักยลเล่า ๆ ว่า จะเกิดจากนอนหลับก่อน แล้วพายหลังความ
หมายจึงขยายออกไปเป็นเวลาดึกก็ฝันได้ เมื่อความหมายขยายกว้างออกไป ถ้าจะให้หมาย
ความชัดถึงคำเดิม ก็ต้องเดิมคำนอนลงไปช่วย เปนนอนนั้น เทียบได้กับคำ dream ซึ่งเดิมเป็น
นอนฝัน แล้วพายหลังถึงตื่นหยู่ก็ฝันได้ จนกระทั่งอาการที่เหม่อมอง ฝรั่งก็ใช้คำว่า ฝัน ได้

ข้าพระพุทธเจ้าได้เลี้ยข่าวพ่ายถึงเรื่องผีบูย่าของเขา ได้ความว่าเขามีทั้งสำหรับ
บูชาหยู่เหนือหัวนอน บนหิ้งไม่มีอะไร นอกจากสมมตเอาว่าผีบูย่าอยู่ที่บนนั้น และจุกรูปเทียน
ไปวางบูชาเท่านั้น เปนหย่างเดียวกับที่ชาวบ้านในกรุงเทพ ฯ นิกระบนบานเจ้าอะไร นิกระเอา
แล้วก็จุกรูปไปปักบูชาไว้ ชาวพ่ายพเมื่อเด็กผู้ชายเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องมีพิธีแยกผีเอาไปบูชาของคน
เวลาออกเรือนไปก็ต้องเซ่นผีบูย่าของคนไปคัวย มีพิธีทำง่าย ๆ เปนแต่บอกกล่าว แล้วก็สมมต
เอาว่าไปคัวย คึกคักยลเล่า ๆ ว่า เปนลัทธิเดียวกับที่ฝรั่งเรียกว่า Ancestor worship ซึ่งเป็นลัทธิ
ชั้นต้นของศาสนา มีหยู่ทั่วไปในชนชาติโบราณ แม้จีนและญี่ปุ่นก็ยังถือกันหยู่ ในสมัยเมื่อมนุส
ยังหยู่กันเป็นครอบครัว ยังไม่ได้รวมกันเป็นประเทศชาติไทยโคเหมือนทุกวันนี้ คนถือผีบูย่าก็
เป็นของดี เปนเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนในครอบครัวประพฤติกตามขนบประเพณี ซึ่งเป็นของสำคัญ
ของการปกครองในครั้งนั้น ทางอีสานเรียกผีบูย่าว่า บูย่า ถ้า ตา มีความหมายว่าพ่อของแม่
ก็แสดงว่า ทางอีสาน ถือเครือญาติฝ่ายหญิงคัวย ผิดกับทางพ่ายซึ่งเปนแต่ถือทางฝ่ายพ่อ
หย่างเดียว การแยกผีเมื่อออกเรือนไป ก็ไปหยู่รวมกับของฝ่ายหญิง ครวงกันข้ามกับจีนและ
อินเดีย ซึ่งตามประเพณีของเขา ชายจะหยู่บ้านหญิงไม่ได้ ลางที่คึกคักของไทยที่ชวาไปหยู่บ้านหญิง

จะคิดมาจากประเพณีของมนุษยตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งได้ทราบแล้วว่า พวกเขามีสันนิษฐานที่ชาย
ต้องไปรับใช้พ่อผู้หนึ่งมีกำหนดเป็นเวลาเท่านี้ปี จึงจะได้หึงมาเป็นภรรยาเป็นชนิกฝากนำเธอ
ใน กตพรมายแก้ว

คำว่า ขวัน คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็นคำเดิมของไทย ตรงกับฝรั่งเรียกว่า soul แต่ขวัน
ของไทยเดิมและของจีน และของชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนตลอดไปถึงมลายู มีประจำตัว
คนอยู่หลายขวัน ผิดกับ soul ของฝรั่งซึ่งมีอยู่กับมนุษย์เท่านั้นและมีเพียงดวงเดียว เมื่อไทยได้
คติอาคมอันของพราหมณ์เกิดมีคำว่า วิญญาณ ขึ้น ก็กับเอาคำ ขวัน ของเดิมให้มีความหมายไปอีก
อย่างหนึ่ง ลางที่จะเป็นคำเดียวกับเจกภูต ซึ่งคงได้มาจากคติอินเดียอีกเหมือนกัน จึงเกิดแยก
เป็น ขวัน เจกภูต และ วิญญาณ ขึ้น ในภาษาฝรั่งไม่มีคำแยก เมื่อแปลคำ ขวัน เจกภูต ก็ใช้ soul
คำเดียวรวมกันหมด ในด้านความรู้เรื่องศาสนาของฝรั่ง เรามีวิชาเรียกว่า Comparative Religion
เป็นการศึกษาถึงศาสนาต่าง ๆ ที่มนุษย์นับถือมาแต่แรกเริ่มเดิมทีว่า มีความคิดเห็นและเชื่อถือกัน
มาอย่างไรจนมาเป็นลัทธิ—ศาสนาต่าง ๆ ทุกวันนี้ เริ่มด้วยเรื่องคติความเชื่อดั้งเดิมของ soul หรือขวัน
ก่อน แล้วถึงคตินับถือผีนับถือผีบูชายัญ และผีของคนที่ยังคงกลัวเกรง นับถืออุปบูชาและของขลัง
นับถือสิ่งธรมชาติ บูชาต้นไม้ ฟ้า แผ่นดิน และอื่น ๆ นับถือสัตว์ใหญ่และสัตว์ร้าย แล้วถึงขั้นนับถือ
เทวดาหรือพระเจ้ามากองค์ (polytheism) ถัดมาถึงขั้นนับถือพระเจ้าองค์เดียว (monotheism)
นับถืออำนาจที่เป็นปิตักตย์ต่อกัน (dualism) และนับถือสิ่งต่าง ๆ ในสากลโลก จะเป็นพระเจ้า
เทวดา หรืออะไรว่าออกมาจากพระเจ้าองค์เดียวหรือแหล่งเดียว (pantheism) เรียงหลักกว้าง ๆ
อย่างนี้ แล้วจึงถึงหลักของศาสนาต่าง ๆ ที่เป็นศาสนาไทย ที่มีอยู่ในอดีตและปัจจุบันนี้
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าพระสงฆ์ที่ทำการเผยแผ่พุทธศาสนา ได้เรียนรู้หลักในวิชานี้ไว้บ้าง ก็จะ
เป็นการที่สะดวกแก่การสั่งสอนได้ไม่น้อย

คำว่า ท้องสื่อ คำจีนเป็น 通使 และ บั้นสื่อ 伴使 คำ ท้องสื่อ ท้องแปลว่า ไปตลอด
ทั้งหมดคิดคือ เข้าใจซึ้งซาบ เป็ดเผย โกล่กับคำไทยอยู่คำหนึ่ง คือทั้ง สื่อ แปลว่า ส่งไปใช้
จัดการสืบต่อ ตรงกับคำไทยคือ สื่อ และ ใช้ คำนี้แต่จิวอ่านเป็น ใช้ กว้างทั้งอ่านเป็น ซื่อ และ
จีนหลวงอ่านเป็น สื่อ รวมกันเป็นท้องสื่อ แปลว่า ผู้เป็นตัวแทน (เอเจนต์) บั้น แปลว่า เพื่อนผู้
ร่วมผู้ไปด้วย ตรงกับคำว่า เพื่อน ทางอีสานอ่านเป็น เป้น แปลว่า เขา ท่าน แต่จิวอ่านว่า บัว กว้างทั้ง
อ่านเป็น บั้น และอ่านเป็น เป้น จีนหลวงอ่านเป็น บั้น รวมกันเป็น บั้นสื่อ แปลว่า เป็นผู้ที่ไปใช้ไปด้วย คือ ตัวรอง
คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า ไทยจะได้สำเนียงของคำ ท้องสื่อ และ บั้นสื่อ มาทางจีนหลวง เพราะ
สองคำนี้จะเป็นคำใช้พ้องในทางราชการไทยเฉพาะ

คำ เขียน และ เขียน ข้าพระพุทธเจ้าค้นดูในคำไทยต่าง ๆ ไม่พบ นายสุคว่า ทาง
อีสานใช้ประเภททั้งสองคำ เขียนปน เขียน แต่อ่าน เอือน ก็มี ถ้าเปรียบเทียบเสียงสระ เอีย กับ
เอือ ก็เพี้ยนกันได้ เช่น เวียง-เมือง-เปดียน-เปดิอน (ปากใต้) เอียงผา-เอืองผา (พายัพ)
เขียด (ปากใต้)-เขียด เสีย (ไทยทางจังหวัดเลย)-เอือ และ เกดิอ ก็ปน เกีย ในภาษา
จีน คำว่า เซ่น กวางต้ง เอง แต่จิวว่า เขีย ตรงกับเชื้อจีนในไทย

คำว่า ม่วง จนด้ายเกล้า ๆ ค้นหาต้นเหตุที่มาไม่พบ แม้แต่คำว่า สีม่วง ในไทยใหญ่ ก็ไม่ใช่ กลับใช้ว่า แดงกั่ว ลงที่ ม่วง จะออกมาจากสีของใบมะม่วงอ่อน ก็ขำบเกล้า ๆ ไม่ได้ แล้วเอามาใช้เรียกเป็นสีขึ้น พระเทวาทินิมิต พุดถึงรูปลงรูปว่าเป็น สมมฏ ขำพระพุทเจ้าซักถามว่า หมายความว่าอะไร พระเทวาทินิมิตว่า หมายถึงรูปไม่เป็นขั้นดี ไม่ใช่สีมีอย่าง และว่า เรียกตามที่ได้ฝ่าพระบาททอดรัก ขำพระพุทเจ้านึกขึ้นได้ว่า ดูเหมือนคำนี้มีพุดไว้ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ในคำว่ากรุงสมมฏ หรืออะไรในความนี้ เห็นจะหมายความว่า เป็นของเกิดเองตามธรรมชาติ ไม่ใช่จากช่างประดิษฐ์ ขำพระพุทเจ้าขอประทานขำบเกล้า ๆ ถึงที่มาและความหมายของคำนี้ด้วย

ควนมิควนแล้วแต่จะไปรกเกตุ้า ๖

เจ้าพระยาพิชัย

во судьбах

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๘๕

นายยง อนุมานราชธน

จะบอกว่า วัดราชสิงขร นั้นหาใช่ไม่ ที่ถูกนั้นเป็น วัดลาดสิงขร ที่จะไปยืมชื่อวัด
อะไรที่ไหนมา เพราะในกรุงไม่มีลาดภูเขา ชื่อตำบลทางโคราชก็มีเรียก ภูเขาลาด เป็นอย่างเดียว
กัน นั่นก็หลงเรียกว่า ภูเขาราช เพิ่งจะมากลับเรียกถูกได้ในเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

คำ ตราสัจจ์ ท่านคิดว่าจะเป็น ตรีทวง นั้น ชอบอย่างยิ่ง เสียหายที่สมเด็จพระ
พระสวดีผู้ตั้งคำถามต้นพระชนม์เสียแล้ว หากไม่ก็จะลด

คำว่า เสือ นั้นก็มีคำว่า สาง อยู่ด้วย สางที่ก็แถมคำ แม่ของโง่ ต่อเข้าอีกด้วย เสือสาง เปนเดียวกับผี สางที่จะเปนด้วยนึ่งนี้ เขาว่าถ้าเห่นเปนพระคงก็คือเสือ ถ้าจะยิงก็ให้

อิงบาตรแปลว่าหัวเหือ คำ *แม่หางโง* ซึ่งต่อท้ายก็เหินจะแปลมีเหมือนกัน บ้าง ฉันแปลว่า พง
หม่อมราชวงศ์วงษ์ในกรมหลวงพิทักษมนตรี (เรียกกันว่าขุนวงษ์) แก่เป็นช่างเขียนฝีมือดี
มีคึกมาก แก่แกชอบเขียนเพลง ๆ แก่เขียนพระมงกุฎและพระยาร้าง เป็นรูปคนหนีออกไป
จากตำบลงามตัว แก่บอกว่า *อ้ายมีผี อ้ายมีสาว อ้ายมีนางไม้* จำรูปไม่ได้ แต่เป็นคนยาวอยู่
ตัวหนึ่งนั้นแน่ รูปนั้นเดี๋ยวนี้ก็ยังอยู่ แต่ตัวตายแล้ว

ท่านจับใจในการที่ฉันพูดถึงเรื่องผี ยังมีอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องเวทมนต์คลาดตา จะ
บอกให้รู้ได้อย่างไรก็ได้ เพราะเราเชื่อกัน ถ้าไม่เจอไว้ก็นับวันแต่ละเข้าก็ลบเมฆหายตัวไปแน่นอน
เพราะความเชื่อของคนเดิวนั้นคลาดลง สมเด็จพระยาพะทะวรวงษ์ทรงทักว่า เสน่ห์ กับ *ยาแฝด*
นั้นผิดกัน *เสน่ห์* เป็นทำตัวของตัวเองให้รัก ส่วน *ยาแฝด* นั้น เขาทำเราด้วย ยาแฝดนั้นมักเข้า
ของเมา เช่น เมื่อกินสาก เปนต้น จะทำให้เราเป็นบ้า ตามธรรมชาติคนบ้า ย่อมชอบคนตามใจคือ
ตัวเขาเอง ควรจะระวังตัว อย่าให้ต้องยาแฝด การระวังตัวก็ง่าย เพราะยาแฝดนั้นต้องกิน เราอย่ากิน
ของคนที่เราไม่ไว้ใจก็แล้วกัน เปรียบเหมือนระวังตัวอย่าให้ต้องอาหารที่คลุกเคล้าด้วยยาพิษฉะนั้น

คำว่า *สวน* นั้นก็สับสนบ้าง ถ้าในเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ ซึ่งเอาแบบทางอินเดียมาแต่ง
แล้ว คำว่า *สวน* ก็เป็นสวนปลูกต้นไม้ดอก แต่คำว่า *สวน* ในบ้านเราหมายความว่าเป็นที่ปลูก
ต้นไม้สูงสำหรับกินทั้งนั้น

พิสวาท จะเขียนอย่างไรก็ตามที แต่ที่คำ *สวาท* สกท ท นั้นหลง ด้วยคำนั้นมาแต่
วิสุตสาสะ

หนังสือลงวันที่ ๑๔ ธันวาคม ได้รับแล้ว

เรื่องผีมือช่าง ท่านเข้าใจถูกทางแล้ว

เรื่องคำ *ยานะนา* นั้นเป็นแต่ตัวอย่าง คำที่เขียนเข้าไปนั้นมีมากหลายอย่างด้วย
ท่านวินิจฉัยคำ *ยานะนา* นั้นบวการ ฉันเคยแนะนำลูกหญิงปลื้มจิตรว่า ไม่ต้องใส่ทัณฑฆาฏ
ทุกตัวไปก็ได้ แก่ว่าถ้าไม่ใส่ก็ต้องเขกกะคานทีเดียว ทั้งนี้ ก็เหมือนกับสมเด็จพระสวัสดิ์
เธอเอาระคายบัต *กั* ทัณฑฆาฏในเครื่องพิมพ์ก็เสีย แปลว่าไม่ให้ใช้ เธอบอกว่าตัวที่ควรมี
ทัณฑฆาฏเธอจะเขียนใส่เอาเอง เหล่านี้ก็ตรงกับความคิดฉันหมด ที่ฉันว่าจะสังเกตว่าคนเดิวนั้น
เขาพูดกันอย่างไรนั้น เป็นถูกแล้ว ไม่บวการ

คำว่า ร้อยแก้ว ฉันคิดว่าเข้าใจผิด ร้อยแก้ว ควรจะมีสัมผัส อย่างทุกวันนี้เรียกกันว่า
ร้อยยาว

ท่านว่า ลกอน มาแต่ราก *สก* นั้นดี แต่ก็หมายถึงคนวานั้นเอง ไม่ใช่หมายถึงว่า
เรื่อง อย่างเช่นฉันบอกท่าน ฉันได้อ่านหนังสือฝรั่งก็ไม่พบเลย แต่แปลว่าได้อ่านน้อย ที่เขมร

เรียก โชน ว่า สโชน นั้นฉันก็พบ แต่ศาสตราจารย์เซเคส์ บอกว่าเขาอ่าน ดคอน นั้นเอง หนังสือ
เซมรอนฉันอ่านได้ แต่คำพูดของเขานั้นฉันฟังไม่เข้าใจเลย ที่ว่าขุนสักราออกไปหัดนั้น
ฉันเชื่อ แต่คงเป็นที่หลัง ค้วยได้เห็นเขาเล่นเรื่อง ไรเซฐ อันเป็นเรื่องที่เล่นกันในกรุง ที่แรก
คงเล่นได้แต่ โนรา เรื่องเดียว เพราะหัดมาได้เท่านั้น ทางปากได้จึงเรียกว่า โนรา (คือ มโนหร่า)
ที่กรุงจึงเรียกกันว่า ดคอนศักดิ์ศรี ความคิดฉันแย้งไปในทางว่าเป็น ดคอนศาสตรวิ ที่ว่าเป็น
ดคอนชาครวิ ก็เป็นแต่เขียนหนังสือซึ่งผู้เขียนคิดว่าถูก คำว่า นคร เป็น ดคอน ไปนั้นหลงเลอะแน
แม้เมืองอื่นจะเป็นนครค้วยก็คงหลงเลอะคามกันไปเท่านั้น

เรื่องผี ฉันก็ได้ครอง เห็นว่าก็คือความคิดนั้นเอง คนจะตื่นจากหลับหรือเพ็งจะ
หลับ ก็คือความนึกมาก่อนหรือไปทีหลัง ที่เอาจมาเป็นคิดขึ้น ๆ อยู่ที่ว่า ผัน นั้นควรแล้ว แต่
นอนหลับผันนั้นควรเติมคำว่า นอนผัน อย่างเช่นท่านแนะนำนั้นถูกแล้ว ผันเลย ๆ จึงถือว่า
คิดขึ้น ๆ

เรื่องที่ นั้นเหลว จะไม่พูดถึงเลย วิธีแต่งงานนั้นก็เป็นอย่างต้งที่ท่านแต่งไว้
แต่ที่แต่งนั้นก็ไม่น่า และจะสั้นไม่ได้ เพราะประเทศหนึ่งก็ถือไปเป็นอย่างหนึ่ง ลางที่ประเทศ
เดียวก็มีหลายอย่าง

คำ ขวัญ นั้นฉันสงสัยมานานแล้ว ว่าหมายความว่าอย่างไร เห็นข้างไทยเป็นอย่าง
นัก ท่านแปลให้ให้ความเข้าใจมาก

ขอใจที่ท่านให้ตัวหนังสือจินในคำว่า ห่องสือ กับ มั่นสือ แต่ความต้องการนั้น
จะใคร่ทราบ ว่า สือ กับ สือ (คือหนังสือ) เป็นคำเดียวกันหรือไม่ใช่

ขอใจที่ท่านอธิบายคำ เขียน กับ เขียน ให้เข้าใจ

และขอใจท่านอีกที่ช่วยค้นคำ ม่วง ให้ แม้ที่เรียกว่า สีม่วง ฉันก็ให้นึกสงสัย จะเป็น
สีไหมม่วงอ่อนหรืออะไรนั้นก็พักไว้

ที่พระเพทว่าคำ สยมภู เป็นคำฉันท์คุณนั้น ฉันจำไม่ได้เลย ที่จำไม่ได้ก็คงเป็นค้วย เป็น
คำศัพท์เพทะระ ฉันจำเขามาพูดอีกต่อหนึ่ง ไม่ใช่คำหลักและคงมีคติน อู อยู่ในนั้นค้วย เป็น สยมภู
ค้วยคำ สยมภู นั้นฉันไม่เคยใช้เลย ถ้าจะแปลก็แปลคำ สยมภู ว่ากอง จะหมายถึงกองซึ่งชั่วร้าย
ก็ได้ ถ้าจะว่าไม่มีฝีมือข้างอยู่ในนั้นก็ไม่ขัดข้องเลย อู สยมภู ในพจนานุกรมของอาจารย์ฮิตโต
เขาแปลว่าพระเจ้า เป็นคำมกร ให้ตัวสังสกฤตไว้เป็น สวยมภู แปลว่าพระพรหมอะไรแน่
ก็ไม่ทราบ

พร

กรมศิลปากร*

๒๕ มกราคม ๒๕๑๖

ขอประทานกราบทูล ขงชาบใต้ฝ่าพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ไว้แล้ว ที่ถวายตอบมาเล่าข้า เพราะมีราชการเร่งร้อน พัวพันอยู่ตลอดเวลา แต่อาศัยที่ประทานอภัยแก่ข้าพระพุทธเจ้าไว้ว่า ถ้าเป็นเรื่องไม่รีบร้อน จะกราบทูลมาเล่าข้าก็ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้อีกพระเมตตา

ที่ตัวักประทานเชื่อว่าราชสังขรวาที่ถูกแปลวลากสังขร กะทำให้ข้าพระพุทธเจ้าตื่นความสงสัยซึ่งมีมานาน เพราะเวลานี้ก็เป็นวักวาศกร ไม่ใช่แปลวลากหลวง หรือราชสังขรจะหมายความว่าเราไทยก็ไม่มีลาคเลาว่ามีเขาอะไร เมื่อตรึกขึ้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงนึกได้ว่าได้วัดพระยาไกรลงไป ก็มีวลากบวชขาว ได้คู่กับวลากสังขร ลงที่คำว่า สังขร แปลว่าศัพท์ ผิดกับคำว่า บวชขาว ซึ่งเป็นคำไทย จึงมีผู้เข้าใจผิด แปลง ลากสังขร เป็น ราชสังขร ไป ยังมีชื่อคลองอยู่อีกแห่งหนึ่ง อยู่แถวอ่างทองหรือสิงห์บุรี ข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้ ในแผนที่เขียนไว้ว่า ราชชะโค ที่ถูกน่าจะแปล ลากชะโค แถวปทุมธานีก็มีคลอง ลากหลุมแก้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปภาคอีสาน พบชื่อว่า หินคอบ อยู่หลายแห่ง คิดด้วยเกล้า ๆ ว่าจะเป็น คำเกี่ยวกับ ลาก ไก่กันอยู่ในพจนานุกรมไทยไทยไม่พบคำ ลาก ลงกลับ ลาก เป็น ลาน เป็น หลัน ก็ไม่ได้ความ แต่คำว่า หลัน นั้น เขาแปลไว้ว่า หังลง ตกลงมา เช่น จากกันหม้อ เห็นจะหมายความว่า กันลึก เป็นแอ่งลงไป มีเสียงดัง กดโกป็น ตรงกับสำเนียง หลันเงิน คือเงินที่บีหรือแตกออกเป็นก้อนเล็ก ๆ สำหรับการซื้อขาย เมื่อพบเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าก็นึกไปถึงพระนามพระมหากษัตริย์ที่จดไว้ในพระราชพงสาวดารว่า ทองดิน ทองดิน หรือ ทองจันทน์ ลงที่จะแปลว่า ทองน้อย คือ ทองดิน แท้กลับคำกันกับคำว่า ดินเงิน ในไทยไทย

ที่ตัวักประทานเรื่องช่างเขียนเขียนพระมงกุฎ แผลงพระอาวังเป็นรูปคนหนีออกจากคันวังสามตัว กะทำให้ข้าพระพุทธเจ้านึกไปถึงหนังสือฝรั่งเรื่องหนึ่งเขาอธิบายถึงความหมายของคำว่า วรรณคดี ว่า ถ้าจะให้ใครแต่งพรรณนาถึงกันไม้ต้นหนึ่ง อ้างว่าแปลนมะขาม ก็จะมีผู้แ่งบอกรูปและลักษณะของต้นมะขามได้ถูกต้อง เมื่อใคร ๆ อ่านแล้วก็รู้ได้ว่านั่นคือต้นมะขาม อย่างนี้เป็นแต่ถามธัมมา แต่มีคนหนึ่งแ่งแปลออกไป เมื่อใคร ๆ อ่านแล้ว เกิดความรู้สึกว่าไม่ใช่แปลนมะขามเลย ๆ ยังทำให้เกิดเป็นความรู้สึกเป็นเวทนาธรรม (Emotion) ทำให้อยากเห็นต้นไม้ นั้น ทั้งนี้เป็นวรรณคดี และกล่าวต่อไปว่าผู้มีนิสัยเป็นนักวรรณคดีและนักศิลปะนิยมแปลกันนี้มองเห็นอะไรในธัมมามีตัวกันทั้งนั้น เห็นแล้วก็นำเอามาแต่งพรรณนาหรือวาดภาพ ทำให้ผู้อ่านผู้รู้สึกเห็นไปด้วย เขาว่าเล็ก ๆ มักเห็นอย่างนี้ได้ดีกว่าผู้ใหญ่ เพราะมีความนึกเห็น (Imagination)

ซึ่งเข้าไปในรัชชชาติดีกว่าผู้ไทย เมื่อครั้งถึงเรื่องเขียนตัวเร่งเป็นคนออกจากคันไม้ ถ้าเขียนเป็นไต่ ผู้คนก็เห็นไปเองไม่ต้องเขียนเป็นรูปคน เป็นเหมือนหนึ่งว่าคันไม้มีตัวคนกำลังหนีไป รูปนั้นก็เปลี่ยน

ในภาษาไทยไทย สาง แปลว่าพรหม หรือผู้หู่เหนือมนุส และเหนือผี ตกว่า สาง กับ ผี ในความเดิมก็หมายถึง อมุนส ซึ่งมีทั้งดีและร้าย ส่วน แม่นางโงง ข้าพระพุทธเจ้าก็เคยพจนานุกรมไทยไทย มีคำว่า กุ้ง แปลว่ามีลักษณะคืดหรือชั่ว เป็นคำยกย่องให้เกิดขียดและว่ามาจากบาลี ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าก็คิดไม่เห็นว่าจะแปลบาลีได้อย่างไร จนไปพบว่า กุ้งผืน ว่า เป็นอมุนสเผ่า พระสุเมรุ จึงทราบว่าเป็นกุ่มกันที่นั่นเอง ตักสันเอามาแต่ กุ่ม คำเดียว แล้วเขียนเป็น กุ้ง ไปแต่ความไม่เข้ากับ แม่นางโงง

เสมหี เป็นคำตัวเองให้รัก ส่วนยาแฝดแปลว่าเขาทำเราด้วย ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดว่าเกลียดว่า แยกความเสียดังนี้ดีมาก เพราะไม่ทำให้เข้าใจผิดในภาษา ข้าพระพุทธเจ้าก็เคยถามชาวไทย พบคำแฝดแปลไว้ว่า มีออก ส่วนลูกแฝดเขาใช้ว่า ผาแฝ ผา แปลว่า เชื่อม ต่อให้รวมกัน แฝ แปลว่าแบ่งออกเป็นส่วนๆ ถ้าเอาความตามนี้ ยาแฝด จะหมายความว่า ยาแบ่ง (รัก)

ที่ซึ่งทักถึงคำ สวน ว่าในเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เป็นสวนปลูกต้นไม้ดอก ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้คิดว่า สวนดอกไม้เป็นคำเกิดทีหลัง เดิมจะเป็นแต่สวนปลูกต้นไม้ลูก แล้วอาศัยหลักแนวเทียบ เกิดเป็นสวนไม้ดอก ในที่สุดที่ซึ่งมีเรื่องมาก ๆ ลงพวกก็ไม่เป็นต้นไม้ ดอกไม้ ก็เป็นสวนได้ เช่น สวนเบญจ สวนนุ ในบาลีมี อุทยาน และ อาราม ก็คงเป็นสวนเที่ยวเล่น แต่ลงที่ก็เรียกว่า บำ เช่น เขตุน ทางพหุอักษรเรียกสวนดอกไม้ว่า สวนดอก ไทยไทยเรียกว่า สวนหมอก หมอก แปลว่าดอกไม้ ทางไทยชาวเพื่อนเป็น บอก จะเป็นคำเดียวกับ กระบอก ที่แปลว่าดอกไม้ ในคำประพันธ์ เช่น กระบอกทิพมกาวน คำ ดอก ในเขมรก็มีใช้ แต่มาหาจำบอกข้าพระพุทธเจ้าว่า ดอก ไม่ใช่คำเขมร จะว่า ดอก กับ บอก เป็นคำเดียวกัน ก็ไม่มีทางที่ ค กับ บ จะสลับเปลี่ยนเสียงกันได้ เพราะผิดฉันทลักษณ์ ห่างกันมาก

คำว่า สือ กับ สือ ในตัวหนังสือจีนเป็นคนละตัว สือ เป็น 便 ส่วน สือ เป็น 書 กวางตุ้งอ่านเป็น สือ แต่จิวอ่านเป็น จือ แปลว่าเขียน สมุกหนังสือ หรือตัวหนังสือ ข้าพระพุทธเจ้าพยายามค้นหาที่มาของคำว่า หนังสือ มานาน แต่ก็ยังคิดหุ้ที่คำ หนังสือหาไม่ได้ความ

ข้าพระพุทธเจ้าเขียนเรื่องคำ ตักบาตร กับคำ ไส้บาตร ว่า ตัก มาจาก ตัก ในคำเขมร แปลว่า ใส จอด พัก ซึ่งยึดคำเป็นคำหนักว่า ที่พัก ครั้นไปถึงคำว่า ตักน้ำ รู้สึกด้วยเกล้าๆ ว่า ผิดกันกับคำว่า ไส้ น้ำ จึงวินิจฉัยว่า ตักน้ำ จะหมายความว่าใส่น้ำลงไปภาชนะที่ตัก แต่ไม่เคยเสียใจว่าตักน้ำควรมีเหตุในคำไทยมาแต่เดิม เมื่อค้นดูในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ความก็สมจริง

มีคำว่า ตักน้ำ อยู่ทุกต้น จึงรู้ได้ว่า ตัก เป็นคำไทย หากไปพ้องเสียงเข้ากับคำว่า ตักบาตร ซึ่งเป็นคำเขมร ยก กับ เด็ก ในความว่า ยกทัพ กับ เด็กทัพ มีความหมายผิดกัน แต่จะมากลายขึ้นในชั้นหลัง เพราะใน รวมเกียรติ คุเหมือนใช้เลิกท้าวยกทัพไปก็มี เช่นว่า ครั้นได้เวรส์ให้เลิกท้าวช่วยข้าพระพุทธเจ้ากันเถิดว่า ยก ย่อง ยอ ในไทยใหญ่ แปลความเดียวกันว่า เอาขึ้นให้สูง ให้เกียรติยศ ถ้าเช่นนั้น ยอ สวิง สีแจ่ง ที่รวมขึ้นไว้ที่กันก็เป็นคำเดียวกัน ยกยอ แปลว่ายกสรวงขึ้นกันก็ได้ และแปลว่าให้เกียรติยศก็ได้ ในไทยใหญ่คำว่า ให้เกียรติยศใช้ว่า ย่องยอ หากได้ใช้ว่า ยกยอ ไม่เรื่องคำมีความหมายตรงกันข้าม เช่น ตัก ยก กับ เด็ก มีอยู่อีกคำหนึ่งคือ สรี ที่แปลว่า พญ เมื่อประกอบกับคำอื่น เช่น พานพระสรี กลายเป็นพานหมากไป คำที่กลายความหมายไปเช่นนี้ พอเห็นเหตุผลที่กลาย แต่คำว่า แท้ ซึ่งแปลว่าชนะ กลับมาเป็นอย่างอื่นไป ข้าพระพุทธเจ้าจึงเป็นอากันหาเหตุผลไม่ได้

ควมมีความแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอ ขุนบงกช

* * * * *

ตัวหนักปลายเนิน คลองเตย*

นายอง ส. อนุมานราชชน

หนังสือลงวันที่ ๒๕ มกราคม ได้รับแล้ว ทราบอยู่เต็มใจแล้วว่าท่านมีงานมาก

เรื่อง ร ล นั้นอาวลาตมาก ได้สังเกตเห็นทางจีนไม่มี ร แต่ทางญี่ปุ่นตรงกันข้าม ไม่มี ล ต่างคนดูก็ต่างดี ถือว่ามีทั้งสองอย่าง

ท่านพูดถึงคำที่ฉันบอกท่านในเรื่อง วัดราชสิงขร แล้วท่านบอก วัดลาดบัวขาว นั้น คำลาดบัวขาว เป็นชื่อสถานวัดไฟ ทางไปโคราชก็มี ลาดชโร ฉันทก็เคยเรียกเช่นนั้น แล้วได้อีกคนอื่นเรียกก็เรียกเช่นนั้น ที่เรียกว่า ราชชโร นั้นไม่เคยพบ จะบอกท่านอีก คำ เบริญ นั้นตั้งใจให้เป็น ปริญติ กับคำ เจริญ ตั้งใจให้เป็น หิริญ (เงินแผ่น)

กับคำว่า เขียด เป็นวิธีกล่าวจำนวนเลขไทยอย่างหนึ่ง เช่น เขียดคนพเป็นเอก เขียดเบงคเบง เป็นพัน ไม่มีหยาบคายอะไรเลย แต่ภาษาใหม่ใช้ว่า เขียดคหยาม เป็นซ้ำไป แล้วฉันเห็นหนังสือใหม่ส่งมาอีก เปลี่ยนเป็น เขียดคหยาม ก็นี้ก็อนุโมทนา

ท่านนึกถึงพระนามพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า ซึ่งเขียนว่า เจ้าทองด้วง นั้นประหลาดพิลึก ฉันไม่ได้นึกไปถึง ที่เขียนว่า เจ้าทองจันทร์ นั้นก็จะใหม่ ผูกเทียบไปตามสำเนาเก่า ด้วยคำ ทองด้วง ไม่เพราะพริ้ง

* สะกดการันต์ตามต้นฉบับ

นาง ซึ่งไทยใหญ่แปลว่า พรหม นั้น ก็คือเทวทานเอง เทวทานก็คือ ผี สมกับที่เรียกว่า ผีฟ้า เครื่องสังเวททางชาวเขามีสันเทวทานกับเช่นผีต่างกัน หากเห็นแต่เครื่องเช่นไม้พบนคนที่จะบอกจึงไม่เข้าใจ ทราบแต่เครื่องเช่นของเขาวามีตัวผู้ตัวเมีย เช่นกล้วยนั้นเป็นตัวผู้ แผลงกลแมเป็นตัวเมีย เช่นนี้เป็นต้น นี่มีคนเขาบอกให้จึงได้รู้

สวนไม้ดอก นั้นฉันยอมแล้วว่าที่หลัง แต่คำว่า ที่หลัง นั้น เป็นอนาคตไกลมาก ทุชอบกลอยู่ ดง ก็มีในบ้านได้ เช่น ดงคำแย เป็นต้น

ขอใจท่านที่ช่วยกันหนังสือเงินในคำว่า สือ กับ สือ บอกมาให้ทราบการเขียนหนังสือบนแผ่นหนัง เทนจะเป็นฝรั่ง ทุเหมือนฉันได้บอกแก่ท่านว่าอ้ายแผ่นที่ฝรั่งเขียนหนังสือซากกระ่องกระแวง และมัน ๆ นั้นเป็นแผ่นหนัง รู้โดยได้ถามพวกฝรั่งเขา ประเพณีทางต่างประเทศเข้ามาอยู่ทางเรา โดยไม่ก่อรู้ตัว

ตักบาตร กับ ใส่บาตร ฉันเคยคิด เทนเป็นเอาออกกับเอาเข้า ท่านให้ตัวอย่างถึง ตักน้ำนั้นดีมาก ในคำว่า ยก กับ เด็ก ก็เป็นคำเดียวกันจริง แต่เรารู้สึกว่า ยกทัพ เป็นไป เลิกทัพ เป็นกลับ อะไรหมกสำคัญอยู่ที่เข้าใจอย่างไร ความหมายในคำว่า อย่างไร นั้น ไม่สำคัญเลย แต่รู้ไว้ก็ไม่ใช้ ใส่บาฏกหาหม

ภาษาพระ นั้นมาแต่ไหน เช่น กิน ว่า ฉัน นอน ว่า จำวัด เป็นต้น

เรื่องคำ นั้นก็ชอบกล เช่นใน ทศพรคำหลวงว่า นิโครตสกตสราโม ฯลฯ แปลให้ไว้ว่า ฐ ก็หมายในเหตุย อันว่าไตรชาติพนาราม สนามเจ้านิโครต ฯลฯ ในที่นี้แปล นิโครต เป็น วน และ อารวม เป็นต้น อรรถ ก็มีแต่ อารวม เท่านั้น สมกับที่ฉันบอกท่านว่า คำนั้นไม่สำคัญที่คิดถึงขั้น สำคัญที่เข้าใจว่าจะไร

ฉันร่างหนังสือไว้ว่าจะส่งมาให้ท่าน แล้วยังไม่ได้คิดพิมพ์ส่ง จึงส่งมาให้ในบันทึกด้วย

(คิดพิมพ์แล้ว แต่ไม่ได้ลงพระนาม)

* * * * *

กรมศิลปการ*

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖

ขอประทานกราบทูล ขงซาบได้ฝ่าพระบาท

เรื่องที่มาของฉพวรรณรังสี ข้าพระพุทธเจ้าได้ความรอบรู้มาจากนายเฟโรจิวา แสงสว่างของดวงอาทิตย์นั้น ประกอบด้วยรังสีเป็นสีต่าง ๆ เมื่อเข้ารวมทอกัน จะเห็นเป็นสีขาวทั้งที่เห็นกันอยู่ สีที่เป็นหลักของรังสีมีอาทิได้แก่ สีแดงชาด สีส้ม (หงสบาท) สีรงค์ สีเขียว สีคราม

* สะกดการันต์ตามต้นฉบับ

และ สีม่วงคราม รวมเป็น ๖ สี ค่ายกันโดยลำดับ คิดคล้ายเกล้า ๆ ว่า นี่เองคือ ฉพรรณรังสี สีทั้ง ๖ นั้น เป็นแม่สีขั้นต้น (Pigmentary Primaries) คือ แดง คราม และ รงค์ อีกสามสีคือ สีส้ม สีเขียว และ สีม่วงคราม เป็น Complimentaries ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเรียกว่า คู่สี ของแม่สีทั้งสามโดยลำดับ คือ

สีส้ม	คู่สีของแดง	(แดง + รงค์)
สีเขียว	คู่สีของรงค์	(คราม + รงค์)
สีม่วงคราม	คู่สีของคราม	(คราม + แดง)

ขณะที่แสงสว่างส่องลงมาจับบนวัตถุที่มีสี จะปรากฏเห็นสีที่แท้ของวัตถุนั้น เพราะสีนั้นรับสะท้อนจากสี (Reflects) ของแสงสว่างซึ่งเป็นสีเดียวกัน และในขณะที่แสง รังสีที่ประกอบเป็นคู่สีของมันส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งหมด จะเกิดทอแสง (Absorbs) กันเป็นต้น สีขาวจะรับสะท้อนจากรังสีทั้งหมด ส่วนสีดำไม่รับสะท้อนจากรังสีใดเลย (คือเป็นสีดำ) เมื่ออ้างถึงแม่สี จะสังเกตได้ว่า เช่น

สีคราม รับสะท้อนจากรังสีของสีคราม และทอแสงสีแดงและสีเหลืองซึ่งผสมกันเข้าจะเป็น สีส้ม สีส้ม จึงเป็นคู่สีของสีครามเป็นต้น

แม่สีอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า แม่สีสเปกตรัม (Spectrum - Primaries คือสีที่ลอคเข้าไปในแท่งแก้วสามเหลี่ยม) ได้แก่สีแดง (หงเสน) สีเขียวมรกตและสีม่วงคราม ด้วย การปนกันในตัวแท่งรังสีแสงสว่างนั้น ทำให้เห็นธรรมชาติเป็นสีต่าง ๆ ในท้องฟ้า เพราะด้วยเหตุที่แม่สีสเปกตรัมทั้งสามนี้ เกิดขึ้นจากแม่สีรัศมีค่านเดียวกัน ฉะนั้น เมื่อเอามาผสมกันเข้าจะได้สีกลาง (Neutral) ซึ่งเป็นสีซึ่งอธิบายไม่ได้ว่าเป็นสีอะไร

ในธรรมชาติสีเหลืองนั้นคือ ผลอันเนื่องมาจากรังสีของสีแดงและสีเขียวปนกันเข้า ถ้ารังสีแดงมากกว่ารังสีสีเขียว ผลของแสงก็จะเป็นสีส้ม ถ้าเขียวมากกว่าก็จะเป็นสีเหลืองแกมเขียว ทั้งนี้เป็นต้น สีครามก็ถือการปนกันของรังสีม่วงครามและรังสีสีเขียวเป็นต้น ถ้าเขียวมากกว่าก็เป็นครามแกมเขียว ทั้งนี้เป็นต้น

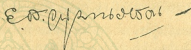
ข้างเขียน เมื่อระบายสีพยายามผสมสีตามลักษณะธรรมชาติ แต่เมื่อผสมสีแดงกับสีเขียว หรือสีม่วงครามกับสีเขียว กลับได้เป็นสีกลาง ทั้งนี้เขาจึงระบายสีด้วยวิธีทำให้เป็นจุดเล็ก ๆ การระบายเช่นนี้เรียกว่า Pointillism คือระบายเป็นจุด ๆ ไม่ให้สีละลายผสมกัน

ใน กศพภยแก้ว มีข้อความอยู่แห่งหนึ่งว่า ให้ตรวจเอาหัวของกระดูกอ่อนข้างทุกที่พนักงานให้สรรพไว้ คำว่า กระดูกอ่อน ในที่นี้ คือ กระดูก เป็นคำกลับเสียง คาเป็น ก ในปากบุตรมอธิบายว่า เป็นกระดูกสำหรับกักน้ำกับเพลิง แต่มีผู้ทักว่าไม่ใช่เช่นนั้น ได้ขานมาจากชาวกำแพง

เพราะว่า ตะกร้อ นั้นใช้ใฝ่ผ้าเบียด สำหรับคับไฟ ได้ข้อความเพียงเท่านั้น ซึ่งไม่ชักนัย ต่อมาข้าพระพุทธเจ้า ได้ข้อความมาจากพระเทวฯ ว่า เว้นแต่ก่อนมักทำเป็นวงมโหรีบนหลังคาตอนเหนือจั่วทั้งสองด้าน สำหรับทั้งหมอนน้ำดับไฟที่จะถูกมาติดหลังคาในเมื่อมีไฟไหม้มาแต่เรือนอื่น เมื่อเกิดไฟไหม้ก็จะมีคนขึ้นไปนั่งกร้อมหุ้มนอกไก่ใกล้ ๆ หมอนน้ำข้างละคน มิได้คำนายวปลายไม้สานเป็นรูปตะกร้อเอาผ้าชุบน้ำพันไว้รอบ เมื่อถูกไฟปลิวมาติดหลังคาก็ยื่นตะกร้อน้ำไปดับ เพราะกลัวกลิ้งบนหลังคาได้สะดวก คิดว่าสาคน้ำขึ้นไปเพราะสาคน้ำไม่ถึง หรือน้ำอยู่ห่างไกลเกินไป ถ้าไฟลุกหรือเห็นว่าดับไม่ไหว คนอยู่ข้างล่างก็ใช้ช่อกะชากหลังคาให้หล่นออกมา

ควรมีควนแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า

* * * * *

ตำแหน่งปลายนเนิน กลองเตย

นายยง ต.อนุมานราชธน

ตามที่มีหนังสือไปให้ ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ นั้นได้รับแล้ว

นายเฟโรจี ก็มาพูดถึงวัดมีพระ แต่ไม่ได้พูดถึงสี่ พูดแต่ว่าพระวัดมีที่ยาว ๆ เป็นวงไฟนั้นเป็นพระไทย อันก็เห็นถูก แต่ไม่เคยได้ยินใครพูด ได้ยินแต่ฝรั่งเขาว่า พระห้ามสมุทรนั้นเป็นของไทย สังเกตก็เห็นถูกเหมือนกัน

วัดมีพระข้างไทยไม่เคยเห็นเขียนเป็นสี่ แต่ฉันจะต้องเขียน คุณาราก็มี นิล (สีอะไรก็ไม่ทราบแน่ แต่ไปทางสีคล้ำ) กับมี บัด (รู้เป็นแน่ว่าเหลือง) โลหิต (แดง) โอทาค (เขาวาขาว) นอกนั้นนี้ มณฑุเรฐ และ ปกสุสร เข้าใจไม่แจ่มแจ้งจึงไปกราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านทรงว่า ปกสุสร นั้นเข้าพระทัยด้วยเหตุที่เห็นว่า สวดมนต์ปกสุสร หมายความว่า สีทองแปลบปลาน (ก็ได้แก่ที่เรียกกันว่า เลื่อมประกาย คือ สีเลื่อมพราว) แต่ศัพท์ มณฑุเรฐ นั้นทรงสงสัย จึงทรงตามพระสาธุศีลสังวร (ท่านเป็นลังกา เดิมชื่อว่า ศีลธนะ แปลประกาศพิธีกรรม ซึ่งเป็นภาษาลังกาตายโดยทางสมเด็จพระมหาสมณเจ้า จึงโปรดตั้งให้เป็นเปรียญ ๕ ประโยคในรัชกาลที่ ๕ เหนจะเลื่อนเป็นพระราชกณะในรัชกาลที่ ๖) ตามที่ทรงตามก็จะเพี้ยนได้ทรงทราบแปลก ๆ แต่ก็ผ่านทางต่างประเทศ เมื่อทรงตามศัพท์ มณฑุเรฐ ท่านก็ว่าเป็นเม็ดลูกไม้ชนิดหนึ่ง จึงทรงตามว่าที่กิมมิหรือไม่มี ท่านก็ทูลว่ามี จึงทรงให้ไปเอามาดู ก็เห็นเป็นเม็ดมกลำกาข้างเราเอง ก็คิดว่าเป็นสีแดงแก่ก่ำ โลหิต ไป

จะบอกถึงที่ฉันเขียนสี่ตัวมีพระเจ้า ใช้ *ความ ม่วงแดง แดง เหลืองแก่ ขาว* แล้ว
เหลืองอ่อน แทนสีเลื่อมโดยลำดับแต่ข้างในออกมา

ฉันยังจำได้ว่า สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ว่าฝรั่งเขาทำลูกข้างแบ่งหกส่วนทาสี
รุ้ง (ไม่มีขาว) แต่เมื่อหมุนเข้าแล้วเห็นเป็นขาว กระทั่งว่าสีรุ้งนั้นพบว่าเป็นสีลายจากวิธี
พระอาทิตย์ทอดที่หลัง วิธีมีพระไม่ใช่สีรุ้ง อาศัยอันใดที่สีรุ้งไม่มีขาว

เมื่อขึ้นไปดูศัพท์ *มณฑล* ในพจนานุกรมของอาจารย์ชิตเคอ ก็แปลให้ไว้กลับ
ตรงกันข้ามว่าแดงอ่อน ไปเข้าพวก หง ต่าง ๆ ของช่างเขียน มี *หงชาด หงเสน หงดิน หง*
หมาย ความว่า *หงสขาว* แต่ทุกละ คือแดงอ่อนผสมด้วยชาด ผสมด้วยเสน ผสมด้วยดินแดง
สังเกตว่าชาคนั้นมีเหลืองน้อย เสนนั้นมีเหลืองมาก ดินแดงนั้นมีดำเจือ ที่ว่าเขียนเป็นจุด ๆ ไม่
ผสมกันด้วยกลัวจะเสียสีนี้เป็นทางช่างฝรั่ง ฉันเองก็ยังไม่เคยเห็น เป็นแต่ใต้อิน แต่ช่างไทยไม่
มีแน่

ที่ว่าเรือดังก่อนทำบันลอมเป็นวามทั้งหมอน้ำนั้น ต้องเป็นความจริงเห็นโรงโชนโรงหุ่น
เขาก็ทำวามทั้งหมอน้ำ แต่ไปทำไว้กลางหลังคาไม่ใช่ที่จั่วรู้ได้แต่ว่าหมอน้ำสำหรับกับไฟ แต่ไม่
ทราบว่าค้ำกันทำไร ไม่เคยเห็นไฟไหม้สักที แต่หมอน้ำนั้นเล็ก จะเอาค้ำไฟลุก ๆ เห็นไม่ได้

พระที่นั่งในเมืองพม่า เหนือมีแท่นครอบประทุนคร่อมอยู่นอกกำแพงค้ำ ฉันทึกว่า
สำหรับคนอุ้มเอาหมอน้ำขึ้นไป ใช้ในการค้ำไฟเหมือนแท่น แต่มีผู้บอกว่าสำหรับคนขึ้นไปเผ้าแรง
ไม่ให้มาเกาะหลังคา ว่าที่นั้นมีแรงมาก ผิดกว่าที่คิดไปไกล จะอย่างไรแน่ก็ไม่ทราบ ผู้ที่บอกก็เป็น
ไทยเราเอง

ให้สงสัยว่าคนมีปีกในลายซึ่งเรียก *อรหัน* นั้น ให้สงสัยไปว่าจะเป็นภาษาโปรตุเกส
ขอท่านสืบให้ด้วย แต่ไม่ต้องพยายามเพราะไม่ใช่การเร่งร้อน ไว้แล้วแต่จะมีข้อ

อ่านหนังสือพิมพ์ *สุภาพสตรี* วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พบเขาคำคำของท่านแต่งลง
หนังสือ *วรรณคดีสมาคม* มาลง เห็นเขาก็ชอบใจที่ท่านให้คำตัวอย่างที่พ้องกัน แต่ฉันเห็นไม่
จำเป็นต้องพ้องกัน เขียนให้แปลกกันเป็น *กะดาง กดาง* ก็ได้ ฉันไม่เห็นด้วยยกคำว่า ประหลัง
เป็นสระอะ ฉันชอบคำที่ว่าต้องสังเกตภาษา ถ้าตัวไหนที่เป็นเสียงหนัก จึงลงประหลังนั้น เห็น
เป็นถูก อนึ่งเมื่ออ่านฉันทหรือเมื่อแต่ง ก็สังเกตเห็นว่าในภาษาของเรานั้นลหุมีสองอย่าง คือหนัก
กับเบา ถ้าคำใดที่เป็นลหุหนัก ควรวางเป็นครุ เห็นว่าฉันทนั้นไม่ควรนำมาเล่นในภาษาเรา
เพราะไม่เหมาะสมเลย เป็นแนวว่าจะไม่ได้พบฉันทแท้

(คิดพิมพ์แล้ว แต่ไม่ได้ลงพระนาม)

ความรู้เรื่อง ภาษาไทย *

ของ

ธนิต อยู่โพธิ์

ตอน ๑ ว่าด้วยคำไทย

เจ้าหน้าที่วิทยุศึกษา ในกองเผยแพร่การศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ชักชวนให้ข้าพเจ้าให้มาพูดเรื่องภาษาไทย และบอกไว้ด้วยว่า “เพื่อเป็นเครื่องเพิ่มพูนพื้นฐานความรู้แก่ครู” เมื่อได้มีผู้มาชักชวนเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ยินยอรับ เพราะข้าพเจ้าเป็นคนไทย พูดและเขียนภาษาไทยมาหลายสิบปีแล้ว แต่จะ “เป็นเครื่องเพิ่มพูนพื้นฐานความรู้แก่ครู” ทั้งหลายหรือไม่นั้น ข้าพเจ้าเองก็ยังไม่สงสัยอยู่ เพราะตลอดเวลามา ข้าพเจ้าได้พูดและเขียนภาษาไทยเพื่อสะดวกใจ เพื่อระบายความรู้สึกและความรู้ความสบายหรือไม่สบายใจของข้าพเจ้าเอง มิได้มุ่งหมายทั้งใจจะเป็นครูอาจารย์แก่ท่านผู้ใด โดยเฉพาะแก่บรรดาครูทั้งหลาย ซึ่งส่วนมากคงจะมีความรู้ติดกันอยู่แล้ว และอาจคิดว่าข้าพเจ้าเสียอีก แต่ไม่เป็นไร ข้าพเจ้าขอพูดตามความรู้ความเห็นของตนเอง เช่นคำไทยที่เราเขียนและโฆษณากันในสมัยนี้ เห็นแล้วก็ไม่รู้จะตรงตามหลักอักษรวิธีของไทยนัก เช่น สดลลวิค ฟักโนท โคตลน ออโหะโหะโตะ เหตุโดยอักษรทำจึงใช้ผิดกันด้วยไม่ควรถือรูปเลข ๘ แต่เห็นกันจนจะชินตาเสียแล้ว เพราะฉะนั้นที่พูดต่อไปนี้ ถ้าคุณครูทั้งหลายเห็นว่าพอจะ “เป็นเครื่องเพิ่มพูนพื้นฐานความรู้” ของคุณครู ก็โปรดนำไปใช้ ถ้าเห็นว่าใช้ไม่ได้ ก็โปรดอย่าถือเอาไปเป็นสาระและลืมนั่นเสีย เรื่องที่ข้าพเจ้าจะพูดต่อไปนี้ บางอย่างก็เป็นเรื่องที่มีประสบการณ์มา บางอย่างก็อ่านและจำมา ถ้ามีข้อใดเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเองและเห็นว่าออกจะมากไปหน่อย ก็ขอได้โปรดอย่าเห็นเป็นว่าข้าพเจ้าโอ้อวดและยกยอตนเอง หากแต่เป็นประสบการณ์ที่ผ่านพบมา เมื่อมีโอกาสก็อยากจะนำมาเล่าสู่กันฟัง เผื่อจะมีประโยชน์บ้าง หวังว่าท่านผู้ฟังและบรรดาครูที่รักทั้งหลายจะโปรดให้อภัย ซึ่งจะเริ่มเรื่องต่อไป

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสติดตาม ๖๗๖ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น นำคณะทูตสันถวไมตรีไปเยือนสหภาพพม่าและได้นำคณะนาฏศิลป์ไทยไปแสดง ณ นครย่างกุ้งด้วย ณ คืนวันหนึ่งในระยะที่พวกเราพักอยู่ในนครย่างกุ้งนั้น ได้มีเจ้าหน้าที่ของสหภาพพม่ามาพาพวกเราไปพบกับชาวไทยใหญ่ ซึ่งมากับเจ้าชายเมืองและมา

* เขียนไปส่งกระจายเสียงทางสถานีวิทยุศึกษา (เมื่อวันที่ ๒, ๔ และ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๗๖)

พักอยู่ในนครย่างกุ้งด้วย พวกเราต่างก็สนทนากันโดยมีพม่าซึ่งพูดภาษาอังกฤษได้เป็นล่ำม
ข้าพเจ้ารำคาญใจ จึงลองพูดภาษาไทยกับเพื่อนไทยชาวไทยใหญ่ ก็พอพูดกันรู้เรื่อง แต่ต้อง
มีคำภาษาไทยพัฒนา หากแต่เป็นคำไทยพื้นเมือง เช่นเราหยิบบุหรี่ยิกกาแระออกมาส่งให้เขาแล้ว
บอกว่า เชิญสูบบุหรี่ยิกกาแระ เขาก็รับไป แต่พูดว่าสูบบุหรี่เขาไม่รู้เรื่อง ต้องพูดว่า “ดูดยา” เขา
จึงจะเข้าใจ เราถามเขาว่า “รับประทานอาหารแล้วหรือยัง” เขาไม่เข้าใจ แต่เมื่อถามว่า “กินข้าว
แล้วหรือ ?” เขาเข้าใจ นี่เป็นประสบการณ์ครั้งหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้พบมา และต่อมาเมื่อปี พ.ศ.
๒๕๐๙ ข้าพเจ้าได้รับมอบจากรัฐบาลให้เป็นหัวหน้าคณะนางกุศลศิลป์ไทยไปแสดงในสหภาพพม่า
อีก คราวนี้ได้นำไปแสดงทั้งในนครย่างกุ้งและนครมันดะเลย์ แต่ก็แสดงเฉพาะกลางคืน ส่วน
เวลากลางวัน ทางกรมของพม่าก็พาพวกเราไปชมเมืองและชมสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งในตอนกลางวัน
ของวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๐๙ เราพาพวกเราไปชมสถานที่หลายแห่งและได้ไปเยี่ยมสถานพัฒนา
กลุ่มชนแห่งชาติ (Academy for Development of National Group) ในเมืองสาไก ไกลกรุง
อังวะเดิม และเมืองสาไกนี้แหละที่เรียกไว้ในพระราชพงศาวดารว่าเมืองจักไก ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้าม
เมืองอังวะ ข้อควรระลึกสำคัญก็คือว่า ที่เมืองสาไกนี้ พระเจ้ามังระแห่งกรุงอังวะได้โปรดให้
คนไทยรวมทั้งขุนหลวงหาวัดที่ถูกกวาดต้อนไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้ไปตั้งบ้านเรือนกันอยู่ที่
นั้น เราคงพาพวกเราไประลึกชาติ แต่ช่วงละ เราได้พบกับนักเรียนหนุ่มสาวเผ่าไทยใหญ่หลายคน
ซึ่งเขาจัดแสดงนาฏศิลป์ของเขาให้พวกเราได้ชมด้วย ๒ ชุด และพวกเราทั้งสองให้เขาได้
ชมนาฏศิลป์ของเรานาง เมื่อจบการแสดงแล้ว พวกเรามีโอกาสได้วิสาสะกัน จึงพอรู้ได้ว่านัก
เรียนไทยใหญ่เหล่านั้นมาจากเมืองต่าง ๆ ในสหภาพพม่า และแม้จะเรียนอยู่ในอาคาเดมีของ
รัฐบาลพม่า แต่ก็ยังพูดไทยได้บ้าง เราพูดคุยภาษาไทยกันพอรู้เรื่อง แต่ไม่มีเวลาคุยกันมากและ
ต้องอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายพม่า ซึ่งเข้าใจว่าเจ้าหน้าที่พม่าเหล่านั้นก็คงไม่ทราบ
ภาษาที่เราพูดกัน

คุณครูที่รักทั้งหลาย ท่านคงทราบเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพม่ากันมาบ้างแล้ว
ว่าราชบัลลังก์ของพม่านั้นเคยมีชนเผ่าไทยใหญ่เสด็จขึ้นประทับนั่งเป็นกษัตริย์ครอบครองประเทศ
พม่ามาหลายองค์แล้ว และชื่อเมืองในพม่าตอนเหนือ นั้น มีอยู่หลายเมืองที่เป็นคำไทย แต่
ออกเสียงเพี้ยนไปตามสำเนียงพม่า เช่น เมืองตะโก้ว หรือตะกอง ก็คือ ท่ากลอง, โมกอง ก็คือ
เมืองกลอง และพะโม ก็คือบ้านหม้อ เป็นต้น ท่านศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ ได้กล่าวไว้ใน
ตำนานอักษรไทยว่า “นอกจากประเทศสยาม ยังมีคนไทยอยู่ในแคนจีน แคนทังเกีย แคนพม่า
ตลอดจนมณฑลฮกตัมแคนอินเคีย ยังพูดภาษาไทยด้วยกันทั้งสิ้นเป็นแต่สำเนียงเพี้ยนกัน”

และนายจร สุขพานิช ก็ได้พูดถึงคนไทยเผ่าหนึ่งไว้ในบทความเรื่อง “ลายสีโท” ว่า “พี่น้องของเรากลุ่มนี้ เรียกตนเองว่า ซอง หรือ คนซอง บ้างก็มีอยู่ ๑๐ ล้าน เฉพาะในเขตเทสกวางตี้” และว่ายังพูดภาษาไทยอยู่ด้วย ที่กล่าวนานี้ เป็นแค่เพียงนำมาเล่าถ่ายทอดให้ท่านทั้งหลายได้ฟังพอเป็นตัวอย่าง ว่าในสหภาพพม่าและดินแดนอื่นนอกประเทศไทยนั้น ยังมีคำไทยและคนไทยซึ่งพูดภาษาไทยกันอยู่จนบัดนี้

คำไทย

คำไทยแต่เดิมนั้น นักปราชญ์ท่านอธิบายไว้ว่า เป็นคำโคต ที่ว่า “โคต” ในที่นี้หมายความว่า เป็นคำเดียวกันเฉพาะคำ ๆ เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง บู่ ยา คา ยาย ดิน น้ำ ไฟ ลม ยืน เดิน นั่ง นอน เหล่านี้เป็นต้น แต่—ถ้าจะถามว่า ภาษาไทยเกิดขึ้นและมีมาแต่เมื่อใด ? ก็เห็นจะต้องตอบได้อย่างกำปั้นทุบดินว่าเกิดขึ้นและมีมาพร้อมกับชนชาติไทย ถ้าจะถามต่อไปว่า ชนชาติไทยเกิดขึ้นและมีมาแต่เมื่อใด ? ยังไม่พบหลักฐานแสดงกาลกำหนดเวลาไว้แน่นอน แต่ก็มีท่านที่เป็นนักปราชญ์บ้าง ไม่ใช่ นักปราชญ์บ้าง ได้ไปสำรวจและสอบสวนกันทั่วกันไปในดินแดนซึ่งเป็นประเทศจีนนับแต่บัดนี้มาแล้ว ได้พบว่า บนผืนแผ่นดินซึ่งเป็นประเทศจีนในบัดนี้นั้น เมื่อราวสี่พันกว่าปีมาแล้ว เป็นที่อยู่ของชนหลายเผ่าหลายเชื้อชาติและพูดภาษาต่าง ๆ กัน ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีชนเชื้อชาติจีนเข้ามาเป็นผู้นครอบครองผืนแผ่นดินนั้นเช่นทุกวันนี้ โดยเฉพาะในเขตแถบใต้และตะวันตกเฉียงใต้ เช่นเขตเทสโกวเจา เสฉวน ยูนนาน กวางตี้ และกวางตุ้ง และเขากันหาสิคซึ่งเข้าไปจนในหนังสือและเอกสารโบราณของจีน เช่น ในหนังสือตำนานและพงศาวดารของจีน เป็นต้น ได้พบว่ามีความที่มิใช่ภาษาจีนปนอยู่เป็นอันมาก แต่เป็นคำพูดของเผ่าชนที่ทิ้งรกรากหลักฐานอยู่ในท้องถิ่นเหล่านั้นมาก่อนจีน และเมื่อจีนขยายอาณาจักรของตนออกมาแล้วได้มาพบปะวิสาสะกับเผ่าชนเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านั้น จึงนำเอาคำพูดของชนเผ่าท้องถิ่นเดิมติดเข้าไปในภาษาของจีนโดยไม่ได้ตั้งใจ นักค้นคว้าเขาชี้แจงไว้ด้วยว่า ความจริง จีนนั้นออกจะดูหมิ่นเผ่าชนท้องถิ่นเดิมด้วยซ้ำ แต่ก็ให้นำเอาคำพูดของเผ่าชนท้องถิ่นเดิมไปใช้และเขียนลงไว้ นั้น ก็คงจะเนื่องมาจากมีความจำเป็นต้องติดต่อกันซึ่งกันและกัน ในคำพูดของเผ่าชนท้องถิ่นเดิมเหล่านั้น มีคำไทยที่เขาพบหลายคำ แต่คงจะจดบันทึกจากสำเนียงคำพูดที่ออกเสียงเพี้ยนกันไปตามท้องถิ่น ขอนำมากล่าวถึงในที่นี้พอเป็นตัวอย่าง เช่น

ปะ

พ่อ

มะ—มิ—อามิ

แม่

ไมเนียง—แม่เงง

เมีย

ปี	พี่ชาย
นุง	น้องชาย (เช่นที่เราพูดกันว่า น้องนุง?)
อามี่—อาเม	ผู้หญิง
เฮียน	เอียน, เรือน
ตาลี	ทะเล
พู	เขา (คือภูเขา)
सान	ศาลยุติธรรม
กู	ถัน—ข้าพเจ้า
เม็ง	มิ่ง—ท่าน
เจาหัว	เจ้าหัว—หัวหน้า—กษัตริย์
โตมา	ตัวหมา—สุนัข
โตปัด	เปิด
โตโม	หมู
โตกั	ไก่
โตไว	วัว
ยิด	๑ (เอ็ด? เช่นสิบเอ็ด, ร้อยเอ็ด)
งวย	๒
สาม	๓
สวย	๔
ฮ่า	๕
ลัก	๖
จิด	๗
แปด	๘
เกา	๙
สิบ	๑๐
โลน—เลือน	พระจันทร์
ดาว	(ดาวนั้น?) พระอาทิตย์
แกงเลา หรือ กินเลา	คัมภีร์
กินงาย	กินข้าว (เข้า?)

มีอยู่ ๒-๓ คำ ที่น่าประหลาดอยู่มาก คือ คำว่า ชัน หรือ ฉัน แปลว่า กิน ซึ่งปัจจุบันเราใช้เป็นกริยาของพระภิกษุสามเณรกับฆราวาสนักพรต นั้น แต่เดิมเป็นคำไทยที่ใช้แก่คนทั่วไป เช่น ฉันอุ=กินข้าว, ฉันแน=กินเนื้อ และ ฉันกัน=ดื่มเหล้า กับคำว่า โหเน็ง เขาอธิบายว่า ตรงกับคำว่าบุเรง ในภาษาพม่า เช่นบุเรงนอง และตรงกับคำไทยสยามว่า ผู้นำ หมายถึงหัวหน้า หรือพระราชาธิบดี และคำว่า อาเม ซึ่งยังนำมาใช้ในวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ดูเหมือนจะใช้ในความหมายว่าหญิงคู่รัก หรือ “อ้าแม่” เช่นในโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ มีว่า

อาเม จรจากเจ้า	กินใจ บานี
ขรรย่อนทองเพาะพุง	พร่นนกวี
อาเม อยู่ฉันใด	ดวงสาวสดี ภูเคย
นอนนั่งงาให้ส้า	ผูกแอด

คำไทยแต่เดิมนั้น คงจะเป็นคำพูดที่เป็นคำไทยแท้ ไม่มีผู้มีภาษาต่างประเทศเข้ามาเจือปน เช่น คำว่า “คู่ดอ” และคำว่า “กินเหล้า” “กินยา” ทั้งกล่าวแล้ว แต่ก่อนเมื่อเราติดต่อกับและคบหาสมาคมกับชาวต่างประเทศต่างเผ่าต่างชาติ ทั้งที่อยู่ใกล้และอยู่ห่างไกลมากขึ้น เราได้รับเอาถ้อยคำและภาษาของชาวต่างเผ่าและต่างชาตินั้น เข้ามาใช้ปะปนกับถ้อยคำในภาษาของเรามากขึ้นตามกาลเวลา ได้มีท่านผู้รู้เคยพิจารณาตรวจสอบถ้อยคำในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ เขาพบว่า มีคำต่างประเทศ เช่น คำบาลีสันสกฤต ปะปนเข้ามาราว ๑๗ เปอร์เซ็นต์ แต่ยังมีคำไทยแท้อยู่ถึง ๘๓ เปอร์เซ็นต์ ถ้าเปรียบเทียบกับคำไทยที่เราใช้พูดและเขียนกันตามพจนานุกรมไทยทุกวันนี้ คงพบคำต่างประเทศปะปนเข้ามามากกว่าในหลักศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ หลายเปอร์เซ็นต์ เช่นที่ปรากฏในหนังสือวรรณคดีไทยโดยเฉพาะประเภท กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และในพระราชปราชญ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แม้ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้

ตอน ๒ ว่าด้วยหนังสือไทย

มีท่านผู้รักกล่าวไว้ว่า “เมื่อชนชาติไทยตั้งภูมิลำเนาบ้านเมืองอยู่ในดินแดนซึ่งทุกวันนี้เป็นอาณาเขตจีนฝ่ายใต้ เห็นจะยังไม่รู้จักหนังสือ ครั้นเมื่อราว พ.ศ. ๔๐๐ พวกจีนมีอำนาจมากขึ้น ก็ตั้งกันขยายอาณาเขตรุกแดนพวกไทยเข้ามาโดยลำดับ พวกไทยที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจจีนจึงพ้อรวมใจกันอพยพจากเมืองเดิมมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนซึ่งเบียดประเทศพม่า มอญ ลาว บัดนี้ ชนจีนเป็นลำดับมา “(*) แต่พวกชนชาวไทยซึ่งคงตั้งภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนเดิม ก็ยังมีอยู่ไม่น้อย

(๑) ตำนานอักษรไทย ของ ศาสตราจารย์ ออร์ธ เซนต์

พวกคนไทยที่อยู่ในดินแดนเดิมในประเทศจีน คงจะใช้ตัวหนังสือจีน ส่วนพวกไทยที่อพยพจากเมืองเดิมนั้น ครั้นแรกก็มักมีผู้นำเอาผู้ติดต่อกับอาณาเขตของมอญ ซึ่งระยะนั้นเป็นเวลาที่มีเมืองมอญกำลังรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนฝ่ายตะวันตก พวกไทยจึงได้รับอารยธรรมจากมอญหลายอย่าง รวมทั้งรับเอาตัวหนังสือมอญมาแปลงใช้เขียนภาษาไทยด้วย^(๑) และเมื่อชนชาวไทยได้อพยพพลัดลงมาอยู่ในดินแดนประเทศไทยตอนเหนือในบัดนี้ ซึ่งในระยะนั้นชอมเป็นผู้มีอำนาจครอบครอง คนไทยก็คงรับเอาตัวหนังสือของชอมมาใช้เขียนภาษาไทยเช่นกัน และคงจะต้องรับเอาภาษาเขมรเป็นภาษาราชการด้วย แต่ทั้งอักษรมอญและอักษรชอมที่ไทยนำมาใช้นั้นคงจะเกิดความไม่สะดวกหลายประการ พยายาม ๆ ก็ถือว่า อักษรหรือตัวหนังสือเหล่านั้นใช้เขียนภาษาไทยได้ไม่ครบเสีย หรือเมื่อเขียนลงไปแล้วอ่านออกเสียงไม่ตรงกับสำเนียงพูด ดังนั้นเป็นต้น ประกอบกับเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกคนไทยในดินแดนส่วนนี้ ซึ่งมีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนผาเมืองเป็นหัวหน้าได้ร่วมกันก่อตั้งรัฐชอมแล้วประกาศตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่ชอมต่อไป และมีพระราชประสงค์ให้พวกคนไทยเลิกประพฤติตามธรรมเนียมต่าง ๆ ของชอมซึ่งคงจะได้เลิกใช้ภาษาเขมรในทางราชการแล้วใช้ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติของคนเองด้วย ครั้นถึงรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชครองกรุงสุโขทัย จึงได้ทรงประดิษฐ์ตัวหนังสือของตนเองขึ้นใช้เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ดังที่มีกล่าวไว้ในศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๑) ว่า “พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจในใจแลได้ลายสี่ไถ่นี้ ลายสี่ไถ่นี้จึงมี เพื่อขุนผานั้นใส่ไว้”

พระปรีชาญาณของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช ที่ได้ทรงประดิษฐ์ตัวหนังสือไทยขึ้นมาให้คนไทยมีตัวหนังสือของตนเองขึ้นใช้สืบมาจนทุกวันนี้ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหลายอย่าง คงจะกล่าวต่อไป การที่พ่อขุนรามคำแหง มหาราช ได้ทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นใช้นั้น นับเป็นพระปรีชาญาณที่รักษาหน้าคนไทยไว้ได้ดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ว่าเป็นพระปรีชาญาณที่รักษาน้ำหน้าคนไทยไว้ได้ดีนั้น เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้ามีประสบการณ์ได้มาด้วยตนเอง จึงขอนำมาเล่าสู่กันฟังไว้ในโอกาสนี้ด้วย กล่าวคือ เมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ทางกรมการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาได้เชิญข้าพเจ้าไปในงานเปิดแสดงศิลปกรรมไทยในสหรัฐอเมริกา แล้วเขาเชิญให้ดูงานด้านพิพิธภัณฑ์สถานและงานหัตถศิลป์ในรัฐต่าง ๆ ด้วย ระหว่างที่ทั้งแคว้นเคื่อนตุลาคมาถึงปลายเคื่อนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ รวมเวลา ๖๐ วัน เมื่อข้าพเจ้าตระเวนดูงานมาถึงนครลอสแอนเจลิส เขาได้พาไปชมพิพิธภัณฑ์สถานทีนั้นและพาไปพบกับท่านผู้อำนวยการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนั้นด้วย เราได้สนทนาเรื่องงานพิพิธภัณฑ์กันหลายเรื่อง ซึ่งตอนแรกก็คุยกันเป็นปกติ แต่ในค่อนหลังมีเรื่องที่น่าสนใจข้าพเจ้าเป็นอย่างมากที่สุด ในตอนที่ท่านผู้อำนวยการได้ถามข้าพเจ้าว่า “ประเทศไทยมีตัวหนังสือของตนเองใช้ไหม?” ข้าพเจ้าตอบว่า “มี” เราถามอีกว่า “เป็นตัวหนังสือแบบจีนหรือญี่ปุ่นซึ่ง

(๑) คำานานอักษรไทย ของ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์

เขียนจากบันทึกบนลงมาล่างและจากขวามาซ้ายใช่ไหม?” ข้าพเจ้าตอบว่า “ไม่ใช่” เขาปรารภว่า “คงเป็นตัวหนังสือแบบอาหรับกระมัง?” ข้าพเจ้าตอบว่า “เป็นหนังสือที่เขียนจากซ้ายไปขวา และลำดับบันทึกเหมือนหนังสืออังกฤษอเมริกันของท่านนี่แหละ” เขากลับแสดงความเห็นต่อไปอีกว่า “อ้อ, เข้าใจแล้ว, ท่านคงจะเอาตัวหนังสือแบบอังกฤษไปใช้เขียนภาษาของท่าน” เมื่อมาถึงขณะนี้ข้าพเจ้ารู้สึกไม่สบายใจเลย เพราะคุณท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นข้างรู้ล่วงหน้าไปเสียจริง ๆ แต่ก็พยายามสงบใจแล้วพูดและอธิบายแก่เขาว่า คนไทยเรานั้นมีตัวหนังสือของตนเองใช้มาช้านานประมาณ ๗๐๐ ปีมาแล้ว พระมหากษัตริย์ของไทยในอดีตได้ทรงประดิษฐ์ตัวหนังสือของไทยขึ้นใช้เป็นแบบฉบับของตนเอง โดยไม่ต้องยืมตัวหนังสือของชาติใดมาใช้สำหรับเขียนภาษาของคน และบันทึกคนไทยก็ใช้เขียนและพิมพ์ออกเป็นเล่มสมุดศึกษาเล่าเรียนกันทั่วประเทศ แล้วข้าพเจ้าก็หยิบเอาสมุดพกซึ่งมีกักตัวไปด้วยออกมาเปิดให้ดูรูปร่างลักษณะของตัวหนังสือไทย และเขียนให้เขาดู เพื่อแสดงให้เห็นว่าตัวหนังสือของเราเขียนจากซ้ายไปขวาและลำดับบันทึกลงมา เราคุยกันได้เวลาพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าก็ลากลับ ในขณะสนทนากันนั้น ข้าพเจ้าจะได้แสดงกิริยาว่าจาย่างไรออกไปบ้างไม่ทราบ เพราะไม่รู้ตัว แต่เมื่อตอนข้าพเจ้าลากลับนั้น ท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานทีลอสแอนเจลิสแสดงอหัยยัโมกข์ต่อข้าพเจ้าดีมาก ทำให้ข้าพเจ้าจำภาพได้และว่าลึกลับอยู่จนบัดนี้

แต่สิ่งที่ข้าพเจ้าจำได้อย่างหนักหน่วงแม่นยำไม่ลืมตลอดมาจนทุกวันนี้ ก็คือ เรื่องตัวหนังสือไทยที่ถูกท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานลอสแอนเจลิสถามไว้ เมื่อกลับถึงโฮเทลในคืนนั้น ข้าพเจ้าจึงเขียนจดหมายฉบับหนึ่งถึงอาจารย์ของข้าพเจ้า คือ ท่านเจ้าคุณอนุমানราชธน เล่าเรื่องมาให้ท่านทราบและกราบเรียนขอให้ท่านช่วยเขียนอธิบายกำเนิดและลักษณะอักษรไทยเป็นภาษาอังกฤษเล่มเล็ก ๆ สักเล่ม และเมื่อข้าพเจ้าเดินทางกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ไปพบและกราบเรียนรายละเอียดโดยเฉพาะแก่ท่านอีก ท่านก็ใจดีมีเมตตาช่วยเขียนให้และแถมใช้ให้ข้าพเจ้าทำภาพของรูปตัวหนังสือไทยสมัยต่าง ๆ ประกอบและจัดพิมพ์ขึ้น ซึ่งข้าพเจ้าก็รับทำด้วยความยินดีและเต็มใจ โดยได้จัดพิมพ์ไว้ในหนังสือชุดวัฒนธรรมไทย คือ Thai Culture, New Series เล่มลำดับ ๑๐ ชื่อว่า The Nature and Development of the Thai Language

เมื่อได้พูดมาถึงเพียงนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ขอเสนอให้ทราบไว้เสียเลยว่าหนังสือชุดวัฒนธรรมไทยนี้ ข้าพเจ้าเป็นเอ็ดเตอร์หรือบรรณาธิการ ได้ทำร่วมกับท่านเจ้าคุณอนุমানราชธนานแล้ว โดยได้กราบทูลและเรียนเชิญท่านผู้รู้ขอให้ช่วยเขียนบ้าง เขียนเองบ้าง เกี่ยวกับชีวิตและวัฒนธรรมไทย ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วรวม ๒๕ เล่ม ๒๕ เรื่อง สำหรับเผยแพร่ให้ชาวต่างประเทศที่สนใจได้ทราบเรื่องวัฒนธรรมไทยไปทั่วโลก และทุกครั้งที่มีการ-

อาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เดินทางมาเยือนประเทศไทย ทางสำนักราชเลขาธิการก็ได้รับพระบรมราชโองการให้คัดค่อขอรับหนังสือขอบคุณธรรมไทยภาษาอังกฤษชุดดังกล่าวนี้ ไปพระราชทานแก่แขกเมืองครั้งละหลายสิบชุด โดยเฉพาะเรื่อง The Nature and Development of the Thai Language ของท่านเจ้าคุณอนุমানราชธนะนั้น ได้จักพิมพ์เผยแพร่มา ๒ ครั้งแล้ว คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นจำนวนหลายพันเล่ม และกำลังจะพิมพ์อีกต่อไปเป็นครั้งที่ ๓ เข้าใจว่า มาถึงปัจจุบันนี้ ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะฝรั่งคงรู้จักเรื่องราวของตัวหนังสือไทยกันดีขึ้นและแพร่หลายกว้างขวางออกไป ซึ่งในเรื่องนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกทราบบ้างใจเหลือเกินในพระมหากรุณาธิคุณที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ประดิษฐ์สร้างตัวหนังสือไทยขึ้นไว้ให้เรา — คนไทย — ได้ใช้อ่านเขียนและแกมอวดชาวโลก ได้อย่างภาคภูมิใจ นับเป็นพระปรีชาญาณที่ทรงวิเศษหาหน้าคนไทย ไว้ได้ตั้งจนแทบเท่าทุกวันนี้ พ่อขุนรามคำแหง มหาราช จึงทรงเป็นองค์พระบิดาแห่งอักษรศาสตร์ของไทย ซึ่งใครจะมายื้อแย่งตำแหน่งนี้จากพระองค์ท่านไปมอบหมายให้ผู้อื่นมิได้

คุณครูที่รักทั้งหลาย แบบตัวหนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์คิดสร้างขึ้นไว้นั้น นอกจากจะช่วยรักษาหน้าคนไทยไว้ได้ตั้งกล่าวแล้ว ยังช่วยให้คนไทยที่เรียนรู้อ่านและเขียนอ่านหนังสือไทยเป็น สามารถนำมาเขียนอ่านและพิมพ์แสดงความหมายต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกสบาย และก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาล ขอนำมากล่าวไว้พอเป็นที่สังเกตในที่นี้แต่บางประการ เช่น

๑. เขียนเป็นจดหมายหรือข่าวสาร บอกแจ้งทุกขุสขของกันและกัน ก็ได้
๒. เขียนถ้อยคำปรีกปริยายงไรร้ายให้คนอ่านเกิดโกรธเคืองเกลียดชังอาฆาตมรณาพิน สกตยติรันกัน ก็ได้
๓. เขียนถ้อยคำให้คนอ่านเกิดความรู้สึกลำบากตนเอง เช่น ถึงกับฆ่าตัวตาย ก็ได้
๔. เขียนเป็นสวาทรักถึงผู้อ่านให้เกิดอารมณ์รักและเมตตา ก็ได้
๕. เขียนวิงวอนถึงผู้หลักผู้ใหญ่ให้อ่านแล้วเกิดเมตตาสงสาร ก็ได้
๖. เขียนเป็นหลักวิชาความรู้บันทึกไว้ให้เป็นประโยชน์ในภายหน้าภายหลัง ก็ได้
๗. เขียนบันทึกความเป็นไปของมนุษย์และอื่น ๆ ตั้งแต่โบราณสมัยให้คนไทยในปัจจุบันและอนาคตได้อ่านทราบเป็นความรู้ ก็ได้
๘. เขียนบันทึกวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ลงไว้ ให้อ่านเขียนเรียนรู้กัน ก็ได้
๙. เขียนบันทึกหลักธรรมทางศาสนาให้คนอ่านรู้จักบาปบุญคุณโทษ แล้วกลับประพฤติตนให้ดีมีศีลธรรม ก็ได้

๑๐. เขียนให้ผู้อ่านเกิดศรัทธาเลื่อมใสมีความสงบจิตสบายใจขึ้นมา ก็ได้
๑๑. เขียนบันทึกคำพูดในภาษาไทยให้อื่นยงคงไว้ตลอดไป
๑๒. เขียนไว้มากเท่าใด ก็แสดงความรู้สึกรักนึกคิดไว้ได้มากเท่านั้น

ว ส ๖

ตัวหนังสือไทยมีคุณค่าแก่คนไทยอย่างมากมากมายมหาศาลเห็นปานละนี้ เพราะฉะนั้น การที่ทางราชการจังหวัดสุโขทัยบอกประกาศเรื่องให้ตัวหนังสือไทย ขอให้ช่วยบริจาคทรัพย์สินสมทบทุนสร้างอนุสาวรีย์ของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช องค์พระบิดาผู้ทรงสร้างตัวหนังสือไทยขึ้นไว้ จึงเป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยควรร่วมมือสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าได้กล่าวเกริ่นไว้ข้างต้นว่า พ่อขุนรามคำแหง มหาราช ได้ทรงประดิษฐ์ “ลายสือไทย” ขึ้นไว้เมื่อมีระแมา พ.ศ. ๑๘๒๖ ถกมาถึงบัดนี้ก็เป็นเวลาล่วงไปถึง ๖๘๖ ปี หรือร่วม ๘๐๐ ปีเข้าไปแล้ว “ลายสือไทย” ที่พ่อขุนรามคำแหงทรงเรียกไว้ นั้น บัดนี้เราเรียกกันว่า “หนังสือไทย” เหตุใด คำ ลายสือ มาเปลี่ยนไปเป็น หนังสือ ได้เคยมีผู้ออกความเห็นกันมาแล้ว แต่ดูเหมือนจะยังไม่ยุติ จึงจะไม่นำมากล่าวให้เินเยื่อในที่นี้ แต่ต่อมาเมื่อเราได้รับอิทธิพลทางภาษานาติและสันสกฤต เราจึงเรียกตัวหนังสือว่า อักษรขะบัง อักษรบัง และเมื่อจะเน้นให้แน่ชัดลงไป เราก็เดิมคำว่า “ตัว” ลงไป เช่น ตัวอักษรและตัวอักษร เหมือนที่เราใช้ว่า “ตัวหนังสือ” คำว่าอักษรนั้นเคยมีผู้แปลไว้ว่า ไม่เป็นของแข็งอย่าง ๑ และไม่หมกตึ้นอีกอย่าง ๑ โดยอธิบายว่า จะใช้ประสมแทนคำพูดเท่าใด ก็ผสมตัวใช้ได้ ไม่รู้จักหมกตึ้น ในกาลต่อมา เราจึงใช้คำว่า ตัวหนังสือ อักษร และ อักษร แทนกันและปน ๆ กันไป อักษรหรืออักษร หรือตัวหนังสือ นั้น แบ่งออกเป็น ๒ จำพวก คือ เป็นพยัญชนะ จำพวก ๑ เป็นสระจำพวก ๑ ในจำพวกพยัญชนะก็แบ่งออกไปเป็น วรค ในจำพวกสระก็แบ่งออกไปเป็นพวก คำเป็น และ คำตาย ซึ่งคุณครูทั้งหลายย่อมรู้จักและทราบกันดีอยู่แล้ว แต่ถ้าเราพิจารณาตัวหนังสือที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ขึ้นไว้ให้ดูนั้น ตัวหนังสือนี้จะแสดงให้เห็นเราทราบถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมหลายด้าน เช่น ในจำพวกพยัญชนะในวรรค ๑ (ชะฎา) มี ๑ (ปะฎัก) และมีตัว ฐ (ฐาน) กับ ณ (เนเร) ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงและในศิลาจารึกของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ กับมีพยัญชนะในเสสวรค คือ ตัว ศ (คอ) และ ษ (บอ) กับทั้งยังมีสระ ฤ ฤ ของ สันสกฤต กับมี ฎ ใช้อีกด้วย^(๑) ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย เพราะตัว ฎ-ฐ-ฐ. และ ณ. กิตติ.ษ. และ ฤ. ฤ. กับ ฤ กิตติ โดยปรกติแต่เดิมเราไม่ใช้เขียนคำไทย ฎ. ฐ. ก็ใช้แต่ในคำนาติและสันสกฤต ส่วน ศ.ษ. และ ฤ. ฤ. กับ ฤ. ก็ใช้แต่ในคำที่มาจากสันสกฤต แต่เมื่อ

(๑) ฎ ในภาษานันสกฤตไม่มี ลงมีแต่ ฤ

มี ฎ (ชะฎา) ขึ้น เราก็นำมาใช้จารึกคำว่า ฎั่งง และเมื่อมี ฎ (ปะฎัก) ขึ้นแล้ว เราก็หาทางใช้เขียนคำไทยเสียด้วย เช่น คำว่า ฎั่ง, แฎั่ง, เคียมแฎั่ง, ลูกแฎั่ง ส่วน ศ. และ ช. นั้น คงใช้สับสนอยู่ เช่น คำว่า ศรีอินทราทศย บางทีก็ใช้ ส (ลอ) บางทีก็ใช้ ช (บอ) ส่วน ษ (บอ) ก็ใช้เขียนคำว่า ชาลา และชิลาคัย เช่น คำว่า พุทธชาลา และมนงชิลาบาตร เป็นต้น ซึ่งท่านทั้งหลายอาจค้นหารายละเอียดและศึกษาได้จากหนังสือศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ที่มีฉบับพิมพ์อยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม เฉพาะตัวอักษร ๘-๙ ตัวดังกล่าวนั้น ได้ชี้ให้เราเห็นชัดแล้วว่า คนไทยในสมัยนั้นได้รับนับถือพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายหินยาน ซึ่งใช้คัมภีร์ภาษาบาลีเป็นหลัก และทั้งฝ่ายมหายาน ซึ่งใช้คัมภีร์สันสกฤตเป็นหลัก หรือร่วมรับนับถือศาสนาพราหมณ์ ซึ่งใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลักด้วย แต่ความข้อความในหลักศิลาจารึกนั้นพอสังเกตเห็นได้ว่า ขณะนั้นการนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกำลังเริ่มเจริญรุ่งเรืองอยู่ในกรุงสุโขทัย ถึงกระนั้นก็ยังแสดงให้เห็นต่อไปว่า ก่อนหน้าหรือในสมัยร่วมกันนั้น การนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานร่วมกับการนับถือศาสนาพราหมณ์ คงมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว ดังจะสังเกตเห็นได้จากตัวอักษร ศ (กอ) ช (บอ) และ ฎ. ฎ. ฎ. ดังกล่าวแล้ว และยังมีกล่าวไว้ว่า “คนไทยนั้น เมื่อเขาลงมาจากดินแดนฝ่ายเหนือเข้าสู่ดินแดนที่เขาอยู่ในปัจจุบันนี้ บางทีจะได้เอาพระพุทธศาสนาแบบโคแบบหนึ่งลงมามีร่วมกับตน พิจารณาจากชาวกัมพูชา เพื่อนบ้านใกล้เคียงกับคนไทย และในสมัยหนึ่งเคยเป็นเจ้านายของคนไทยด้วย เห็นได้ว่าคนไทยเหล่านั้นจะต้องได้รับทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาแบบมหายานแบบโคแบบหนึ่งมาแล้ว แต่ในก่อนที่คนไทยเหล่านั้นรับเอาพระพุทธศาสนาแบบหินยานมานับถือ แหล่งที่มาของพระพุทธศาสนาแบบหินยานนั้น บางทีจะมาจากเมืองพะโค (หงสาวดี) แต่สุโขทัยก็อันใดก่อนวันนักบวชญ์ผู้คงแก่เรียนทางศาสนาที่ขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราชอีกด้วย และได้ก่อนรับพระเถระผู้ทรงความรู้ของลังกาคือเหมือนกัน” (๕)

ไหน ๆ ก็ได้พูดถึงตัวหนังสือไทยบางตัว ซึ่งต้องแสดงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในศาสนาบ้างแล้ว จึงอยากจะออกความเห็นถึงตัว ฮ (นกฮูก) ซึ่งเป็นพยัญชนะสุดท้ายไว้ในที่นี้ด้วย แต่ขอได้โปรดเข้าใจว่าเป็นความเห็นเฉพาะตัว ตัว ฮ ไม่มีในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย แสดงว่าในสมัยสุโขทัยไม่มีสำเนียง ฮ ไช้ แต่ภายหลังสุโขทัย เรายืมตัว ฮ ขึ้นมา ถ้ากระนั้นเราได้สำเนียง ฮ มาจากไหน ? คงจะได้มาจากเพื่อนพี่น้องชาวไทยด้วยกันทางด่านอาณาจักรล้านนาและล้านช้างกระมัง เพราะชาวไทยทางดินแดนนั้นยังออกเสียงตัว ร (เรือ) เป็นสำเนียง ฮ (นกฮูก) อยู่จนทุกวันนี้ เช่น พูค เรา ว่า เฮา, ไร่ ว่า ไส้, เรือน ว่า เสือน, ร่วมเรียงหมอน ว่า

(๕) *Hinduism and Buddhism, An Historical Sketch by Sir Charles Elliot, Vol. III, p. 7.*

ข้ามเสียงหมอน ซึ่งจะได้มาหรือประสิทธิ์สร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ยังไม่ทราบเหมือนกัน แต่ตัวหนังสือไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๒) ดูเหมือนยังไม่มี ข เพราะในหนังสือเรื่อง Historical Relation of the Kingdom of Siam ของเมอติเออ เดอ ลาลูแบร์ ซึ่งเป็นทูตฝรั่งเศสเข้ามาประเทศไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช และนำเอารูปตัวอักษรไทยไปลงไว้ในหนังสือนั้น ไม่มีตัว ข จึงขอฝากไว้ให้ท่านที่สนใจได้โปรดช่วยกันสืบสาวเรื่องนี้ต่อไป

เรื่องตัวหนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหง มหาราช ได้ทรงประดิษฐ์ขึ้นไว้นั้น ปากฎว่าได้ทรงกำหนดตัวสะกดและแจกลูกไว้แล้ว ยังมีรายละเอียดบอกไว้ในหนังสือจินตามณี (เล่ม ๑) ว่า ศักราช ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๒๖) มีมะแมกด พญาร่วงได้เมืองศรีสัตนาโดย จึงแต่งหนังสือไทย แด่แม่อักษรทั้งหลายตามพากยทั้งปวง อันเจรจาซึ่งกันแก่กัน แลครั้งนั้นแต่งแต่แม่อักษรไว้ จะได้แต่งเป็นปรกติวิจารณ์ได้ และกุลบุตรผู้อ่านผู้เขียนเป็นอันยากนัก แล อนึ่ง แม่หนังสือแต่ ก กา จนถึง กน ๖๔๖ จนถึงเกณฑ์นั้น เมืองขอมก็แต่งมีอยู่แล้ว พญาร่วงจึงแต่งตัวอักษรไทย ค้างค้าง แลอักษรขอมคำสิ่งหลพากยนั้น เติมมีแต่ทั้งนี้ พระอาจารย์เจ้าผู้มีปัญญาจะให้วิจารณ์ แต่งกำกับไว้ทั้งนี้ เพื่อจะให้กุลบุตรอันเล่าเรียนพิจารณาเห็นแต่เติมมีแต่แม่อักษรขอมทั้ง (ต่อไป) นี้" (๑) นอกจากนี้ ปากฎกามศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มหาราช แสดงว่าพระองค์ได้ทรงประดิษฐ์เครื่องหมายซึ่งเรียกว่าวรรณยุกต์สำหรับผันอักษรไว้ด้วย เช่น ไม้เอก และไม้จัตวา แม้จะไม่ครบถ้วนถึงมีไม้โทและไม้ตรีเช่นที่กล่าวไว้ในหนังสือจินตามณี แต่ก็ปากฎมีเครื่องหมายบังคับเสียง คือ วรรณยุกต์ขึ้นแล้ว เรื่องราวในหนังสือจินตามณีเป็นเรื่องน่ารู้ ถ้ามีโอกาส ข้าพเจ้าจะนำมากล่าวถึงต่อไป ในที่นี้ ข้าพเจ้าจะเลยพูดไปถึงตัวหนังสือไทยหรืออักษรไทยที่ลงรูปเช่นที่เราอ่านเขียนเรียนรูกันเสียก่อน โดยเฉพาะตัวอักษรที่เราเรียกเป็นที่เข้าใจและหมายรู้กันว่า ก ข คือหมายถึงตัวอักษรตั้งแต่ ก ถึง ข แต่ก่อนท่านจัดเป็น ๒๒ แบบ เรียกกันว่า ก ข เล็ก และ ก ข ใหญ่ ต้องขอประทานอภัย เรื่อง ก ข เล็ก และ ก ข ใหญ่นี้ ท่านผู้ฟังบางท่านอาจไม่ทราบก็ได้ ก ข เล็ก มี ๓๖ ตัว แบ่งเป็น ๕ วรรค คือ ก ข ช ค ก ผ ง จ ฉ ช ฌ ฉ ก ต ท ธ น บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ส ห พ อ ฮ ใน ก ข เล็กนี้ ไม่มีวรรณยุกต์ใหญ่ และไม่มี ศ (กอ) กับ ษ (บอ) โดยปรกติ อาจารย์มักสอนให้อ่านออกเสียงว่า ก ข ช ค ก ผา ง จ ฉ ช ฌ ฉ ก ต ท ธ น บ ป ผ ฝ พ ฟ ภา เม ย ร ล ว ส ห พ อ ฮ แต่เวลาแจกลูก (ผสมสระและมีตัวสะกด) ก็ออกเสียงเป็นปรกติ เป็นที่น่าสังเกตมากที่ตัวหนังสือไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็ใช้ ก ข เล็ก ส่วน ก ข ใหญ่

อนึ่งอักษรสูง	จักจูงนำตัวต่ำกลาย
กลับสูงสำเนียงทิปราช	ก็ได้ตั้งจินดาประสงก์
จึงห้ามมิให้เอา	ไม้ตรีเข้าประทับลง
อักษรสูงต่ำคง	ทั้งคำเป็นและคำตาย
อีกกับไม้จัตวา	ก็บรรชาห้ามเหมือนหมอบ
ไปทั่วทุกเหล่าหลาย	เฉพาะให้แต่หมูกวาง
สำหรับจักชักจูง	ให้คำสูงสำเนียงวาง
เดกออกเดกเข่นปวง	โบราณพราภาที่แสดง(*)

คุณครูทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้พูดเรื่องภาษาไทยมา ๒ ตอน ๒ ครั้ง ตามที่กองเผยแพร่การศึกษากำหนดให้แล้ว ถ้ามีโอกาสในภายหน้าและท่านผู้ฟังไม่เบื่อ ข้าพเจ้ายินดีจะนำเรื่องภาษาไทยตอนอื่นๆ มาพูดต่อ เช่น เรื่องคำราชาภาษาไทย, วรรณคดีไทย, การอ่านภาษาและวรรณคดีไทย และจุดหมายปลายทางในชีวิตของผู้ศึกษาเล่าเรียนภาษาไทยแต่โบราณ เป็นต้น คราวนี้ขอยกเพียงเท่านี้.

(*) จาก - จินตมณี เล่ม ๒

ศึกษาโบราณคดีจากแสตมป์

ของ

วิจารณ์ ไชยสุต ข.บ.

ตอนที่ ๑

การเล่นแสตมป์โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสตมป์ไทย ถ้าจะให้เกิดคุณประโยชน์อย่างสมบูรณ์แล้ว มิใช่แต่เพียงทำเป็นงานอดิเรกคือ สะสมให้ได้ครบชุดหรือมีจำนวนมาก ๆ เท่านั้น หากแต่จักต้องศึกษาเบื้องหลังของภาพในดวงแสตมป์และตราประทับบนแสตมป์ซึ่งบอกถึงประวัติชื่อเมืองเก่า ๆ ของไทยหรือประวัติศาสตร์ของชาติอีกด้วย ก็จะได้รับความสะดวกและความรู้กว้างขวางในด้านโบราณคดีควรแก่การเก็บรักษาไว้ให้บุคคลชั้นหลังได้ศึกษากัน ดังนั้น นักเล่นแสตมป์ที่จริงจังต้องทำการศึกษาไปพร้อม ๆ กับการสะสมแสตมป์ด้วยการเสาะหาและค้นคว้าอยู่เสมอแล้วเก็บรวบรวมเข้าไว้และเผยแพร่ต่อไปตามโอกาสและอิริยาบถ

อันว่าเบื้องหลังของภาพในดวงแสตมป์นั้นเช่นว่า แสตมป์รุ่นที่ ๓ “พระพักตร์เพียน” วิสัยนักเล่นที่แท้จริงแล้วจะถองศึกษาถึงเบื้องหลังของภาพว่าทำไมจึงเรียกว่า พระพักตร์เพียน เมื่อสืบสาวราวเรื่องก็จะเป็นที่ประจักษ์ว่าครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประทับอยู่ที่เมืองโคราช โปรดเกล้าฯ ให้ช่างภาพเข้าทำการถ่ายพระบรมฉายาลักษณ์เพื่อนำไปพิมพ์แสตมป์ในลักษณะพระพักตร์เสี้ยว (คือหันข้าง) แต่โดยที่ช่างภาพมีกำลังกล้องอยู่นานกว่าจะลงมือถ่ายได้พอดีทรงฉินพระพักตร์ไปหน่อย ภาพที่ออกมาจึงไม่เป็นพระพักตร์เสี้ยว และก็ไม่ใช่พระพักตร์ตรงเหมือนกับรุ่นที่ ๒ แต่ผิดเพี้ยนไป จึงได้เรียกว่า “พระพักตร์เพี้ยน” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โคราช” เพราะว่าขณะนั้นเสด็จประทับอยู่ที่เมืองนั้น

หรือว่าแสตมป์รุ่นที่ ๖-๗ “วัดแจ้ง” พิมพ์เป็นภาพเด็ก ๒ คนไว้ผมจุกอยู่ในชุดวันเกิดขึ้นประครองพระบรมรูป เบื้องหลังเป็นภาพวัดอรุณราชวราราม ก็ควรศึกษาให้รู้ว่าเหตุที่พิมพ์ภาพเช่นนั้นก็เนื่องด้วยในสมัยนั้นทรงโปรดการเสด็จประพาสต้น วันหนึ่งเสด็จผ่านพวกเด็ก ๆ กำลังลงเล่นน้ำกัน พอแลเห็นพระองค์ท่านต่างก็จำได้ จึงรีบขึ้นจากน้ำโดยไม่ทันแก่ตัวทรงมากับดาวยับยั้งพร้อมกัน ส่วนวัดก็เป็นที่สถิตย์ของพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ในแผ่นดินไทยเท่ากับประกาศให้ทั่วโลกได้รู้ว่าเป็นเมืองพระพุทธศาสนา

หรือว่าแสตมป์รุ่นที่ ๘ “พระบรมรูปทรงม้า” ซึ่ง
พสกนิกรทั้งมวลพร้อมใจกันบริจาคเงินน้อมเกล้าฯ ถวายให้จัก
สร้างขึ้นไว้เป็นราชอนุสรณ์ในสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ใน
โอกาสที่เป็นวันครบรอบ ๔๐ ปีของการเสวยราชสมบัติในปี ร.ศ.
๑๒๗ และเป็นที่ระลึกถึงการที่พระองค์ท่านทรงบังคับกับมาพระที่
นั่งที่คุ้ยไถไว้ได้ด้วยพระบุญญาบารมี เช่นเดียวกับแสตมป์รุ่นที่
๑๔ “มณีกิลา” จะบอกให้เรารู้ว่าเป็นการสมโภชสมเด็จ
พระมหาธีรราชเจ้าซึ่งเสวยราชย์เสมอด้วยรัชกาลที่ ๒ คือครบ
๑๕ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ทำนองเดียวกัน แสตมป์รุ่นที่ ๑๗ “ฉลอง
สะพาน” ก็เป็นการเฉลิมฉลองราชวงศ์จักรีมีอายุครบ ๑๕๐ ปี
เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เพราะได้พิมพ์ภาพพระบรม
ฉายาลักษณ์ในรัชกาลที่ ๑ คู่กับรัชกาลที่ ๗ ทั้งชุด แต่มีดวงหนึ่ง
เป็นพระราชอนุสาวรีย์ในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งประติมาฐานอยู่ที่หัว
สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ฝั่งพระนคร นอกจากนี้ยังพิมพ์ถึง
ไว้ด้วยว่า พ.ศ. ๒๓๒๕ กับ ๒๔๗๕

หรือว่าแสตมป์รุ่นที่ ๓๖ “ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ”
พิมพ์เป็น ๓ แบบ ล้วนแต่มีความหมายอันสืบเนื่องมาแต่พระ
พุทธศาสนาที่มีอายุครบ ๒,๕๐๐ ปี ได้แก่แบบแรกเป็นภาพล้อ
พระธรรมจักรกับกวางหมอบ อันหมายถึงป้าอสิปคนมฤคทายวัน คือ เป็นที่แสดงธรรมจัก
กับปวทันสูตรโปรดปัญจวัคคีย์เป็นอันดับแรก แบบถัดมาเป็นภาพล้อพระธรรมจักรกับนิ้วพระหัตถ์
อันหมายถึงปฐมเทศนา คือ เมื่อพระองค์ได้ทรงแสดงธรรม ๔ แก้วก็ได้ประกาศพระศาสนาเป็น
ครั้งแรก แบบสุดท้ายเป็นภาพล้อพระธรรมจักรกับปฐมเจดีย์ อันหมายถึงสัญลักษณ์แห่งความ
มั่นคงของพระบวรพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้ เมื่อศึกษาต่อไปก็จะรู้เลยไปถึงว่าพระพุทธเจ้าได้
ประทานพุทธาณุญาตให้ใช้สังฆเวสนียสถาน ๔ แห่ง สำหรับพุทธสาวกผู้ใดจะได้เห็นพระองค์ไปปลง
ธรรมสังเวชคือ ที่ประสูติ ณ บำลุมพินี แขวงเมืองมิลพัทธุ์ ที่ตรัสรู้ ณ โพธิพุกขมณฑลแขวง
เมืองกยา ที่ประทานปฐมเทศนา ณ ตำบลสิปคนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ที่ปรินิพพาน
ณ ตำบลสาวัตถี แขวงเมืองกุสินารา แล้วต่อมาบรรดาพุทธศาสนิกชนได้จัดสร้างของที่ระลึกเพื่อ
เป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธองค์ คือ ออกม้วนหมายถึงคอนประสูติ คันโพธิ์และอาสนะเปล้าหมาย
ถึงคอนตรัสรู้ พระธรรมจักรและกวางหมอบหมายถึงคอนปฐมเทศนา สถูปหมายถึงคอนปรินิพพาน

ศาสนาพุทธได้เผยแผ่เข้ามาในเมืองไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์ราว พ.ศ. ๒๗๐-๓๑๑) มีหลักฐานคือพระปฐมเจดีย์ (องค์เดิมที่บรรจุอยู่ภายในพระเจดีย์องค์ปัจจุบัน) กับพระธรรมจักรศิลาซึ่งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดพระนคร (นำมาจากจังหวัดนครปฐม) เป็นรูปงจักรและกวางหมอบเหลียวหลังซึ่งประกอบอยู่ด้วยกัน พระพุทธศาสนาทำให้ไทยเรามีปูชนียวัตถุอันควรแก่การทูลถนอมและรักษาไว้เป็นอย่างดี ได้แก่

- (๑) พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม สูงที่สุดในโลก ๓๘๐ ฟุต
- (๒) พระนอนวัดขุนอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง ยาวที่สุดในโลก ๕๐ เมตร
- (๓) พระงามวัดจันทรมิต จังหวัดลพบุรี ใหญ่ที่สุดในโลก สูง ๑๒๕ ฟุต
- (๔) พระแก้วมรกต จังหวัดพระนคร มีค่าที่สุดในโลก
- (๕) พระพุทธรูปราช จังหวัดพิษณุโลก งามที่สุดในโลก
- (๖) พระทองคำวัดไตรมิตร จังหวัดพระนคร ใหญ่ที่สุดในโลก หนักดกกว้าง ๕ ตันครึ่ง
- (๗) สมเด็จพระพุทธโศภิตม จังหวัดสุพรรณบุรี ใหญ่ที่สุดในโลก หนักดกกว้าง ๕ วา ๑ คืบ สูง ๑ วา ๑ คืบ ปางมารวิชัย สร้างเสร็จเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๒

หรือว่าแสดงปณิธานที่ ๑๐๖ “รัฐสภา” พิมพ์เป็นภาพพระที่นั่งอนันตสมาคมอันเป็นที่ประชุมรัฐสภาภายในกรอบสี่เหลี่ยมสี่โครงคี่ ซึ่งมีความหมายว่า สี่แฉกคือชาติ สี่ขาถือศาสนา สี่น้ำเงินคือพระมหากษัตริย์ รัฐสภาถือการปกครองระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หากศึกษาโดยละเอียดต่อไป ก็จะทำให้ประเทศไทยได้เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งมาจากประชาชนชาวไทยตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ภายหลังได้ถูกแก้ไขและเพิ่มเติมในปี ๒๔๘๔ พ.ศ. ๒๔๙๐ พ.ศ. ๒๔๙๒ พ.ศ. ๒๔๙๕ กระทั่งมีการปฏิวัติเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ จึงได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญทั้ง ๕ ฉบับ แล้วตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นทำการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใหม่ โดยกำหนดให้มีรัฐสภาประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎรกับวุฒิสภาซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ในที่สุดก็ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ และตราพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งขึ้น ณ วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ มีพรรคต่าง ๆ ส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้งทั้งสิ้น ๑,๖๔๑ คน (เป็นสตรี ๓๔ คน) ต้องวางเงินประกันคนละ ๕,๐๐๐ บาท กับรูปถ่าย ๔๓๗ รูป ผลปรากฏว่าได้แก่พรรคสหประชาไทย ๗๕ คน พรรคประชาธิปไตย ๕๗ คน ไม่สังกัดพรรค ๗๒ คน นอกนั้นเป็นพรรคย่อย (เป็นสตรี ๖ คน) จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๒๑๙ คน วุฒิสภา ๑๖๔ คน (เป็น ๓ ใน ๔ ของสภาผู้แทนราษฎร) เปิดประชุมรัฐสภาเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

ตอน ๒

คราวก่อน ได้พูดถึงการศึกษาเบื้องหลังของภาพ ในดวงแสดมภ์ทำให้ได้รับความรู้ใน
ด้านโบราณคดีพอเป็นสังเขปมาแล้ว คราวนี้ จะพูดถึงการศึกษาตราประทับบนแสดมภ์ซึ่งบอกถึง
ประวัติชื่อเมืองเก่า ๆ ของไทยต่อไป กล่าวคือ

ตราประทับว่า “กาลสินธุ์” อันหมายถึงเวลาเปรียบดังสายน้ำไหล และ “กาลสิน”
มีความหมายว่าเวลาเป็นเงินเป็นทอง จึงเป็นเครื่องเตือนสติว่าเวลาเป็นของมีค่าและไม่คอยผู้ใด
แต่ปัจจุบันนี้กลับใช้ว่า “กาฬสินธุ์” แปลว่า น้ำสีดำ ยังไม่เข้าใจเหมือนกันว่ามีความมุ่งหมายเป็น
ประการใด

หรือตราประทับว่า “กระบิล” หมายถึงถึง และ “กระบิรินทร์” คือพญาลิง ซึ่ง
คำบิลนี้เคยเป็นเมืองหน้าด่านเรียกว่าด่านหนุมาน ยกฐานะเป็นเมืองเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ แล้วลด
ฐานะลงเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ปัจจุบันนี้ใช้ว่า “กบินทร์บุรี” แปลว่า เมืองพญาลิง
ตรงตามความหมายเดิม หากแต่ถ้ามีฐานะเป็นอำเภอ

หรือตราประทับว่า “เชียงใหม่” ที่แท้คือจังหวัดเชียงใหม่แน่นอน จึงทำให้ได้รู้ว่า
สมัยหนึ่ง (พ.ศ. ๒๔๘๕) ทางกรมศิลปากรได้ปฏิรูปตัวสะกดหนังสือไทย พร้อม ๆ กับย้ายเมืองหลวง
จากกรุงเทพ ฯ ไปตั้งที่จังหวัดเพชรบูรณ์ แต่ในที่สุดสภากษัตริย์ราชบุตรไม่อนุมัติพระราชกำหนด
ระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์กับพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธมณฑลที่จังหวัดสระบุรี
เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

หรือตราประทับว่า “นครราชสีมา” สันนิษ
ฐานว่าคงจะมีผู้ไปพบสัตว์ใหญ่ชนิดหนึ่งเข้ามาในตำบลนั้น
จึงตั้งชื่อว่าเมืองที่มีตัวราชสีห์เข้ามา ชาวบ้านไม่รู้จึงก็เรียก
ว่า “โคราช” คือวังหลวง จนทุกวันนี้ แล้วต่อมาภายหลัง
คนที่ไม่รู้เก่าเดิมเลยอ่านเป็นว่า “นคร-ราช-สี-หมา”
ฟังไม่เป็นมงคล จึงได้เปลี่ยนชื่อเสียใหม่ว่า “นครราชสีมา”
แปลว่าเมืองที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ความหมายกลับผิดกัน
ไปดังนี้

หรือตราประทับว่า “บุรีรัมย์” สันนิษฐานว่าคงจะมีผู้ไปพบชาว
บ้านในตำบลนั้นกำลังร้องเพลงเกี่ยวข้าวกันในเวลาทำงาน ก็ตั้งชื่อว่าเมืองที่
มีการร้องรำทำเพลง แล้วต่อมาภายหลังคนที่ไม่รู้เก่าเดิมคิดว่า “รำ” เป็น
อาหารหมู จึงได้ตั้งชื่อเสียใหม่ว่า “บุรีรัมย์” แปลว่าเมืองที่รื่นรมย์ อัน
มีความหมายใกล้เคียงกันโดยบังเอิญ

หรือตราประทับว่า “ปาจิมนูรี” หมายถึงเมืองทางทิศตะวันตก และ “ปาจิตนูรี” หมายถึงเมืองทางทิศตะวันออก คือจังหวัดปราจีนบุรีนั่นเอง ชวนให้เป็นที่ยสงสัยว่าเหตุใดเมืองเดียวกันจึงอยู่ทางทิศนี้ทิศใ้ได้ แต่เมื่อสืบประวัติก็จะทราบได้ว่าเมื่อครั้งขอมเป็นใหญ่ในดินแดนส่วนนี้ ถือว่าเมืองนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของนครธม และเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ถือว่าเมืองนี้อยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา

หรือตราประทับว่า “พัทลุง” อันเป็นเมืองที่มีการแสดงเป็นประจำอยู่อย่างหนึ่ง เรียกว่า “หนังสือพัทลุง” แต่นานเข้าๆ ภาษาพูดกร่อนไปเหลือเป็น “หนังสือ” และชื่อเมืองก็เปลี่ยนไปเป็น “พัทลุง” ดังนั้น ในชั้นหลังจะไม่มีการรู้ได้ว่า “หนังสือ” มีกำเนิดมาจากเมืองไหน หากมิได้เห็นตราประทับบนแสตมป์ดวงนี้

หรือตราประทับว่า “SINGORA” คือเมืองสงขลา ตอนแรกตั้งอยู่ที่อำเภอสิงหนคร (ชาวบ้านเรียกว่าเมืองสิงห์) แล้วพวกพ่อค้าแล่นเรือเข้ามาแลเห็นเกาะที่ปากอ่าวคล้ายสิงห์หมอบก็เรียกว่าเมืองสิงหลา (อ่านว่า สิง-หลา) ซึ่งฝ่ายเราเห็นเป็นหนูกับแมวคือเกาะหนูและเกาะแมวอยู่หน้าหาดแหลมสมิหลาในปัจจุบันนี้ ต่อมาชาวมลายูออกเสียงเพี้ยนไปเป็น “เซ็งกอรา” แล้วกลายเป็น “ซิงกอรา” ตามสำเนียงฝรั่ง ปรากฏต่อมาว่าเมืองนี้ได้ย้ายมาตั้งที่บริเวณหัวเขาแดงปากอ่าวแล้วมาตั้งที่ตำบลแหลมสนฝั่งตรงข้าม ในที่สุดถึงรัชกาลที่ ๓ จึงได้ย้ายมาตั้งอยู่ในสถานที่ปัจจุบันนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๕

หรือตราประทับว่า “สุพรรณ” เมืองนี้เมื่อสืบประวัติไกลออกไปจึงได้ความว่าแรกเริ่มเดิมทีพระยาพานได้สร้างเมืองขึ้นบนฝั่งแม่น้ำท่าจีนให้ชื่อว่า “พันธุมบุรี” ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๔๒๐-๑๔๒๔ ต่อมาถึงสมัยพระเจ้ากาแ่นซึ่งเป็นเชื้อสายไทยมาจากมอญ ได้ให้พระญาติที่เป็นมอญทำการบูรณะวัดพระบำเลโยก เมื่อทำการสำเร็จลงได้มีข้าราชการจำนวน ๒,๐๐๐ คน มีจิตศรัทธาเข้าอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาพร้อมกัน จึงได้เรียกชื่อเมืองเสียใหม่เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงข้าราชการเหล่านั้นว่า “สองพันบุรี” ภายหลังนานๆ เข้าก็เรียกเพี้ยนไปเป็น “สุพรรณ” ซึ่งไม่มีความหมายอะไร ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็น “สุพรรณ” แปลว่า ทอง และ “สุพรรณบุรี” แปลว่าเมืองทอง ตามลำดับ

หมายความว่าการเล่นแสตมป์ไม่ใช่เพียงจะสะสมเอาไว้เฉยๆ แต่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้พร้อมกันไปด้วย ก็จะเกิดความเพลิดเพลินได้ความรู้กว้างขวางในด้านโบราณคดี ทำให้ไม่เบื่อเร็ว ยิ่งกว่านั้น หากค้นคว้าได้ประวัติอะไรมา ก็จะเกิดความภาคภูมิใจที่มีของดีๆ พงจะออก

เขาได้ นอกจากนี้ ควบประทับบนแสดมภ์รุ่นเก่า ๆ ยังทำให้เราได้ว่าเมืองต่าง ๆ ของไทย แต่เดิมเรียกว่าอย่างไรและเปลี่ยนมาเป็นอะไร ทั้งเช่น

เมืองน่าน-นครน่าน-น่าน เมืองแพร่-นครแพร่-แพร่ นครลำปาง-ลำปาง นครลำพูน-ลำพูน นครอินทร์-อำเภออินทร์บุรี นครเขื่อนขันธ์หรือนครเขื่อนขันธ์-อำเภอพระประแดง เมืองกระบี่-กระบี่ เมืองสุโขทัย-ศรีตะเกษ เมืองชนบุรี-ชลบุรี เมืองตากหรือระแหง-ตาก เมืองตราดหรือ KRAT-ตราด เมืองเลย-เลย เมืองสิงห์บุรี-สิงห์บุรี เมืองขอนแก่น-ขอนแก่น เมืองแกลง-อำเภอแกลง เมืองจาว-อำเภอจาว เมืองท่าบ่อ-อำเภอท่าบ่อ เมืองธัญบุรี-อำเภอธัญบุรี เมืองปาย-อำเภอปาย เมืองกุเวียง-อำเภอกุเวียง เมืองยวม-อำเภอขุนยวม เมืองยี่หริ่ง-อำเภอยะหริ่ง เมืองสังขะ-อำเภอสังขะ เมืองหลังสวน-อำเภอหลังสวน มณฑลกรุงเก่า-พระนครศรีอยุธยา มณฑลชุมพร-ชุมพร มณฑลราชบุรี-ราชบุรี

หรือที่เรียกผิดเพี้ยนกันไปก็มี เช่นปากเพรียว-สระบุรี PACKNAMPOH-นครสวรรค์ PETRIEW หรือ Patriew -ฉะเชิงเทรา บ้านมากแค้นหรือมากแจ้ง-อุตรธานี ศีตะเกษหรือศิริตะเกษ-ศรีตะเกษ Bangplasoi -ชลบุรี ขรแก่น-ขอนแก่น ศิริธรรมราชหรือนครศรีธรรมราช-นครศรีธรรมราช น.นายก-นครนายก แม่ฮ่องสรหรือแม่ฮ่องสร-แม่ฮ่องสอน สุโขไทยหรือสุโขทัย-สุโขทัย พระประดอมหรือพระประดอมเจ็ย-นครปฐม PRATUMTANI หรือ PRATHUMTHANI หรือ PRADUMDHANI -ปทุมธานี อุไทยธานี-หรืออุไทยธานี-อุทัยธานี ร้อยเอ็จ-ร้อยเอ็ด ไชยนาท-ชัยนาท บางนะราหรือบาไย-นราธิวาส แม่ชีดก-แม่สอด หล่มศักดิ์-หล่มสัก Paklat-พระประแดง คลองวังตฤษ-คลองวังสิต นครจันทิก-จันทิก

ที่ประทับตราว่า "ออฟฟิศสยาม" ก็มี "บางกอก" ก็มี ชื่อหลังนี้ ได้มาจากพ่อค้าต่างค้ารวมกันทำการค้าอยู่ในตำบลหนึ่งซึ่งมีถนนมะกอกขึ้นอยู่ทั่วไปจนได้ชื่อว่า "บางมะกอก" แล้วภายหลังภาษาพูดคงจะร่อนไปหรือว่าชาวต่างประเทศได้อินมาอย่างนี้จึงได้เรียกว่า Bangkok (อ่านว่า บาง-กอก) แม้คนจีนก็พากันเรียกว่า "มั่งก๊อก"

บางกอก
10.6.1940

ตอน ๓

บัดนี้จะได้พูดถึงตราประทับบนแสดมภ์ซึ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ของชาติในชั้นโบราณคดีต่อไป อาทิเช่น

ตราประทับว่า “หลวงพระบาง” แสดงว่าเมืองนี้แต่ก่อนรวมอยู่ในราชอาณาจักรไทย แล้วเราเสียให้กับฝรั่งเศสไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ เพื่อแลกเปลี่ยนกับเมืองตราดซึ่งถูกยึดครอง มาแต่ปี ร.ศ. ๑๑๒ ขณะนี้อยู่ในราชอาณาจักรลาว นอกจากนี้ ยังมีจังหวัดศรีเรต, ปากสาย, หาดพระยาท

หรือตราประทับว่า “BATTAMBONG,” “เสียมราฐ” “ศรีโสภณ” ได้แก่มณฑลบูรพาของเราในสมัยนั้น แล้วเราเสียให้กับฝรั่งเศสไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อแลกเปลี่ยนกับอำเภอสกลสำหรับคนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชียให้มาขึ้นศาลไทย ขณะนี้อยู่ในประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ ยังมีจำปาศักดิ์, โพลิน, มงคณบุรี, พนมเปญ หนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ฝ่ายเราเจรจาขอปรับปรุงเส้นเขตแดนเสียใหม่ แต่ฝรั่งเศสไม่ตกลงด้วย ก็เกิดสงครามอินโดจีนขึ้น เราได้ ๔ จังหวัดคือพระตะบอง, พิบูลสงคราม, จำปาศักดิ์, ลานช้าง แต่โดยที่ญี่ปุ่นเข้าเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแล้วภายหลังเป็นผู้แพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง เราจึงต้องคืน ๔ จังหวัดนี้ให้กับฝรั่งเศสไปอีกครั้งหนึ่ง

หรือตราประทับว่า “KEDAH” “KALANTAN” “PERLIS” (กับอีกเมืองหนึ่ง TRENGGANU) ได้แก่มณฑลมลายูของเราในสมัยนั้น แล้วเราเสียให้กับอังกฤษไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เพื่อแลกเปลี่ยนกับอำเภอสกลสำหรับคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดให้มาขึ้นศาลไทย นอกจากนี้ ยังมีกูลิม, โกตาบารู, กัวลาลูมา หนึ่ง เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเมืองเหล่านี้ได้กลับเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทย รวมทั้งรัฐเซียงตุงและเมืองพานซึ่งเรายึดไว้ได้ จนถึงกับพิมพ์แสตมป์ออกใช้โดยเฉพาะ ๒ ชุดในวาระเดียวกันเป็นเงิน

CENTS แต่เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงฝ่ายเราประกาศว่ามีได้มีภาวะสงครามอันแท้จริงกับอังกฤษ เมืองเหล่านี้จึงกลับคืนไปอยู่กับอังกฤษตามเดิม อีกประการหนึ่ง ควรจะได้พิจารณาแสตมป์ที่เราใช้มาใช่ว่าเป็นการถูกต้องหรือไม่ก็อกวิน วิคตอเรียสองดวงติดคู่ประทับตราว่า “KEDAH” ลงวันเดือนปี ค.ศ. ๑๙๐๓ กับ

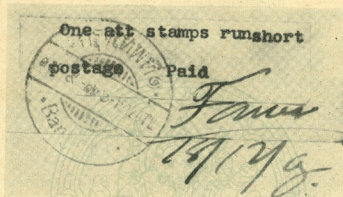
กิงยอร์ที่ท่า ๓ คงคิดซ้อนกันประทับตราว่า “ไทย...” ถึง ๒ ครา (คำว่า “บุรี” ตกกระดาษที่ลอกออกไป) ซึ่งแสดงว่าใช้ในตอนที่ยังรวมอยู่ในราชอาณาจักรไทย เพราะว่าเราเพิ่งมาเสียไปภายหลังเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๐๔ จึงนับว่าเป็นหลักฐานอย่างดี ซึ่งผู้เขียนบังเอิญได้มาด้วยความซอกแซกแท้ ๆ โดยที่ได้ผ่านสายความมาหลายคนก่อนแล้วแต่ไม่มีผู้ใดสนใจกันเพราะเห็นว่าไม่ใช่แสตมป์ไทย

ธนาคารแท้ ก็นำศึกษาเบื้องหลังของดวงแสตมป์ใช้น้อย กล่าวคือแสตมป์นี้ปกติใช้เป็นค่าธรรมเนียนศาลและที่ดิน เป็นดวงแคบแต่ทำสูงมาก สีเทาอมเขียว พิมพ์บอกชื่อไว้ตอนบนแต่ไม่เคยรู้มาก่อนก็จะอ่านว่า “รียากอน” มีราคาทั้งแต่ ๑ อัฐถึง ๑๖ อัฐ และ ๑ บาทถึง ๔๐ บาท (ดวงใหญ่บางราคาที่มีพิมพ์สอสีตรงที่บอกราคา) แล้วนำเฉพาะราคา ๑๐, ๒๐, ๔๐ บาท รวม ๓ ดวงมาแก้เป็น “Siam Postage” ในราคา ๑๐, ๒๐, ๔๐ Ticals ตามลำดับ และได้แก้ถึง ๓ ครั้ง แต่ละครั้งเครื่องหมายข้างหลังคำว่า Ticals ไม่เหมือนกัน คือครั้งแรกแก้เครื่องหมายเป็นจุกกลม ครั้งที่สองแก้เป็นขีด (ไม่ใช่รูปดอก) ครั้งที่สามแก้เป็นจุกโ่ง (ไม่เหมือนหมัดดอก) ทั้งนี้เนื่องจากในเดือนเมษายนปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ชาวจีนที่มาพักที่หรือทำการค้าอยู่ในเมืองไทยพากันส่งข่าวสารถึงทางบ้านเป็นจำนวนมาก ๆ ก็มีใบบอกวันรับเป็นรูปรวบรวบไทยเป่าแล้วรวมห่อฝากส่งทางไปรษณีย์ไปยังเมืองจีน (บางห่อถึง ๔๕๐ ฉบับ) จำต้องใช้แสตมป์ราคาสูงบีกท่อ (ไม่ได้บีกเรียงฉบับ) แต่ขณะนั้นเรามีอย่างสูงเพียงหนึ่งบาท กำลังพิมพ์ชุด “พระบรมรูปทรงม้า” มีราคา ๑ บาทถึง ๔๐ บาทยังไม่ตกเข้ามา จึงต้องนำแสตมป์ธนาคารมาแก้ไขไปพลางก่อน มาในระยะหลังนี้จะพาให้ครบชุดที่แก้แต่ละครั้งไม่ได้เสียแล้ว เพียงแค่ครบชุด ๓ ราคาไม่ว่าจะเป็นแก้ครั้งใดปะปนกันยังซื้อขายกันในราคาถึง ๔ - ๕,๐๐๐ บาท (ที่ไม่ได้ประทับตราขีดฆ่า) แต่โชคที่ผู้เขียนเสาะหามาได้ครบชุดทั้ง ๓ ครั้ง (รวม ๔ ดวง) เพราะว่าได้สะสมมาเป็นเวลา ๕๐ กว่าปี และยังได้มีอีกดวงหนึ่งเรียกว่า “ตัวตลก” คือช่องไฟระหว่างคำที่แก้ตอนบนกับตอนล่างชิดกันหน่อย ทำให้ส่วนหนึ่งของคำว่า “Siam” แฉกล่งติดขึ้นมาด้วย นอกจากนี้อีกดวงหนึ่งประทับตราขีดฆ่าเป็น SWATOW วันเดือนปีชัดเจน เป็นคราวรับซึ่งควรจะประทับบนห่อส่วนอื่น (คงจะตีพลาด)

ซองแทนหนึ่งอัฐ นี้ก็เป็นอีกอย่างหนึ่งอันควรแก่การศึกษา เพราะเหตุว่าเป็นซองที่ไม่ได้บีกแสตมป์แต่ก็มีค่าแก่นักเล่นแสตมป์เป็นอย่างมาก ด้วยเป็นซองหายากโดยมิใช่ชั่วระยะเวลาอันสั้นคือวันที่ ๕ ถึง ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ เนื่องจากในคอนนั้นแสตมป์ราคา ๑ อัฐ ชักมือลงทั้งที่เป็นแสตมป์พิมพ์ใหม่และที่นำแสตมป์ราคาสูง ๆ มาแก้ไข ทางทางจึงอนุมัติให้นายไปรษณีย์ ๔ นายจากที่ทำการไปรษณีย์ ๓ แห่ง รับฝากจดหมายโดยเก็บเงินฉบับละหนึ่งอัฐไว้จนครบ ๖๔ อัฐ ก็ซื้อแสตมป์ราคา ๖๔ อัฐ มาบีกกระดาษประทับตราขีดฆ่าเก็บไว้เป็นรายได้ต่อไป และเขียนข้อความในภาษาไทยหรืออังกฤษลงไว้แล้วลงชื่อประทับตราประจำวัน บางทีก็ใช้พิมพ์คัดบนกระดาษแล้วนำมาบีกหรือว่าใช้กระดาษประทับ มีข้อความทำนองเดียวกัน ในภาษาไทยใช้ว่า

“แสตมป์ ๑ อัฐ ไม่มีได้ใช้แสตมป์ใหญ่ฆ่าแทน” หรือ “ได้เสียค่าแสตมป์ ๑ อัฐแล้ว” หรือ “ไม่มีแสตมป์ปึก เพราะแสตมป์หนึ่งอัฐไม่มี” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “One att stamps runshort postage Paid” หรือ “1 att stamp run short Postage Paid” ข้อความกับลงชื่อใช้หมึกสีดำบ้าง

สีแดงบ้าง สลับสีกันบ้าง ส่วนนายไปรษณีย์ก็มี ปณ. ๔ “มานิต” หรือ “Manit” คือขุนสนธิสารนันท์ ปณ. ๑ “นายพื่อน” หรือ “Fawn” คือหลวงวิวิธนาการ และ “รัชการ” หรือ “Rayakarn” คือพระรัชการปัญญา ปณ. ๒ “นายฟัก” หรือ “Fack” คือพระสาณะเศรษฐสุทธ การเลินของ แทนหนึ่งอัฐนี้จะต้องเก็บไว้ทั้งซองในสภาพที่สมบูรณ์อย่างเดียวกับ “ซองวันแรก”

ประติมากรรมขอม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล

ทรงเรียบเรียงจากบทความของศาสตราจารย์ จอง บัวเชอติเย่

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔๑ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๑๒)

สิ่งที่ สิ่งที่มีหน้าที่อันจำกัดในลักษณะรูปภาพของขอม เช่น ในภาพสลักรูปเทพ ๙ องค์ สิ่งที่มีหน้าที่เฉพาะของพระฤๅษีหรือท้าวฤๅษี บนทับหลังภาพสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะแต่เพียงศีรษะ และมักเข้าไปปะปนกับหน้า “กาล” แต่บางครั้งภาพสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะให้เห็นได้ทั้งตัวคือเป็นสิ่งทาสีของพระอินทร์แทนที่ช้างเอราวัณ หน้าของสิ่งที่มีในคอนแรกของศิลปะขอมก็เป็นแต่เพียงลวดลายเครื่องประดับและสัญลักษณ์ชนิดเท่านั้น เป็นต้นว่าเป็นต้นกำเนิดของลวดลายบนเสาศิลาภรณ์และทับหลัง เป็นสิ่งที่มีแบบวิมานเทวคา และ สิ่งที่มีลวดลายทวารบาล

รูปสิ่งที่มีปรากฏอยู่บนหัวแหวนในสมัยฟูนัน ซึ่งค้นพบที่เมืองออกแก้ว ต่อมาในศิลปะขอมแบบสมโบโรไพรุกก็ปรากฏมีรูปสิ่งที่มี ๒ แบบ แบบหนึ่งมีเขาและมีกรงกำลังคายออกมา สิ่งที่มีแบบนี้ปรากฏอยู่บนทับหลัง อีกแบบหนึ่งเป็นสิ่งที่มีคล้ายสิ่งที่มีตามธรรมชาติ ปรากฏอยู่ในวงกลมบนกำแพงอิฐล้อมรอบปราสาทสมโบโรไพรุกหมู่ใด สิ่งที่มีแบบหลังนี้เป็นสิ่งที่มีแบบเดียวที่ค้นพบในประเทศไทยซึ่งกำลังแสดงการต่อสู้ สิ่งที่มีเขายังคงปรากฏอยู่อีกภายในวงกลมบนประติมากรรมของปราสาทออกอมหลังตะวันตกเฉียงใต้ และดูเหมือนจะหายไปพร้อมกับศิลปะสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

สิ่งที่มีทวารบาลลวดลายที่เก่าที่สุดอยู่ในศิลปะขอมแบบกำแพงพระ หรือในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะไปยังศิลปะขอม เช่นที่ปราสาทพระศรี ปราสาทไพรุก ปราสาทสมโบโรไพรุก วิวัฒนาการของรูปสิ่งที่มีขอมซึ่ง ศาสตราจารย์ พิลิปป์ สเตรนได้แนะไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ และต่อมานางเคอโรลา-เรมส์สาคได้ขยายความออกไปอีกว่า “ค่อย ๆ ยกล้วนเบื้องหลังขึ้น” นั้น แม้ว่าจะถูกต้องการวิวัฒนาการในส่วนรวม แต่ก็ยังไม่ได้นำถึงความแตกต่างที่สำคัญ คือตั้งแต่ศิลปะแบบแปรรูป รูปสิ่งที่มีบนฐานเป็นชั้นก็เกิดขึ้นไปยังชั้นบนมากยิ่งขึ้นทุกที ทั้งนี้เป็นเพราะช่างต้องการผลทางด้านทัศนียภาพนั่นเอง นอกจากนี้ก็สมควรคำนึงถึงเครื่องอาภรณ์ที่สลักเพิ่มเติมขึ้นรวมทั้งลวดลายเครื่องประดับที่เข้ามาทำให้ขนาดของสิ่งที่มีลดน้อยลงไปด้วย ในศิลปะแบบ

กุเลน สิ่งทวารบาลใหญ่ ๒ แบบซึ่งสลักบนหน้าผาที่ระตำไว้ยากที่จะกำหนดอายุได้ แม้ว่าจะดู
 เก่ากว่าศิลปะแบบพระโคก็ตาม แต่รูปสิ่งทวารบาลเล็กที่ปราสาทหมอกอปกก็มีลักษณะสวยงาม ถึงแม้
 ว่ายังคงมีลักษณะคล้ายสุนัข ตามแบบสิ่งทวารบาลที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุกอยู่ (รูปที่ ๒๕ ในนิตย-
 สารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๕ หน้า ๓๒) บรรดาสิ่งทวารบาลที่ปราสาทกระพังพหลังกลางอำปภา มีจุมุก
 ลก้อย่างคร่าวๆ และแม้ว่ายังคงมีขนาดเล็ก แต่ก็แสดงถึงสิ่งทวารบาลแบบพระโคเช่นที่ปราสาท
 พระโคและบากองแล้ว (รูปที่ ๑๓๗) ลวดลายเครื่องประดับมีมากขึ้นแก่สิ่งทวารบาลแบบ
 บาแก็ง (รูปที่ ๑๓๘) ลวดลายเช่นนี้เจริญสุดขีดในศิลปะแบบเกาะแกร์เช่นสิ่งทวารบาลและสิ่ง
 แบทที่ปราสาทธรม ในศิลปะแบบแปรรูปสิ่งทวารบาลจะลดความสง่างามลงแต่กลับสวยงามขึ้น
 อีกในศิลปะแบบนครวัด (ไม่ยกย่องพบสิ่งทวารบาลในศิลปะแบบบาปวน นอกไปจากสิ่งทวาร
 ขำรุคและไม่ค่อยสวยงาม ฉ. ปราสาทพระวิหาร) สิ่งทวารบาลในศิลปะแบบนครวัดมีหลายแบบ
 แต่ส่วนใหญ่ก็มีลักษณะเหมือนกัน คือยกท่ายลำตัวขึ้น ยึดหน้าอกอย่างสวยงาม และจุมุกก็ด้อยเข้า
 ไปอยู่หลังระดับหน้าอกเสมอ สิ่งทวารบาลในศิลปะแบบนครวัดแตกต่างกันตามหน้าที่ที่ประจำอยู่
 ในศาสนสถานเช่นที่ปราสาทนครวัดเอง หรือตามแบบของศาสนสถานแต่ละแห่งเช่นที่ปราสาท
 นครวัด ปราสาทบึงมาลา และปราสาทบันทายสําเหว เป็นต้นว่าจุมุกบนคอมีลักษณะเล็กลงมาก

รูปที่ ๑๓๗

สิ่งทวารบาลที่ปราสาทบากอง
 ศิลปาราช ศิลปะขอมแบบพระโค

รูปที่ ๑๓๘

สิ่งทวารบาลที่ปราสาทพนมบาแก็ง
 ศิลปาราช ศิลปะขอมแบบบาแก็ง

สวมเครื่องอาภรณ์ทั้งก่าไลและสร้อยคอ สิ่งทวารบาลในศิลปะแบบบายนแม้มีลักษณะหนากว่า (รูปที่ ๑๓๙) แต่ก็เห็นตามสายวิวัฒนาการเช่นเดียวกัน คือยังคงแตกต่างกันอยู่ระหว่างศาสนสถานแต่ละแห่งในสมัยเดียวกัน สิ่งในสมัยนี้ไม่มีระฆังคล้ายหน้า เกียรตินุข (การประปนกันเช่นนี้ได้ปรากฏมีมาแล้วในภาพสลักหลายแห่งในศิลปะแบบนครวัด) หรือมีฉัตรนั้นก็คล้ายกับหน้าคชสิงห์ เครื่องประดับเองก็มีเพิ่มขึ้นอีก

สิงห์ขอมยังมีอีก ๒ แบบเป็นแบบพิเศษ คือสิงห์กำลังเดินที่ปราสาทโกลอยในศิลปะแบบพระโค (ความจริงสิงห์ล่อยตัวกำลังเดินนี้ยังมีอยู่อีกที่ปราสาทพระวิหาร—ผู้เรียบเรียง) และสิงห์กำลังยกสองเท้าหน้าขึ้นที่ปราสาทกระหมี่ในศิลปะเกาะแกร์และที่ปราสาทพระดงในศิลปะแบบบายน สิงห์แห่งหลังนี้แสดงความใกล้ชิดส่วนอย่างน่าชม (รูปที่ ๑๔๐)

สิงห์บางตัวในสมัยหลังเมืองพระนครยังคงลอกแบบมาจากสิงห์ทวารบาลในสมัยเมืองพระนครได้ดียิ่ง เช่นที่พนมสันทึก จากตัวอย่างของประติมากรรมสัมฤทธิ์ขอมซึ่งรักษาไว้ที่วัดยะไข่ เมืองมณฑลเยร์ ประเทศพม่า ก็ปรากฏว่าอย่างน้อย ๓ เมืองพระนครในศิลปะแบบบายนยังมีสิงห์ทวารบาลที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์ และสิงห์สัมฤทธิ์เหล่านี้ก็คล้ายคลึงกันมากกับ

รูปที่ ๑๓๙

สิงห์ทวารบาลจากปราสาทพระดง
ศิลปะทวาร วิจิตรกัณฑ์กัณฑ์ กรุงปารีส
ศิลปะขอมแบบบายน

รูปที่ ๑๔๐

สิงห์ทวารบาลที่ปราสาทพระดง แคว้นกำพอง
ศิลปะทวาร ศิลปะขอมแบบบายน

สิงห์ศิลาในขณะนั้น น่าเสียดายที่ว่าศิระของสิงห์สัมฤทธิ์ที่วัดยะไข่เหล่านี้ได้สูญหายไปเสียแล้ว ในปัจจุบันมีศิระสิงห์พม่า ๑ ศิระจะเข้ามาต่ออยู่แทน

บางครั้งรูปสิงห์กำลังยก ๒ เท้าหน้าก็เข้ามาแทนที่รูปนาคตรงปลายหน้าบัน เช่น ณ ปราสาทบันทายศรี สำหรับรูปสิงห์แบกนั้น ก็ปรากฏมีมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร กำลังแบ่งอาคารจำลองอยู่ระหว่างเสาคติดกับผนัง ในศิลปะแบบพระโครูปสิงห์ขนาดเล็กก็มักสลัก กำลังยก ๒ เท้าหน้าขึ้นและกำลังเดิน ใช้ประดับเป็นลวดลายยอดคันทน์ ในศิลปะแบบเกาะแกร์รูป สิงห์แบกเป็นที่นิยมกันอย่างมากมาย ใช้ประดับมุมและด้านหน้าของฐานขนาดใหญ่ และสิงห์ ก็แบกยอดฐานด้วยศิระและอุ้งเล็บของตน เช่นที่ปราสาทกระหม่อมและปราสาทธรม ต่อจากศิลปะ แบบเกาะแกร์ รูปสิงห์ที่มีน้อยลง และกลับมานิยมกันขึ้นอีกในศิลปะแบบนครวัด คือใช้ประกอบ ลวดลายบนทับหลังเช่นที่ปราสาทบึงมาลา แบบวิมานเทวคาเช่นภาพสลักรูปสุวรรณค์และนรก ที่ปราสาทนครวัด เทียมรดศึกเช่นในภาพแสดงมหาอุทธสงครามที่ปราสาทนครวัด และใช้ประดับ กระเบื้องเชิงชายที่ปราสาทนครวัดอีกเช่นเดียวกัน ในศิลปะแบบบาบียนยังคงใช้รูปสิงห์แบกสำหรับ ฐานบางฐาน และบางครั้งก็ใช้สลับกับรูปครุฑเช่นที่หน้าพระลานในเมืองพระนครหลวง โดยได้รับ อิทธิพลแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันกับรูปครุฑ

รูปสิงห์มีอยู่จำกัในประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดเล็ก เช่นรูปสิงห์กำลังยกสองเท้าหน้า ซึ่งใช้เป็นยอดของวัตถุ ค้นพบในพระราชวังหลวงเมืองพระนครรม มีอายุประมาณพุทธศตวรรษ ที่ ๑๘-๑๙ และปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ นอกจากนี้ ก็มีรูปสิงห์สัมฤทธิ์เลียน แบบสิงห์ทวารบาล มีปีกเล็ก ๆ ประดับอยู่ที่บาและตะโพก ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และพิพิธภัณฑ์ที่เม็กซิโก กรุงปารีส ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ สิงห์แบบนี้อาจหล่อขึ้นในสมัย ออยุธยาได้ รวมทั้งสิงห์พาหนะซึ่งหล่อขึ้นในสมัยหลังมาก ฯลฯ

นาค นาคสลักเลียนแบบจริง ๆ แต่ช่างขอมก็ได้ประดิษฐ์ให้ผิดไปจากของจริงอย่าง มากมาย รูปนาคสำคัญมากในลักษณะรูปภาพของขอมโดยเฉพาะในลวดลายเครื่องประดับทางสถา- ปัยกรรม นอกไปจากนาคเดียวเดี่ยวซึ่งหาได้ยากเช่นนาคที่ครุฑกำลังยุดอยู่บนทับหลังสมัยก่อน สร้างเมืองพระนคร นาคก็มีหลายเศียรทั้งสี่เศียร เหล่านี้เป็นจำนวนคี่ตั้งแต่ ๓ ถึง ๙ เศียร ส่วน ใหญ่มี ๗ เศียร ทั้งแต่ศิลปะแบบพระโค นาคก็มักใช้เป็นลวดลายเครื่องประดับของราวลูกกรง ทางเข้า ปลายของหน้าบันที่มีมูขบคดโค้งไปมา (นาคเช่นนี้มักกลายเป็นลวดลายใบไม้ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖) ปลายของลายท่อนพวงมาลัยกลางทับหลัง และบางครั้งก็เป็นปลายของ ลายก้านชดด้วย (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕) ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และ ๑๗ บางครั้งก็ใช้นาค ประดับอยู่บนกลีบขมุนที่มุมหลังคาปราสาท

ณ ที่นี้เราจะไม่กล่าวถึงมุนษุยนาคหรือนาคที่มีรูปร่างเป็นมนุษย์ เราจะเห็นว่านาคบางตัวก็เป็นนาคที่มีชื่อเสียงรู้จักกัน เช่นพระยาอนันตนครราชหรือเคนนาเคมี ๕ เคียว รองรับพระนารายณ์บรมหสสินธุ์ตั้งแต่สมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร เช่นประติมากรรมลอยตัวที่พนมบาเกว ทับหลังรูปบุคคลในศิลปะแบบไพรกเมง ในสมัยเมืองพระนครรุ่นแรก ๆ รูปพระนารายณ์บรมหสสินธุ์ที่มีอยู่น้อย กลับมามีมากขึ้นในศิลปะแบบบาปวนและในสมัยต่อมา มีทั้งประติมากรรมลอยตัวและภาพสลักนูนต่ำ (เช่นบนหน้าบันและทับหลัง) ตั้งแต่ศิลปะแบบนครวัดลงมา พระนารายณ์บรมหสสินธุ์และพระยาอนันตนครราชก็มักมีรูปมั่งกรซึ่งหมายถึงมหาสมุทร มารองรับอยู่ข้างใต้ และบางครั้งมีภักทีกเข้ามาแทนที่พระยาอนันตนครราชเสียเอง นอกจากนี้ก็มีพระยานาคมุจลินท์ ๗ เคียวซึ่งมักปรากฏจากเครื่องตกแต่ง กำลักรองรับพระพุทธรูปทรงเครื่องหรือครองจีวรตามธรรมเนียมปางสมาธิ ประติมากรรมเช่นนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๕๐๐ เป็นต้นมา พระยานาคมุจลินท์ที่มีรูปร่างท้วมที่ก้นแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลงมา คือไม่มีงวง พระยานาคมุจลินท์ที่มีงวงนั้นอยู่ในสมัยหลังเมืองพระนครแล้ว สำหรับนาคอื่นๆ ก็มีนาคสามเคียวซึ่งเป็นพาหนะของพระวรุณแทนที่มกรทามที่มีงวงในคำจารภาพดังกล่าวอาจเห็นได้จากภาพสลักที่ปราสาทนครวัด และประติมากรรมลอยตัวในศิลปะแบบบาเยนซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ นอกจากนี้ก็มีพระยานาคาลุกริในภาพการกวนเกษียรสมุทรหลายแห่งในสมัยเมืองพระนคร พระยานาคนั้นทะและอยู่บนัทะซึ่งขดอยู่รอบฐานปราสาทนาคพัน พระยานาคทั้งสองคนนี้ไม่มีลวดลายเครื่องประดับเลย พระยานาคที่เป็นสายรุ้งของพระอินทร์ เช่นบนทับหลังที่ศิลาหน้าออกของปราสาทสมโบร์ไพรกุกหลังที่ ๑ ใต้ (ภาพลายเส้นที่ ๓ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๑ เล่ม ๓ หน้า ๘๔) สองข้างทางเข้าเมืองพระนครหลวง ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร และยังมีนาคกาลิยะที่ถูกพระกฤษณะปราบอีกเช่นบนทับหลังในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ ฯลฯ

ศาสตราจารย์ฟิลิปป์ สแตร์น และนางเคอโคราล-เรมูส์ ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของนาคในลวดลายเครื่องประดับทางสถาปัตยกรรมไว้แล้ว นอกไปจากวิวัฒนาการของกระบังหน้าเหนือเศียรนาค เราก็อาจกล่าวถึงวิวัฒนาการของเครื่องอาภรณ์อื่น ๆ เช่นการปรากฏมีสร้อยคอและองค์ประกอบของสร้อยคอนั้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปร่างของนาค เช่นการเกี่ยวพันกับรูปมั่งกรหรือมกรตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ นาคราวาลูกกรงนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการวิวัฒนาการอย่างสำคัญในสถาปัตยกรรมขอม (รูปที่ ๑๔๑) นาคที่ปลายหน้าบันและบนกลีบขนุนก็มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับนาคราวาลูกกรง แต่มักมีเครื่องประดับมากกว่า แม้รูปนาคราวาลูกกรงได้เข้าไปปะปนกับรูปครุฑในศิลปะแบบบาเยน (รูปที่ ๑๓๔ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๓ เล่ม ๑ หน้า ๑๐๑)

รูปที่ ๑๔๑

นาครวลูกกรงทางเข้าทิศตะวันออก ปราสาท
บึงมลายี ศิลาราช ศิลปขอมแบบนครวัด

รูปที่ ๑๔๒

ขาที่มั่ง (?) สันตฤณี ค้นพบที่ปราสาท
เจ้าสายเตวตา ทิศทิศตะวันตกกรงทมนเปญ
ศิลปขอมแบบนครวัด

แต่ก็มีใ้ทำให้รูปนาคโคด ๆ (ซึ่งมีวงหรือไม้) ที่ใช้สำหรับประทับคียบขนุนและปลายของหน้า
บันไดองสูญหายไ้ค้วย

รูปนาคหล่อเป็นประติมากรรมตมฤทธิรอมบอย ๆ เช่นยอคองวักฤซึ่งมีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับนาครวลูกกรง ประกับชอคานหาม ใ้เป็นชาแท่นและฐานสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งใ้ประทับอานม้าค้วย มีมือที่หล่อกงมนน้ำชม (รูปที่ ๑๔๒) นาคเป็นรูปสลัคว่อมที่ยังคงมีวิวัฒนาการลงมาจากระทั้งถึงสมัยปัจจุบัน ช่อฟ้าที่วักพนเมโปรสแม้ว่าไม้อาจกำหนดอายุไ้ แต่ก็แสดงใ้เห็นเป็นอย่งดีถึงการผสมกันระหว่างมังกรของจีนซึ่งมีลูกแก้วอยู่ในปากกับนาคขอม (ภาพลายเส้นที่ ๑๖)

รูปสลัคว่เลียนแบบธรรมชาติอื่น ๆ พาหนะของเทพองค์อื่น ๆ ซึ่งมักไมไ้ไ้นิยมสลักเป็นประติมากรรมลอยตัว (โดยเฉพาะในศิลปแบบขอม) ก็มักสลักเป็นเพียงภาพนูนต่ำเท่านั้น และมักใ้เป็นลวดลายเครื่องประดับมากกว่าที่จะเลียนแบบมาจากธรรมชาติจริง ๆ อย่งไรก็ตามก็ยังมีสลัคว่บางชนิดที่มีความสำคัญอยู่เหมือนกัน

หงส์ หงส์หรือห่านศักดิ์สิทธิ์เป็นพาหนะของพระพรหม และบางครั้งก็เ็นพาหนะของพระวรุณค้วย แต่ภาพแบบหลังนี้ก็มีอยู่น้อย เช่นบนทับหลัง ภาพสลักเทพ ๔ องค์ รูป

ภาพลายเส้นที่ ๑๖
นาคช่อฟ้าที่วัดพนมโปสง พระนครศรีอยุธยา สลักจากไม้

พระวอจากปราสาททุกโค่น (รูปที่ ๑๐๒ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๒ เล่ม ๖ หน้า ๘๒) อย่างไรก็ดี รูปหงส์เลย ๆ ก็มักมีปรากฏอยู่บ่อย ๆ ในลวดลายเครื่องประดับทางสถาปัตยกรรมของขอม เช่นประดับเสาอิงกรอบประตูฐาน ยอดคานังในศิลปะแบบสมโบรีไพรกุก ในสมัยเมืองพระนคร บางครั้งรูปหงส์ก็ใช้เป็นปลายของลายก้านชด ความสำคัญของหงส์มีเพิ่มขึ้นในศิลปะแบบนครวัด แต่ในขณะเดียวกันก็สลักอย่างคร่าว ๆ ยิ่งขึ้น เป็นต้นว่ากระมังหน้าบนเศียรหงส์ก็มักจะกลายรูปเป็นหงอนกิ้งแก่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และยังคงอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ภาพหงส์กิ้งกลำมีอยู่เป็นต้นว่า บนทับหลัง ๓ ปราสาทบันทายส้าเหวและบึงมาลา ภาพสลัก ๓ พระบำเลโดยก และภาพสลัก ๓ ปราสาทนครวัด (รูปที่ ๑๐๐ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๒ เล่ม ๖ หน้า ๘๐) ตั้งแต่ศิลปะแบบนครวัด (เมื่อปรากฏมีรูปหงส์เต็ม मुखก) และในศิลปะแบบบาเยน หงส์ก็มักจะเข้าไปเกี่ยวพันกับครุฑ และเลยเข้าไปเกี่ยวข้องกับนาคด้วย เป็นต้นว่าที่ปราสาทพระขรรค์และรูปหงส์ ๓ เศียรที่ปราสาทพระสถิต

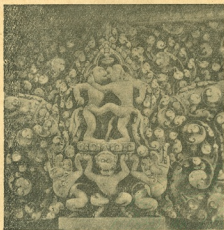
หงส์ซึ่งสลักอย่างคร่าว ๆ มีความสำคัญอย่างมากในศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร เช่นลวดลายที่ใช้ประดับตามวัดต่าง ๆ มีทั้งที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์และเป็นไม้สลัก

ม้า แม้ว่าจะมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แต่รูปม้ามักมีปรากฏอยู่น้อยในศิลปะขอม ม้าอาจเป็นพาหนะของพระพวยหรือท้าวภูเวรเช่นในภาพสลักเทพ ๔ องค์ เทียมรลพระอาทิตย์ (ม้า ๗ ตัวหรือม้า ๘ เศียรตามตำรา แต่ในประเทศกัมพูชา ก็ชอบทำเป็นรูปม้า ๒ ตัว เห็นทางคันหน้าหรือม้ามัก้างเดิน เช่นรูปที่ ๑๐๐) เป็นพาหนะของอัศวินเช่นที่ปรากฏอยู่บนทับหลังในศิลปะแบบสมโบรีไพรกุก พระโค และแปรรูป เป็นม้าอูใจครพัสในภาพส่วนใหญ่ของการกวนเกษียรสมุทรสำหรับในพุทธศาสนาที่ถือม้ามักมีรูปกระดอนที่พระลัทธิตะถาลังเสด็จออกทรงผนวช เช่นภาพเสด็จ

ออกมหาภิเนษกรรมบนหน้าบันในศิลปะแบบบาเยน ภาพการปลงพระเกศบนหน้าบันในศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร และประติมากรรมลอยตัวที่เทพประนม ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงโซ่ง่อน หรือเป็นม้าพลาหะซึ่งเป็นรูปจำลองของพระโพธิสัตว์อาโลกิเศศวร เช่นกลุ่มประติมากรรมที่ปราสาทนาคพัน (รูปที่ ๑๒๙ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๓ เล่ม ๑ หน้า ๙๔) ในบรรดาภาพสลักในศิลปะแบบบาเยน นครวัด และบาเยน รูปม้าก็มักสลักสำหรับใช้ลากหรือใช้เป็นพาหนะ แต่ก็มีบ้างบางแห่งที่ใช้เป็นรถลายเครื่องประดับเท่านั้น ม้าเหล่านี้ไม่มีทั้งอานและโคลน คงมีแต่เพียงผ้าคลุมหลังอยู่เท่านั้น ภาพสลักม้าบนผนังที่ปราสาทนครวัด คือภาพสลักขบวนทหารบนระเบียงทิศใต้ปีกตะวันตก อาจถือเป็นภาพม้าทั้งามที่สลักในศิลปะขอมได้

ลิง ลิงขอมมีลักษณะคล้ายคนมาก และมีสลักอยู่น้อยในศิลปะขอม รูปลิงเกี่ยวพันอยู่กับเรื่องรามเกียรติ์และปรากฏอยู่ในศิลปะขอมหลายแบบ รูปลิงที่เก่าที่สุดที่รู้จักกันนั้นมีลักษณะพิเศษเป็นประติมากรรมลอยตัวขนาดใหญ่ คือการต่อสู้ระหว่างพาลีและสุกริษาที่ปราสาทเจนในศิลปะแบบเกาะแกร์ (รูปที่ ๗ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๑ เล่ม ๒ หน้า ๔๓) เป็นรูปที่พระยาวานรทั้งสองมุ่งฝ่าใจกระเบนและสามมงกุฎแบบเทวคา ภาพเช่นนี้มีปรากฏขึ้นอีก ๒ ครั้งที่ปราสาทบันทายศรี คือบนหน้าบันของประตูซุ้ม มีลักษณะคล้ายกับศิลปะแบบเกาะแกร์ทุกประการ รวมทั้งบนทับหลังของปราสาทหลังกลางซึ่งมีลักษณะเป็นลิงอย่างแท้จริง ทำให้นึกไปถึงอิทธิพลของศิลปะชาวคังทีนางเคอกราล—เรมส์ได้เคยกล่าวไว้ (รูปที่ ๑๔๓) ในบรรดาภาพสลักเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ ภาพสลักที่ปราสาทบาเยนและปราสาทขนาแสนแก้วก็นำไปใช้รูปลิงมุ่งฝ่าใจกระเบนอีก ในศิลปะแบบนครวัดลิงก็สวมเครื่องอาภรณ์เช่นเดียวกับมนุษย์ ลักษณะหน้าตาที่เหมือนมนุษย์ มีกล้ามเนื้อ และยังแสดงอารมณ์ด้วยเป็นต้นว่า ความยินดี ความเศร้าโศก และความโกรธ เช่นภาพการรบนพทุ์ที่เกาะลังกาสลักบนระเบียงทิศตะวันตกปีกเหนือของปราสาทนครวัด ก็แสดงถึงกล้ามเนื้อและความโกรธ ภาพลิงกำลังแสดงความเศร้าโศกก็ได้แก่ภาพที่แสดงถึงการตายของพระยาพาลี ในศิลปะแบบนครวัดและบาเยน รูปหนุมานและรูปครุฑก็ใช้เป็นยอดเสาธง (รูปที่ ๑๔๔) และรูปลิงก็ปรากฏในวัตถุเครื่องใช้สอยด้วย เช่นปรากฏอยู่บนชอกานหามซึ่งค้นพบในประเทศจัมปาและปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ

ในศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร รูปลิงก็ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์อยู่อีก แต่รูปหนุมานที่เป็นที่นิยมกันยิ่งขึ้น คือทำเป็นภาพไม้สลัก จิตรกรรม หวีโชน ผนัง และเครื่องประดับ เครื่องแต่งตัวและเครื่องประดับของหนุมานก็ดำเนินตามวิวัฒนาการโดยทั่วไปด้วย

รูปที่ ๑๔๓

ภาพสลักเหล็กและสูกรีทำถึงสี่ชั้น บนทับหลัง
ด้านทิศเหนือของปราสาทหินทรายศรีองค์กลาง
ศิลปาราชสีมายุ ศิลปขอมแบบบันทายศรี

รูปที่ ๑๔๔

หนุมานยอลอง สัมฤทธิ์ พบที่ปราสาทพนมบาซัง
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร ศิลปขอมแบบบาซัน

เต่า รูปเต่าได้ค้นพบเป็นเครื่องประดับเป็นจำนวนมากที่เมืองออกแก้ว ทั้งทำด้วย
ทองและตะกั่ว (รูปที่ ๑๔๕) แต่ในสมัยต่อมารูปเต่าก็มีลดน้อยลง คงใช้แต่เพียงสำหรับรองรับ
เขามันพระในภาพการกวนเกษียรสมุทร เท่านั้น อย่างไรก็ตาม พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ ก็มีรูป
เต่าลอยตัวที่ค่อนข้างหาได้ยาก มีลักษณะเหมือนเต่าจริง ๆ ชนิดต่าง ๆ กัน และบนกระดองเต่า
ก็เจาะช่องสำหรับฝังลูกนิมิต ในศิลปะแบบไพรกเมงมีรูปเต่าซึ่งใช้เป็นพาหนะของเจ้าแม่ยมุนา
และเป็นภาพแบบนี้เพียงภาพเดียวที่รู้จักกันในศิลปะขอม (รูปที่ ๑๕๐ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๒
เล่ม ๖ หน้า ๘๗)

รูปที่ ๑๔๕

ที่สำหรับห้อยทำเป็นรูปเต่า ทองและเงินมีคำ น้ำหนัก ๑.๘ กรัม ค้นพบที่เมืองออกแก้ว
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพฯ ศิลปแบบฟูนัน

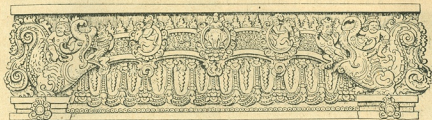
สำหรับรูปสัตว์อื่น ๆ นั้นก็มีอยู่เป็นครั้งคราว เช่นเป็นพาหนะของเทวดา หรือประทับอยู่บนเสาคติดกับผนังบางเสาในศิลปะแบบบาปวน ในบรรดาพาหนะของเทวดา ที่มีนัยยะซึ่งเป็นพาหนะของพระขันธกุมาร และจำต้องกล่าวถึงเป็นพิเศษ เพราะปรากฏเป็นประติมากรรมลอยตัวในสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร (รูปที่ ๔๘ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๒ เล่ม ๖ หน้า ๗๘) ภาพสลักนูนต่ำพระขันธกุมารทรงนกยูงที่งามที่สุดอยู่ในศิลปะแบบนครวัด (รูปที่ ๑๐๐ ในนิตยสารศิลปากรปีที่ ๑๒ เล่ม ๖ หน้า ๘๐) นอกจากนี้ก็มีรูปตะกวด ซึ่งมีักประกอบอยู่กับรูปพระนารายณ์บางรูปทั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เช่นในปราสาทกระวัน พ.ศ. ๑๕๖๔ แต่เราก็ไม่สามารถทราบถึงหน้าที่และความหมายอย่างถูกต้องได้

ปลาและตะกวดมักปรากฏบ่อย ๆ ในภาพสลักขนาดใหญ่ในศิลปะแบบนครวัด เช่นในภาพการกวณเกษียรสมุทร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปะแบบบาปวน เช่นภาพเกี่ยวกับน้ำและบนผนังของสระ สัตว์น้ำที่ใช้สลักนั้นไม่ใช่สัตว์ทะเลเลย แต่เป็นสัตว์น้ำจืดในทะเลสาบใหญ่ในประเทศกัมพูชา ประปรายอยู่กับสัตว์คามเทพนิยาย นอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้อีกว่ามีสัตว์แปลกประหลาดคืออูฐ ซึ่งปรากฏขึ้นถึง ๒ ครั้งในภาพสลักบนขอบสระในพระราชนิเวศน์หลวง ณ เมืองพระนคร

ประติมากรรมศิลาทรายและสัมฤทธิ์ ในศิลปะแบบบาปวนและสมัยต่อมา ชอบแสดงภาพสัตว์กำลังถวายของ เช่น รูปสิงห์และกระวอก รูปเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และแม้จะไม่ทราบถึงหน้าที่แน่ชัด แต่ก็อาจใช้ถือกระดองรูป สัตว์เครื่องถ้วย ก็ชอบทำรูปสัตว์ต่างๆ เป็นต้นว่าปลา ช้าง และ กบ เครื่องประดับสมัยหลังเมืองพระนครนิยมใช้ทั้งลายรูปสัตว์และลายพันธุ์พฤกษา เช่น หีบเงินเล็กๆ ที่มีทั้งลายคุณและลายสลัก

สัตว์ในเทพนิยาย

มกร มกรมีความสำคัญมากในลวดลายเครื่องประดับสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร มีตัวอย่าง ๒ ชิ้นที่มาจากเมืองออกแก้ว คือแผ่นหินเผาและตะเกียงสัมฤทธิ์ นอกจากนี้ มกรยังปรากฏอยู่บนทับหลังหลายชิ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เช่น มกรที่หันหน้าเข้าหากันในศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก และมกรรูปร่างต่างๆ กันที่ฉาฉาบริวัต มกรยังปรากฏอยู่บนรูปอาคารจำลองอีก มกรขอมมีลักษณะคล้ายกับมกรอินเดียในศิลปะแบบหลังคุปตะ คือมี ๒ เท้าและมีหางม้วนเป็นลายก้านขด (ภาพลายเส้นที่ ๑๘) การใช้ลวดลายแบบใหม่ในศิลปะแบบไพรกุกและการนิยมใช้ลวดลายพันธุ์พฤกษาในศิลปะแบบกำพงพระ ทำให้รูปมกรต้องหายไปชั่วคราว ในศิลปะแบบกุเลนรูปมกร

ภาพลายเส้นที่ ๑๑

ทับหลังศิลปะของปราสาทสมโบร์ไพรกุกหลังที่ ๑ ได้
พิพิธภัณฑิ์เกมส์ กรุงปารีส คือปลงอมแบบสมโบร์ไพรกุก

ก็กลับเป็นที่นิยมใหม่ แต่ก็มีรูปร่างใหม่ คือมี ๔ เท้าซึ่งอาจหมายถึงการได้รับอิทธิพลมาจากรูป
คชสิงห์ เช่น ที่ปราสาทคำไรกราบ ปราสาทพนมสรง หรือมิฉะนั้น ก็เหลือแต่เศียร เช่น ที่
ปราสาทรูปอาร์กซ์ บางครั้งก็มีวงที่เปลี่ยนแปลงเป็นลายใบไม้ เช่น ที่ปราสาทขิงสลบ

ตั้งแต่ศิลปะแบบพระโค การนิยมรูปนาคก็ทำให้รูปมกรมีลดน้อยลง จนกระทั่งหายไป
จากทับหลังขอม และไปปรากฏอยู่เฉพาะแต่เศียรที่ปลายของกรอบ หน้าบันและบนกลีบบนที่มุม
หลังคาปราสาท เช่น ที่ปราสาทพนมบาแก้ง มกรกลับมาเป็นที่นิยมกันอีกในศิลปะแบบบันทายศรี
ทั้งนี้ ก็เนื่องจากการเลียนแบบของเก่า แต่ก็หายไปอีกครั้งแล้วราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ยก
เว้นมกรที่ใช้ประกอบรูปนาคที่ปลายของกรอบหน้าบันและราวลูกกรง มกรดังกล่าวมักมีอยู่
เสมอ ยกเว้นในศิลปะแบบบาปวน ในภายหลังมกรประกอบรูปนาคนี้ก็มีมังกรเข้ามาแทนที่) ใน
พุทธศตวรรษที่ ๑๗ มกรก็ปรากฏขึ้นอีกในภาพที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ปะปนอยู่กับสัตว์อื่นๆ ในระยะนี้
มกรก็เข้ามาปะปนอยู่กับมังกรหรือรูปนาคด้วย

ปลายของหน้าบันรูปสามเหลี่ยมที่ปราสาทธม ๓ เกาะแกร์ ปราสาทบันทายศรีและ
ปราสาทพระวิหาร ฯลฯ จะได้รับอิทธิพลมาจากเศียรมกรซึ่งวงที่มีวนของมกรได้ก่อให้เกิด
เป็นลายก้นชดเครื่องตกแต่งขึ้น สำหรับชากรไกรล่งของมกรซึ่งสลักอย่างคว่ำๆ แบบบนทับ-
หลังของปราสาทออกไปก็ยังคงเหลืออยู่บ้างที่ปลายของคานล่างของหน้าบันนั้น

เศียรมกรได้ใช้เป็นท่อน้ำด้วย เช่น ใช้เป็นท่อของฐานรองรับคิ่วสิงห์ (โสมสูตร) ที่
ปราสาทกระหัม หรือใช้เป็นท่อระบายน้ำของลานปราสาทจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แต่ในระยะหลัง
นี้เศียรมกรก็ชักกลายรูปเป็นหน้าสิงห์ไป

กาล กาลก็คือหน้าของสัตว์ซึ่งไม่มีขากรไกรล่ง ที่บางครั้งก็เรียกกันว่าหน้าราหู
หน้าเช่นนี้จะกลายเป็นลวดลายอื่นอยู่เสมอ เช่น ราหูอมจันทร์ หน้ากาลก็คือ เกียรติมุข หรือ สิงห์มุข

(หน้าสิงห์) ซึ่งมีกัปปะปนกันอยู่เสมอ หน้ากาลที่มองเห็นเต็มหน้า เช่น บนทับหลัง บนที่ว่างระหว่างเสาคับกับผนัง หรือบนเสาคับกับผนัง มักฉายลวดลายพันธุ์พฤกษา แต่ด้านมองเห็นทางด้านข้างก็มักฉายสัตว์ เช่น สิงห์หรือนาค ในสมัยเมืองพระนคร หน้ากาลมักมีแขนหรือช่วงแขนเบื้องหน้าประกอบตามแบบอินเดีย หน้ากาลนี้เกี่ยวข้องกับมกรที่หันหน้าออกตั้งแต่ปลายศิลปะแบบกูเลน เช่น ที่ปราสาทสวายพริหมหลังกลาง ทั้งนี้ ก็คงแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะชาวซึ่งมีແຕ່ງຂໍ້ປະກອບຂອງລວດລາຍຍິ່ງກວ່າລັກษณะຂອງหน้ากาลແລະມกรເອງ. โดยทั่วไปวิวัฒนาการของหน้ากาลมีอยู่เฉพาะในศิลปะขอมบางแบบเท่านั้น และหน้ากาลก็มักมีอยู่หลายแบบบนศาสนสถานแห่งเดียวกัน เช่น ที่ปราสาทพระโคและบันทายศรี

ถ้าเราไม่คำนึงถึงหน้ากาลที่เมืองออกแก้ว เช่น ที่ปรากฏบนแผ่นหินเผาและเครื่องประดับที่ทำด้วยดินเผาซึ่งยากที่จะกำหนดอายุได้แล้ว หน้ากาลสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครในศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุกก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งหมูขี้ที่มีเขา ในศิลปะแบบกูเลนหน้ากาลก็มีแบบต่าง ๆ นานา และเริ่มจะทำหน้าที่เป็นสิ่งหาต้นบนทับหลัง เช่น ที่ปราสาทโอพง หน้ากาลจะมีแขนหรือไม่จนกระทั่งถึงปลายศิลปะแบบบันทายศรี และต่อจากนั้นก็กลายเป็นหน้ากาลที่มีแขนเสมอ การเปลี่ยนแปลงหน้ากาลจากเกียรติมุขเป็นสิ่งหมูขี้อย่างแท้จริง ปรากฏอย่างแน่นอนในศิลปะแบบนครวัดและบายน ที่ปลายของหน้าบัน ลูกกรง และท่อน้ำ หน้ากาลก็มักเปลี่ยนกับศีรษะมกรได้

ในสมัยหลังเมืองพระนคร คือ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หน้ากาลยังคงมีแบบคล้ายสมัยเมืองพระนครอยู่ แต่ในศิลปะเขมรปัจจุบันหน้ากาลก็สลักอย่างกว้างๆ คล้ายกับรูปนาค

หน้ากาลมีส่วนสำคัญในลวดลายเครื่องประดับของวัตถุสมัยพุทธ เช่น เครื่องเรือน อาวุธ ทั้งนี้ ก็เนื่องจากความหมายอันศักดิ์สิทธิ์ หรือรูปร่างของหน้ากาลเองที่คายสิ่งใดออกมา เช่น ส่วนที่เชื่อมต่อกัน

คชสิงห์ คชสิงห์คือสิงห์ที่มีศีรษะเป็นช้าง คชสิงห์มีส่วนสำคัญน้อยในศิลปะขอม แต่ก็มีมาตั้งแต่ศาสนสถานขอมที่เก่าที่สุดจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน คชสิงห์นี้มีมาแล้วตั้งแต่ศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุก เช่น บนทับหลังด้านตะวันออกของปราสาทสมโบร์ไพรกุกหลังที่ ๑ ได้ (ภาพลายเส้นที่ ๓ ในนิตยสารศิลปกรรมที่ ๑๑ เล่ม ๓ หน้า ๘๕) ในศิลปะแบบไพรกเมงก็มีรูปคชสิงห์ที่งามที่สุดปรากฏอยู่ เป็นรูปมองเห็นเฉียงคล้ายกับรูปบนทับหลังของปราสาทสมโบร์ไพรกุกหลังที่ ๑ ได้ แต่มีมีนุชขนาดกำลังขี้อยู่ข้างบน ในศิลปะแบบกูเลน คชสิงห์ก็ดูจะให้อิทธิพลแก่มกร "ซึ่งมี ๔ เท้า" และบางครั้งก็มีนาคอ เช่น ที่ปราสาทภัก

หลังจากนั้นมา คชสิงห์ก็มีรูปเป็นสิงห์ยิ่งขึ้น เช่น ที่ปราสาทพระโค แปรรูป บันทายศรี ฯลฯ ในศิลปะแบบบายน อาจเนื่องด้วยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะจามแบบถาปม คชสิงห์

ก็ให้อิทธิพลแก่สิ่งทวารบาลโดยทำให้สิ่งเหล่านั้นมีวงสั้น ๆ เช่น ที่ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร ในระยะนี้ ลักษณะของสิ่งนี้ก็มียากยิ่งขึ้นและคงสิ่งนี้ก็มิมีรูปผสมบางลง (รูปที่ ๑๔๒)

ยังมีลักษณะพิเศษในประเทศกัมพูชาและเป็นสิ่งที่หาได้ยากในภาคเอเชียอาคเนย์ คือ รูปคชสิงห์เล็ก ๆ มีปีกได้ปรากฏขึ้นในศิลปะสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร เช่น บนบัวหัวเสาของปราสาทพนมบาบิง นอกจากนี้ ก็มีอยู่ในศิลปะสมัยเมืองพระนครด้วย คือ บนทับหลังที่ปราสาทพระโค

มังกร มังกรมีลำตัวยาวและมีเท้าก่อนข้างสั้น ๔ เท้า มีศีรษะคล้ายศีรษะสิงห์หรือมังกรแต่มีเขารื่น ๆ ประกอบอยู่ด้วยเสมอ มังกรในศิลปะขอมเริ่มปรากฏมีขึ้นในศิลปะแบบนครวัดและใช้หมายถึงน้ำ อิทธิพลเช่นนี้ คงมาจากศิลปะจีนและฉวนซึ่งอาจผ่านเข้ามาทางศิลปะจามที่นิยมใช้รูปมังกรทั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ ในลักษณะรูปภาพของขอมในศิลปะแบบนครวัดและบายน มังกรนี้ที่รองรับพระยานันคนาคราชในภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ และมักจะเข้าแทนที่พระยานันคนาคราชเสียเอง ก็จะเห็นได้จากทับหลังและหน้าบันในสมัยเหล่านั้น นอกจากนี้ มังกรยังปรากฏในภาพทางพุทธศาสนาอีก คือ ในศิลปะแบบบายนเป็นภาพที่เกี่ยวข้องกับน้ำและอยู่ปะปนกับสัตว์อื่น ๆ ยังมีภาพสัตว์รูปสิงห์ที่ศีรษะมังกรซึ่งใช้เทียบมรดกในภาพสลัก ณ ปราสาทนครวัดในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และ ๒๑ อีก ภาพสัตว์ดังกล่าวคงเป็นต้นเค้าของราชสีห์ในสมัยปัจจุบัน

ลายพันธุ์พฤกษา ในลวดลายเครื่องประดับทางสถาปัตยกรรมของขอม ลายพันธุ์พฤกษาก็มีกลไกอย่างกว้าง ๆ จนกระทั่งไม่อาจทราบได้แน่ว่าได้แบบมาจากพันธุ์พฤกษานิกใด แต่บัวชมพู (บัวพระ) และบัวขาบ (อุบล) ก็คงรู้จักได้อย่างแน่นอนจนตลอดวิวัฒนาการของศิลปะขอม อย่างไรก็ตาม ลวดลายเครื่องประดับบางแบบในศิลปะสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครซึ่งมีอยู่น้อย ก็แสดงให้เห็นถึงการลอกแบบมาโดยตรงจากดอกไม้บางชนิด เช่น ลวดลายที่ประดับมณฑปในปราสาทสมโบร์ไพรกุกหลังที่ ๒ ได้ ลายขอมที่เปลี่ยนแปลงจากรูปสัตว์มาเป็นลายพันธุ์พฤกษามีอยู่น้อย เช่น รูปสิงห์ซึ่งหน้าอกได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของลายก้านชกบนเสาคอกกัณฑ์ ทั้งแต่ศิลปะแบบบายนที่รับมรดกมาจนกระทั่งถึงศิลปะแบบบาปวน และลายก้านชกที่ปลายกลายเป็นรูปหงส์ ณ ปราสาทบันทายศรี หรือกลายเป็นรูปนาคในศิลปะแบบพระโค รวมทั้งรูปนาคที่เปลี่ยนเป็นลายก้านชก ฯลฯ

ลายโดยทั่วไปก็คือลายหน้ากลอนที่มักเปลี่ยนแปลงเป็นลายพันธุ์พฤกษา และในศิลปะแบบกำแพงพระรูปสัตว์ที่กลายเป็นลายพันธุ์พฤกษาก็มีอยู่มากที่สุด เช่น บนทับหลังที่ปราสาทออกยม ความต้องการลวดลายพันธุ์พฤกษาให้เหมือนธรรมชาติอย่างแท้จริงมีปรากฏอยู่ในศิลปะแบบนครวัดและบายน แม้ว่าภาพต้นไม้ที่สลักอยู่ในภาพหุ่นค้ำในศิลปะแบบบาปวนจะไม่เหมือนกับต้นไม้

ธรรมชาติ แต่ภาพคันไม้ที่สลักบนระเบียงทึบใต้ของปราสาทนครวัด เช่น ในภาพขบวนทหาร ภาพสวรรค์และนรก ก็แสดงถึงบรรดาศักดิ์ไม่แพ้ในประเทศกัมพูชาอย่างแท้จริง คันไม้เหล่านี้อาจทราบถึงชนิดได้ แม้ว่าจะสลักขึ้นเป็นลวดลายเครื่องประดับก็ตาม ในภาพสลักในศิลปะแบบบาเยน ซึ่งการสลักอย่างรวกเร็วมักทำให้ความงดงามของคันไม้บดบังจนน้อยลง แต่การนิยมสลักภาพตามความจริงก็แสดงให้เห็นอยู่ในภาพกอกบัว ซึ่งภาพข้างที่หน้าพระลานในเมืองพระนครหลวงรวมทั้งที่ประตูเมืองกำลังใช้วงเก็บอยู่ ภาพเช่นนี้ก็มีอยู่เช่นเดียวกันบนเครื่องใช้บางชิ้น

ในศิลปะสมัยหลังเมืองพระนคร ความนิยมใช้ลวดลายเครื่องประดับก็เจริญขึ้นอย่างมาก การสร้างภาพเลียนแบบธรรมชาติได้หายไป กลายเป็นลวดลายเครื่องประดับเข้ามาแทนที่ทั้งนี้อยู่หมดยกเว้นจิตรกรรมซึ่งใช้ภาพทิวทัศน์ธรรมชาติเป็นพื้นหลัง รวมทั้งเครื่องอาภรณ์ที่ใช้ลายกุน ซึ่งอิทธิพลของช่างจีน ได้ก่อให้เกิดมีลวดพันธุ์พฤกษาที่เลียนแบบของจริงขึ้นใหม่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

(ยังมีต่อ)

การสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานเมืองเก่าพระรถ ดงศรีมหาโพธิ อำเภอดงศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี

ตอนที่ ๒

ของ

บรรจบ เกี่ยมทัต

กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจขุดแต่งโบราณวัตถุสถานเมืองเก่าพระรถ จังหวัดปราจีนบุรี ระหว่างวันที่ ๒๑-๒๔ มีนาคม ๒๕๐๘ วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๐๘ ถึง ๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๘ และ วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๐๘ ถึง ๓๑ มกราคม ๒๕๑๐ ตามลำดับการดำเนินงาน ดังนี้

๑. ขุดแต่งสระแก้ว หมายเลข ๑๒

สระแก้ว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเก่าพระรถ ห่างคูเมืองประมาณ ๑๐๐ เมตร สภาพก่อนขุดแต่ง ปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่ (ต้นไม้อันศักดิ์สิทธิ์ของพระนารายณ์) ก้นบุนนาค สะแก ไม้ (รูปที่ ๑๒) และ ดร. ช็อง บัวเชอริเยร์ (Dr. Jean Boisselier)

รูปที่ ๑๒

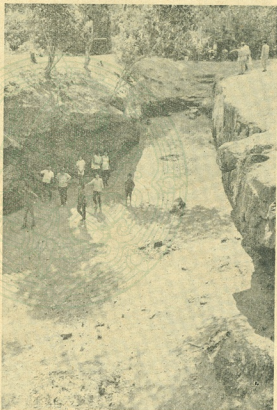
ดร. ช็อง บัวเชอริเยร์ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกำลังสำรวจสระแก้ว ก่อนขุดแต่ง

ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ประเทศฝรั่งเศส ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะโบราณคดีภาคเอเชีย
อาคนัยได้ไปสำรวจสระแก้วด้วย

การขุดแต่ง ได้ดำเนินการขุดแต่งระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๔ มีนาคม ๒๕๐๘ โดยลาก-
ทางหญ้าและตัดต้นไม้ แล้วขุดแต่งลอกดิน เริ่มค้ำหน้าเหนือและค้ำหน้าใต้ ตามลำดับจนแล้วเสร็จ
(รูปที่ ๑๓)

ลักษณะของสระแก้วเป็น
รูปสี่เหลี่ยม กว้าง ๑๗.๕๐ เมตร
ยาว ๔๒.๖๐ เมตร และ ๔๒.๗๐
เมตร ปากสระหันไปทางทิศเหนือ
กว้าง ๔ เมตร ลึก ๕.๔๐ เมตร
คล้ายฐานเทวรูป (แผนผังสระแก้ว
หมายเลข ๑๒) ซึ่งเป็นแห่งแรก
ในเมืองไทยที่มีภาพปั้นรอบสระ

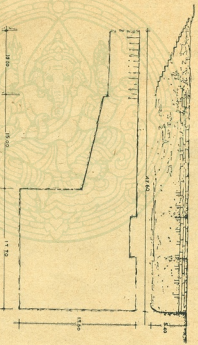
เมื่อขุดแต่งเสร็จแล้ว
ได้เห็นภาพปั้นเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ
ขั้วขึ้น ซึ่งได้ปั้นในศิลาแลงรวม
ทั้งหมด ๔๑ ภาพ มีภาพช้าง สิงห์
เสือ มกร เป็นต้น ภาพปั้นใน
กรอบสี่เหลี่ยมใหญ่ กว้าง ๑.๒๐
เมตร ยาว ๓.๑๕ เมตร และกรอบ
เล็ก กว้าง ๑.๑๐ เมตร ยาว ๑.๒๐
เมตร (รูปที่ ๑๔-๑๗) บางภาพ
เลือนจนมองไม่เห็นรูปร่าง ภาพ
ปั้นดังกล่าวคล้ายภาพปั้นเป็นรูป
ช้าง สิงห์ ในแผ่นศิลาแลง ที่ตำบล
Thaton ประเทศพม่า และคล้าย
ภาพปั้นในแผ่นศิลาแลง ที่ชวา *

รูปที่ ๑๓

สระแก้วในฤดูแล้ง ภายหลังขุดแต่งแล้ว
และนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากร
กำลังตรวจงานขุดแต่ง

* ในหนังสือ Sud-East Asiatique ฉบับพิมพ์ ก.ศ. ๑๙๐๔ รูปที่ ๑๖ 11, ๓๘ และรูปที่ ๒๒๘ 11, ๒๑๖

วิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย
 บ.โดกัก ด.โดกัก อ. ส.มหาโพธิ์ จ. ปาณินบุรี

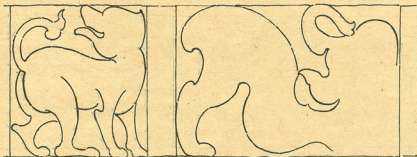
1-200

ชื่อโครงการ	...
ผู้จัดทำ	...
ผู้ตรวจสอบ	...
ผู้ควบคุม	...
ผู้ดำเนินการ	...
ผู้บันทึก	...

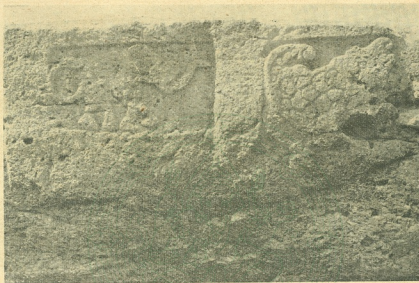

รูปที่ ๑๔

สระแก้ว ด้านตะวันตก ภายหลังขุดแต่ง เห็นรูปสิงห์ ข้าง มกร

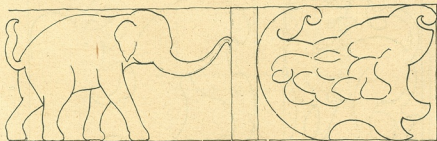

ภาพลายเส้นจากรูปที่ ๑๔

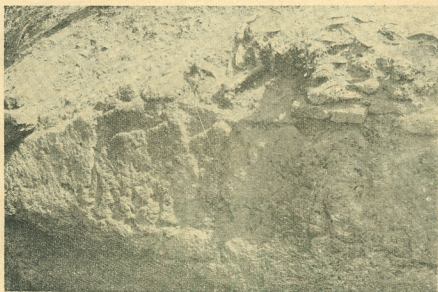

รูปที่ ๑๕

สระแก้ว ด้านตะวันออก ภายหลังขุดแต่ง เห็นรูปช้าง และมกร (หรือ เหา)

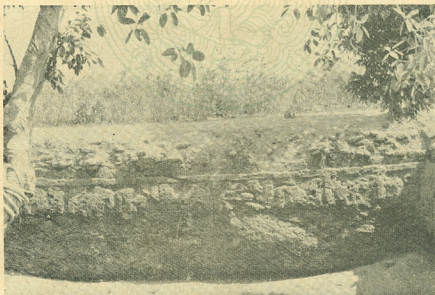

ภาพลายเส้นจากรูปที่ ๑๕

รูปที่ ๑๖

สระแก้ว ด้านตะวันตก ภายหลังขุดแต่ง เห็นรูปช้าง ตรงปากสระ

รูปที่ ๑๗

สระแก้ว ด้านใต้ ภายหลังขุดแต่ง เห็นรูปช้าง มกร สิงห์

ภาพเป็นรูปมกร * เป็นสัตว์ที่กึกก้องตามนินาย และมีปรากฏอยู่เสมอในศิลปอินเดีย ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า อีหามฤก (Ihāmṛiga)

Vogel เห็นว่า มกรนี้ คือ จระเข้และปลาผสมกัน แต่ Coomaraswamy เห็นว่าเป็นสัตว์ตามเทพนิยาย ซึ่งลำตัวท่อนล่างเป็นปลา และลำตัวท่อนบนมักเกี่ยวกับแผ่นดิน เป็นคันทวนเป็นช้างหรือม้า

แต่บางตำนาน ** กล่าวว่ มกร (Makara) เป็นภาพปรากฏในรูปสัตว์ ซึ่งมีหัวขา เป็นละมั่ง (Antelope) ร่างกายและหางเป็นปลา และมักจะมี Varuna เป็นรูปคนผู้ขายชาวนั่งบนหลัง มือขวาถือบัว เป็นที่เคารพนับถือกันในฤดูแล้ง และของชาวประมงในเขตเทือกเขาปลา

ภาพเป็นเตงกล่าว ดร. ช็อง บัวเซอร์ลีเยร์ ว่าเป็นสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑) แต่ ม.จ. สุกุมาริ ศิริกุล ทรงเห็นว่า มกรบางตัวมีลักษณะทำท่ากำลังกระโดดคล้ายกับมกรในศิลปอินเดียแบบอมรวดี (พุทธศตวรรษที่ ๘-๙) เหตุนี้เมืองเก่าพระธาตุอาจเป็นเมืองเก่าทันสมัยฟูนัน (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑) ก็ได้ และว่านอกจากนี้บรรดาซากโบราณสถานที่ถูกค้นแล้ว บางแห่งก็อาจมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ คือ ตรงกับอาณาจักรทวารวดีและอาณาจักรเจนละ

มีนักโบราณคดีหลายท่านได้วินิจฉัยและตกลงกันถึงสถานที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน กล่าวโดยย่อ คือ

๑. ศาสตราจารย์อี.ซี. เซเคต์ กล่าวว่อาณาจักรฟูนันตั้งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศกัมพูชา แถบลุ่มปากแม่น้ำโขง

๒. ศาสตราจารย์ ช็อง บัวเซอร์ลีเยร์ ซึ่งกรมศิลปากรได้เชิญมาดำเนินการค้นคว้าและขุดแต่งโบราณวัตถุสถานที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ลงความเห็นว่ศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรฟูนัน อาจอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๓. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่อาณาจักรฟูนัน อยู่ในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

๔. นายมานิต วัลลิโภคม อธิบดีกษัตริย์พิเศษ กองโบราณคดี กรมศิลปากร วินิจฉัยว่อาณาจักรฟูนันนั้น ตรงกับอาณาจักรโคตรบูรของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเมืองหลวงอยู่ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะในเขตอำเภอสว่างภูมิ คำว่า ร้อยเอ็ด นั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงการมีเมืองนับร้อยในแถบนั้นตามความเป็นจริงอีกด้วย

* นิเทศศิลปากร ปีที่ ๘ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๐๖ น. ๒๘

** ในหนังสือ Hindu Mythology ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๑๙๘๒ น. ๓๖

๕. ม.จ. สุภัทรทิศ ทิศกุล ทรงเชื่อว่าอาณาจักรฟูนันอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยโดยเฉพาะในดินแดนลุ่มแม่น้ำชีและมูล ซึ่งมีซากเมืองโบราณใหญ่ ๆ ที่เก่าแก่และบ้านเมืองเล็กน้อยอีกมาก

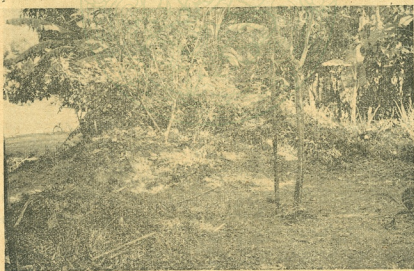
ส่วนอาณาจักรเจนละนั้น * อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจัมปา เดิมเป็นเมืองประเทศราชของฟูนัน พระเจ้าแผ่นดินประเทศเจนละองค์ที่ติดกรุงโคมู (ทมู) ของประเทศฟูนัน ทรงพระนามว่าจิตรเสน และมีพระนามเมื่อเสวยราชย์สมบัติแล้วว่า พระเจ้ามเหศวรธรรมัน ประเทศเจนละนี้ที่ต่อมาเป็นประเทศเขมร

บรรดานักโบราณคดีก็ยังคงวินิจฉัยและถกเถียงกันถึงสถานที่ตั้งอาณาจักรฟูนัน แต่ก็ยังไม่พบหลักฐานโบราณสถานสมัยฟูนันที่แน่ชัดในประเทศไทย หรืออย่างน้อยอาจจะพบหลักฐานที่แน่นอนก็ได้ ซึ่งกรมศิลปากรจะได้ดำเนินการสำรวจกันแล้วและชุดแต่งโบราณวัตถุสถานต่อไป หากได้บังบประมาณ

๒. ชุดแต่งวิหาร หมายเลข ๑

เนินดินนี้ ตั้งอยู่ริมคูเมืองบ้านเหนือ ถัดถนนศรีมหาโพธิ์

สภาพก่อนชุดแต่ง ลักษณะของเนินดินปกคลุมด้วยต้นกล้วย มะละกอ และฝรั่ง (รูปที่ ๑๘) เมื่อตากทางเนินดินให้สะอาดแล้ว เห็นเนินโคกสูง ๑ เมตร กว้าง ๑๐ เมตร

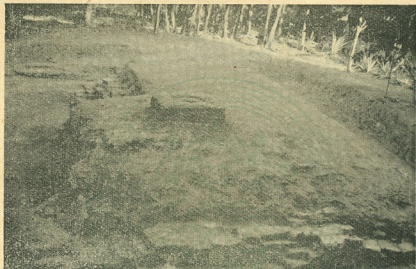

รูปที่ ๑๘

วิหารหมายเลข ๑ ก่อนชุดแต่ง

ยาว ๑๑ เมตร ตรงกลางเนินดินถูกคนเรี่ยซุกทำลายรากฐานเป็นหลุมใหญ่ และพบงูแสงอาทิตย์ ๑ ตัว

การขุดแต่ง ได้ดำเนินการขุดแต่งระหว่างวันที่ ๒๑-๓๐ ธันวาคม ๒๕๐๘ โดยขุดแต่งลอกดินทางด้านเหนือ และด้านตะวันออก ตามลำดับจนแล้วเสร็จ (รูปที่ ๔๔)

รูปที่ ๔๕

วิหารหมายเลข ๑ ภายหลังขุดแต่งแล้ว พบฐานพระพุทธรูป

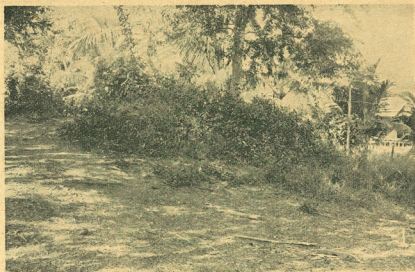
ลักษณะของฐานวิหาร เป็นรูปสี่เหลี่ยม สมัยทวารวดี กว้าง ๘ เมตร และ ๖.๕๐ เมตร ยาวด้านละ ๔.๕๐ เมตร มีอิฐสมัยทวารวดีก่อเรียงที่ฐาน (แผนผังวิหารหมายเลข ๑)

โบราณวัตถุที่ขุดพบ ขณะขุดแต่งได้พบฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑ เมตร ตรงกลางมีรูปสี่เหลี่ยม กว้างยาวด้านละ ๑๖ ซม. ผ่านศูนย์กลางกว้าง ๒๖ ซม. ลึก ๒๒ ซม. คงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และพบเศษหม้อ ไห ดินเผา สมัยทวารวดีกับเศษชามแตก สมัยราชวงศ์ชอง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๒๒)

๓. ขุดแต่งเทวสถาน หมายเลข ๒

เนินดินนี้ ตั้งอยู่ริมคูเมืองด้านเหนือ ติดถนนศรีมหาโพธิ ห่างวิหารหมายเลข ๑ ประมาณ ๔๐๐ เมตร

สภาพก่อนขุดแต่ง ลักษณะของเนินดินปกคลุมด้วยจอมปลวก ต้นมะขุมใหญ่ กระจายตัว ช่อ ย มะขาม และต้นบันไคสิง ต้องตัดต้นมะขุมและถากถางบริเวณให้สะอาดเรียบร้อย ได้พบงูหินและแมลงป่องข้างหลายตัว เนินดินสูง ๒.๕๐ เมตร กว้างด้านละ ๑.๕ เมตร ยาว ๑๖ เมตร ตรงกลางเนินดินถูกคนร้ายขุดเป็นหลุมใหญ่ ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือมีสระน้ำโบราณ อยู่ใกล้ เนินดิน (รูปที่ ๒๐)

รูปที่ ๒๐

เทวสถานหมายเลข ๒ ก่อนขุดแต่ง

การขุดแต่ง ได้ขุดแต่งระหว่างวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๘ ถึง ๑๔ มกราคม ๒๕๐๙ โดยขุดลอกดินทางด้านเหนือและด้านตะวันตกตามลำดับจนแล้วเสร็จ

ลักษณะของฐานเทวสถาน เป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคิลาแดงเรียงซ้อนกันสูง ๑.๑๕ เมตร กว้างด้านละ ๗.๖๐ เมตร ยาวด้านละ ๘.๒๐ เมตร ก่อสร้างสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ สมัยเดียวกับสมัยทวารวดีตอนต้น จะน่าจะเรียกว่า สมัยเทวสถานรุ่นเก่า? (รูปที่ ๒๑ และแผนผังเทวสถานหมายเลข ๒)

รูปที่ ๒๑

เทวสถานหมายเลข ๒ ภายหลังขุดแต่ง

โบราณวัตถุที่พบขณะดำเนินการขุดแต่ง ได้พบฐานเทวรูป ศิลาลง รูปสี่เหลี่ยม กว้างด้านละ ๑.๕๐ เมตร ยาว ๑.๖๕ เมตร และ ๑.๕๐ เมตร สูง ๗๐ ซม. คงเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปสมัยทวารวดีรุ่นเก่า รวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ *

ศิลาลง (Laterite) หรือเรียกว่าหินแดง มีสีน้ำตาลแก่แกมเหลือง ทนทานต่อการผุพังได้ดี มีส่วนประกอบ คือ ดินเหนียวและออกไซด์ของเหล็กซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติในพื้นที่เมื่อขุดขึ้นมาถูกอากาศและแสงแดดจะแข็งตัวเป็นศิลาลง ในประเทศไทยพบมากในจังหวัดเชียงใหม่ สุโขทัย ตพบุรี จันทบุรี ปราจีนบุรี และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในต่างประเทศก็มี เช่น อินเดียกัมพูชา ชาว พม่า บราซิล ชิลี สมัยโบราณนิยมนำมาใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม กำแพง ปรางค์ เจดีย์ เสาประตู เป็นต้น ในบริเวณเมืองเก่าพระรถ จังหวัดปราจีนบุรี ได้สำรวจพบสระและบ่อแสงหลายแห่ง ซึ่งได้ถูกขุดแลงมาใช้ในการก่อสร้างโบราณสถานและโบราณวัตถุ

๔. ขุดแต่งเจดีย์ หมายเลข ๓ (กุฎาทอง)

เนินดินนี้ เป็นเนินสูงใหญ่ตั้งอยู่ใกล้คูเมืองด้านตะวันตก ห่างถนนศรีมหาโพธิ ประมาณ ๒๐๐ เมตร

* ความเห็นของ ดร. ช็อง บัวเซอร์ลิเยร์

รูปที่ ๒๒

เจดีย์หมายเลข ๓ ก่อนขุดแต่ง

สภาพก่อนขุดแต่ง ลักษณะของเนินดินปกคลุมด้วยต้นไม้ ตะแบก และมะม่วง (รูปที่ ๒๒) ต้องฉากลางบริเวณเนินดินให้สะอาดเรียบร้อย ตัวเนินดินสูง ๑๑ เมตร ฐานรูปกลม วัดได้ ๙๓ เมตร ตรงกลางถูกคนร้ายขุดเป็นหลุมลึก และถูกวิธีทำลายรากฐานศิลาแลงโดยรอบเนินดิน ทางด้านตะวันออกห่างราว ๒๐ เมตร มีบ่อน้ำขนาดเล็ก ๑ บ่อ

การขุดแต่ง ได้ดำเนินการขุดแต่งระหว่างวันที่ ๑๕ มกราคม ถึง ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔ โดยขุดแต่งลอกดินด้านตะวันออกและด้านเหนือตามลำดับจนแล้วเสร็จ (รูปที่ ๒๓)

ลักษณะของฐานเจดีย์ เป็นเจดีย์รูปกลม สมัยทวารวดี ? สูง ๑๐ เมตร ฐานกลมวัดได้ ๙๒ เมตร ตรงกลางอักษะด้วยดินแดง รอบฐานเจดีย์มีเศาศิลาแลงรูปกลมและแปดเหลี่ยม บางต้นมีรูตรงกลาง ทั้งเรียงเป็นระยะ อาจเป็นเสารั้วล้อมรอบเจดีย์ คล้ายเจดีย์สาญจิ* ในประเทศอินเดีย ทางด้านเหนือคิฐฐานเจดีย์มีถนนโบราณกว้าง ๑๐ เมตร ยาวราว ๘๕ เมตร (รูปที่ ๒๔)

ไม่พบโบราณวัตถุ แต่ทราบว่า พระนิรันตราย (รูปที่ ๒๕) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทองคำที่สำคัญองค์หนึ่ง สมัยทวารวดี ได้มาจากบริเวณเจดีย์นี้* โดยมีเรื่องราว** เมื่อปีมะโรง

* จากนายมานิต วังลิโกดม

** คำนวนพระพุทธรูปสำคัญ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ น. ๓๑-๓๕

รูปที่ ๒๓
เจดีย์หมายเลข ๓ กำลังขุดแต่ง

รูปที่ ๒๔
เจดีย์หมายเลข ๓ ภายหลังขุดแต่ง

พ.ศ. ๒๓๔๔ กำนันอิน อยู่ในแขวง
จังหวัดปราจีนบุรี (นอนฝันไปว่าจับช้าง
เผือกได้ แล้วไปชุกมันนกก้วยกันกับ
นายยังผู้เป็นบุตรที่ขายป่าแห่งคงศรีมหา
โพธิ์ ประมาณ ๓ เส้น พบพระพุทธรูป
หล่อด้วยทองคำ เนื้อหก น้ำหนัก ๘ ตำลึง
จึงนำมามอบให้พระเกรียง ไกรกระบวน
ยุทธ ปลัดเมืองฉะเชิงเทรา พาเข้ากรุง
เทพฯ นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ ทรง
พระกรุณาโปรดฯ ว่า สองคนพ่อลูกนี้มี
กตัญญูต่อพระพุทธศาสนาและพระเจ้า
แผ่นดิน เมื่อชุกได้พระทองคำเช่นนี้แล้ว
มิได้ยอหลอมไปซื้อขายจ่ายเป็นอาณานิ
ประโยชน์ และยังซำมีน้ำใจทูลเกล้าฯ
ถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราช
ทานรางวัลเงินตรา ๘ ชั่ง แล้วทรงพระ
กรุณาโปรดฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญไปเก็บ
ไว้ ณ หอเสด็จธรรมปริก กับด้วยพระ
กริ่งทองคำองค์น้อยครั้งเมื่อปีวอก พ.ศ.
๒๔๐๓ มีผู้ร้ายลักพระกริ่งองค์น้อยซึ่ง

รูปที่ ๒๕

ตั้งอยู่กับพระทองคำองค์นั้นไป จึงทรง
พระราชดำริว่า พระพุทธรูปซึ่งกำนันอิน
กับนายยังบุตรทูลเกล้าฯ ถวายนั้น ก็เป็น บิณฑูรณ์อยู่ในหอเสด็จธรรม ในพระบรมมหาราชวัง
ทองคำทั้งแท่งใหญ่กว่าพระกริ่ง ควรที่ผู้ร้ายจะลักพระพุทธรูปองค์นั้นไป ก็เผอิญให้แคล้วคลาดถึง
๒ ครั้ง ทั้งผู้ที่ชุกได้ก็ไม่ทำอันตราย เป็นอัครจริยอยู่ จึงทรงถวายพระนามพระพุทธรูปองค์นั้นว่า
“พระนรินทราย” แล้วทรงพระราชดำริแบบอย่างให้เจ้าพนักงานหล่อพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร
ต้องตามพระพุทธรูปลักษณะหน้าตัก ๔ นิ้วกึ่ง ด้วยทองคำสวมพระพุทธรูปนรินทรายองค์นั้นอีกชั้นหนึ่ง
และให้หล่อด้วยเงินได้บริสุทธิ์เป็นคู่กันอีกองค์หนึ่ง แต่องค์ซึ่งหล่อด้วยทองคำนั้นไว้สำหรับตั้ง
พระราชพิธีบนโต๊ะเบื้องขวาแห่งพระแท่นมณฑลในพระราชพิธีต่าง ๆ มีพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์
(พิธีขึ้นปี) * ต่อมาในเบ็มะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูป

* พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ น. ๘๖๔

พิมพ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปทองเงินซึ่งสรวมพระนิรันตรายหล่อด้วยทองเหลืองแล้วกาไหล่ทองคำมี
เรือนแก้วอยู่เบื้องหลัง รวม ๑๘ องค์ เท่าจำนวนปีซึ่งได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ แล้วทรงดำริว่า
จะหล่อบิณฑ็องค์พร้อมกับเฉลิมพระชนมพรรษา ทรงถวายพระนามพระพุทธรูปเก่าใหม่ว่า พระ-
นิรันตรายทั้งสิ้น แต่ยังหาได้กาไหล่ทองไม่ ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้ช่างกาไหล่ทองคำพระพุทธรูปทั้ง ๑๘ องค์ แล้วพระราชทาน
ไปตามวัดพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย มีวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

๕. ขุดแต่งวิหาร หมายเลข ๕

เนินดินนี้ ตั้งอยู่ริมกุ
เมืองคันทะวันตก ทางสระแก้ว ราว
๕๐ เมตร

สภาพก่อนขุดแต่ง ลักษณะ
ของเนินดินปกคลุมด้วยต้นกระ
ถินและไผ่ ต้องถากถางบริเวณให้
สะอาดเรียบร้อย เนินดิน สูง ๑.๕๐
เมตร กว้างด้านละ ๑๘ เมตร ยาว
ด้านละ ๒๑ เมตร ตรงกลางถูกคน
รื้อยขุดเป็นหลุมใหญ่ ๒ หลุม และรื้อ
ทำลายรากฐานศิลาแลงรอบเนินดิน

การขุดแต่ง ได้ดำเนินการ
ขุดแต่งระหว่างวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์
ถึง ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๔ โดยขุด
ลอกดินทางคันทะวันตกและเหนือ
ศาลาตั้งจนแล้วเสร็จ

ลักษณะของวิหาร เป็น
รูปสี่เหลี่ยม กว้างด้านละ ๑๕.๒๐
เมตร ยาวด้านละ ๒๐ เมตร สูง ๗๐
ซม. ฐานมีศิลาแลงและอิฐเรียงเหลื่อ
เพียงเล็กน้อย เป็นอิฐสมัยทวารวดี
มีบันไดศิลาแลงด้านเหนือ กว้าง
๒.๑๐ เมตร (และแผนผังวิหาร
หมายเลข ๕)

รูปที่ ๒๖

พระพุทธรูปปางนาคปรก มีสถูปสองข้าง หินปูนสีเข้
สูง ๑๕ ซม. สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔

ไม่พบโบราณวัตถุ แต่มีผู้กล่าวว่า พระพุทธรูปปางนาคปรก มีสตูปสองข้าง หินปูน สีเขียว สมัยทวารวดี สูง ๗๕ ซม. ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้นำไปจากวิหารนี้ (รูปที่ ๒๖)

๖. ขุดแต่งสระกระท้อน หมายเลข ๑๓

สระนี้ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวิหารหมายเลข ๕ ห่างราว ๒๗๐ เมตร และห่างคูเมืองราว ๑๐๐ เมตร

สภาพก่อนขุดแต่ง ปกคลุมด้วยคันกระต้อนใหญ่และคันหญ้า ต้องถากถางหญ้าให้สะอาด

การขุดแต่ง ได้ดำเนินการขุดแต่งระหว่างวันที่ ๑๕ มีนาคม ถึง ๑ เมษายน ๒๕๐๘ โดยถากถางหญ้าหักต้นไม้และขุดลอกดินคันกระต้อนตกและเหนือ ตามลำดับจนแล้วเสร็จ และได้ขุดแต่งถนนโบราณ ซึ่งเชื่อมสระนี้กับวิหารหมายเลข ๕ ถนนยาว ๒๗๐ เมตร กว้าง ๑๖ เมตร สูง ๕๐ ซม. เพื่อรักษาถนนโบราณสายนี้ไว้ด้วย (รูปที่ ๒๗)

รูปที่ ๒๗

สระโบราณหมายเลข ๑๓ ภายหลังขุดแต่ง

ลักษณะของสระ เป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้างด้านละ ๘ เมตร ยาว ๑๓ เมตร ลึก ๕ เมตร เป็นสระที่แปลกกลายฐานเทวรูป ครึ่งปากสระเป็นเหลี่ยมย่อมุม เป็นคิลาแลง หันปากสระไปทางทิศตะวันตก และไม่พบโบราณวัตถุหรือภาพปั้น

(ยังมีต่อ)

คำอ่านจารึกบนแผ่นปูนขาว อักษรและภาษาไทย สมัยอยุธยา (พระเจ้าบรมโกศ)

ได้มาจากฝาผนังด้านนอกหน้าพระอุโบสถ วัดพรหมกัลยาราม (ปัจจุบันเรียกว่า วัดใหม่ ศรีโพธิ์)

ตำบลคลองสระบัว อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ปัจจุบันจารึกอยู่ที่ฝาผนังด้านหน้าพระอุโบสถ วัดใหม่ศรีโพธิ์ อักษรจารึกได้ชำรุดเสียหายไปมาก จึงได้เอาสำเนาจารึกเขียนบนกระดาษแก้ว ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงประทานแก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) มาอ่านต่อเติม

เนื้อวัตถุจารึกเป็นแผ่นปูนขาว ทาสีดำ

วัดส่วนกว้าง ๔๗ ซม. ส่วนสูง ๖๓ ซม. ส่วนหนา ๕ ซม.

นายเกษม มีเต็ม อ่าน

นายประสาร บุญประลอง ตรวจแก้

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. ศุภมัตถุพระพุทธศักราช ๒๒๕๒ พระวชิรา
มีพระอาจารย์องค์หนึ่งมาแต่ปากไคไค
๒. บำเพ็ญธุระทั้งสองฝ่ายเป็นประธานกับ
ท้าวพรหมกันดาลมาพิจารณาเห็น
๓. ที่นี้ยังมีได้เป็นชอบกันอารามทำแต่
พระอุโบสถไว้แล้วไปค้วยไม้ไผ่ท้าว
๔. พรหมกันดาลว่าเสกนักโมจิรวัดัง
มีใจเลื่อมใสศรัทธาจะให้มันคงทราบ
๕. เทอวัน ๕๐๐๐ พระวชิราจึงกราบทูล
พระกรุณาขอที่ขึ้นอีกยาว ๑๐

- ศุภมัตถุ พระพุทธศักราช ๒๒๕๒ พระวสิสา
- มีพระอาจารย์องค์หนึ่ง มาแต่ปากไคไค
- บำเพ็ญธุระทั้งสองฝ่าย เป็นประธานกับ
- ท้าวพรหมกันดาล มาพิจารณาเห็น
- ที่นี้ยังมีได้เป็นชอบกันอาราม ทำแต่
- พระอุโบสถไว้แล้วไปค้วยไม้ไผ่ ท้าว
- พรหมกันดาลว่าเสกนัก โมจิรวัดัง
- มีใจเลื่อมใสศรัทธาจะให้มันคงทราบ
- เทอวัน ๕๐๐๐ พระวสิสา จึงกราบทูล
- พระกรุณาขอที่ขึ้นอีก ยาว ๑๐ (๑)

คำจารึก

๖. กวาง ๗ วา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานให้ แลทั่วพรมกัน
๗. กานจิ้งจกนายนาทเป็นคณมีศรัทธาวิริยะ
ไว้เป็นนายกองทำการ แลได้ก่อ
๘. รากพระอุโบสถณวัน ๑+๔ คำ

๘

บีมเสงเอกศก เพลา ๗ ชั้น ถึงณ

๑๕

วัน ๕+๑๐ คำ

๙. เพลา ๕ ทุ่มพร้อมควัยสปีรุษเชิญเสด็จ
พระราชโอรสาทรงพระ

๑๐. ผนวกรัชมขุนสุเรนทรพิทักษ์
ขุนอนุรักษมนตร์พระมิ่งคัลเทพ

๑๑. เป็นประหาร ชุมชุมพระสงฆ์ ๓๐ รูป
เป็นคณปรกผูกพัทธเสมาถึง

๑๕

๑๒. ณวัน ๒+๕ คำ ปี่ระกาเบญจศกพระพุทธร
ศักราชได้ ๒๒๕๖ พระวัดษา

๑๓. ได้ ๔ ปีกับ ๖ เดือนจึงสำเร็จการ
ได้ทำบุญแดแจกทานสืบ ๆ มาทั้งเงิน

๑๔. ทราผาพรวรณุ่มให้แก่นายกองแลไพร
ทามสมควน ชื้อจ่ายค่าไม้

๑๕. อีกปูนรังก้องค่าจ้าง $\frac{๑๔}{๑๒}$ เมื่อ

ฉลอง $\frac{๑๔}{๑๒}$ วรรังใหญ่ ๗ คำ

ทอง $\frac{๑๔๐}{๑}$

คำอ่านปัจจุบัน

- กวาง ๗ วา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานให้ และทั่วพรมกัน
กานจิ้งจกนายนาทเป็นคณมีศรัทธา วิริยะ
ไว้เป็นนายกองทำการ แลได้ก่อ

รากพระอุโบสถ ณ วัน ๑+๔ คำ (๒)

๘

บีมเสงเอกศก เพลา ๗ ชั้น (๓) ถึง ณ

๑๕

วัน ๕+๑๐ คำ (๔)

เวลา ๕ ทุ่ม พร้อมควัยสปีรุษ เชิญเสด็จ
พระราชโอรสาทรงพระ

ผนวกรัชมขุนสุเรนทรพิทักษ์ (๕) กรม

ขุนอนุรักษมนตร์ (๖) พระมิ่งคัลเทพ

เป็นประหาร ชุมชุมพระสงฆ์ ๓๐ รูป

เป็นคณปรก (๗) ผูกพัทธเสมา (๘) ถึง

๑๕

ณวัน ๒+๕ คำ ปี่ระกาเบญจศก พระพุทธร
ศักราชได้ ๒๒๕๖ พระวัดษา

ได้ ๔ ปีกับ ๖ เดือนจึงสำเร็จการ

ได้ทำบุญแดแจกทานสืบ ๆ มา ทั้งเงิน

ทราผาพรวรณุ่ม ให้แก่นายกองแลไพร
ทามสมควน ชื้อจ่ายค่าไม้

อิฐ ปูน รัง ทอง ค่าจ้าง $\frac{๑๔}{๑๒}$ เมื่อ

ฉลอง $\frac{๑๔}{๑๒}$ วรรังใหญ่ ๗ คำ

ทอง $\frac{๑๔๐}{๑}$

คำจารึก

๑๖. สปัรัชช่วยบวงซื้อ $\frac{๑๔}{|๒}$ คำจาง

$\frac{๗}{|๑}$ หอระกั $\frac{๓}{|๑}$ ธรรมาค

สวดเทศ

๑๗. นา $\frac{๔}{|๒}$ เป็นเงินของท้าวพรหม

กันคาน $\frac{๒๗}{|๒}$ เงินสปัรัชช่วย

$\frac{๖}{๔|๓}$

๑๘. เข้ากันเป็นเงิน $\frac{๓๔}{|๑}$ ทำการ

เลกนอัยมิได้คึกเข้าด้วย จึงอวยนามวัด

๑๙. พรหมกัลยาราม ไว้ในวรพุทธศาสนาเป็นที่
อุปสมบทสำหรับชำระสังฆ

๒๐. กิจตามพระพุทธโอวาทสมเด็จพระสัรร
เพชรพุทธเจ้า แลจะปรารถนา

๒๑. ให้ชำระบาปกันได้ทุกทำมาชากิใด ๆ
ขอได้พบพระพุทธเจ้าอนันต

๒๒. ครัสในอนาคตกาลมีพระศรีอารียโมศรี
เป็นอธิการบโดเมื่อจะดับสัง

๒๓. ขาวธรรม ขอได้ไปสู่พระนิพพานในกาล
นั้น ๆ ๐ ๆ

คำอ่านปัจจุบัน

สปัรัชช่วยบวงซื้อ $\frac{๑๔}{|๒}$ คำจาง

$\frac{๗}{|๑}$ หอระกั $\frac{๓}{|๑}$ ธรรมาค

สวดเทศ

นา $\frac{๔}{|๒}$ เป็นเงินของท้าวพรหม

กันคาน $\frac{๒๗}{|๒}$ เงินสปัรัชช่วย

$\frac{๖}{๔|๓}$

เข้ากันเป็นเงิน $\frac{๓๔}{|๑}$ ทำการ

เลกนอัยมิได้คึกเข้าด้วย จึงอวยนามวัด

พรหมกัลยาราม ไว้ในวรพุทธศาสนา เป็นที่
อุปสมบท สำหรับชำระสังฆ

กิจตามพระพุทธโอวาทสมเด็จพระสัรร
เพชรพุทธเจ้า แลจะปรารถนา

ให้ชำระบาปกรรมได้กระทำมาชากิใด ๆ
ขอได้พบพระพุทธเจ้าอนันต

ครัสในอนาคตกาล มีพระศรีอารียโมศรี
เป็นอธิการบโดเมื่อจะดับสัง

ขาวธรรม ขอได้ไปสู่พระนิพพานในกาล
นั้น ๆ ๐ ๆ

ด้านขวาแผ่นจารึก

คำจารึก

๕

๑. ๐ วัน ๒ ฯ ๑ คำจุลศักราช ๑๑๑๗
 ปีกุญสพทก ท้าวพรหมกันคาสอุทิศ
 ถวายนายนาทเสมียนนายมากักพวก
 เปนนายมวก อ้ายบุญใหญ่ /

คำอ่านปัจจุบัน

๕

- ๐ วัน ๒ ฯ ๑ คำ จุลศักราช ๑๑๑๗
 ปีกุญสัปทศก (๑๑) ท้าวพรหมกันคาสอุทิศ
 ถวาย นายนาทเสมียน นายมาพรคพวก
 เป้นนายหมวก อ้ายบุญใหญ่ /

ด้านบนแผ่นจารึก

คำจารึก

๑. อ้ายบุญน้อย อ้ายชัย อ้ายเกิด อ้ายสน
 อ้ายสี อ้ายบุญมาก อี้ฉิม อีทองมาก อี้กุ
 อี้เขียว ๑๓ คนนี้ ไว้ /

คำอ่านปัจจุบัน

- อ้ายบุญน้อย อ้ายชัย อ้ายเกิด อ้ายสน
 อ้ายสี อ้ายบุญมาก อี้ฉิม อีทองมาก อี้กุ
 อี้เขียว ๑๓ คนนี้ ไว้ /

ด้านซ้ายแผ่นจารึก

คำจารึก

๑. เปนข้าพระสำหรับอารามสืบ ๆ ไป
 ถ้าผู้ใดเอาไปเปนบ่าวไพร่ข้าไท
 ให้ตกนรกมหาวิจิแสนกัณอนันชาติ
 ยาให้พระพุทธรเจ้าโปรดได้เลย

คำอ่านปัจจุบัน

- เป็นข้าพระสำหรับอารามสืบ ๆ ไป
 ถ้าผู้ใด เอาไปเป็นบ่าวไพร่ข้าไท
 ให้ตกนรกมหาวิจิแสนกัณอนันตชาติ
 อย่าให้พระพุทธรเจ้าโปรดได้เลย

อธิบายคำ

(๑)	๑๐	=	๑๐ เส้น
	๐		๐ วา
	๐		๐ คอก
	๐		๐ คืบ

(๒) วัน ๑ ๖ ๔ คำ
๘

คือ เครื่องหมายอย่างนี้ ๖ เมื่อเลขอยู่ข้างล่าง
อ่านว่าแรม เมื่อเลขอยู่ข้างบนอ่านว่า ขึ้น
อยู่ข้างซ้ายอ่านว่า วัน อยู่ข้างขวาอ่านว่า
เดือน ในที่นี้ตัวเลขเป็น ๑ ๖ ๔ เลข ๑ ว่า
วันอาทิตย์ เลข ๖ ว่าแรม ๘ คำ เลข ๔
ว่าเดือน ๔ ตรงกับวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ.
๒๕๑๒ ปีมะเส็งเอกศก จ.ศ. ๑๑๑๑

(๓) เหล่า ๗ ชั้น

ชั้น คือ ชั้นนาย การสังเกตเวลาด้วยการวัดอย่าง
หนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเหยียบชั้น คือเอาเท้าวัดเงา
ของตัวคนที่ยืนกลางแดด ครั้งโบราณกำหนด
เวลาที่วัดเวลานั้น เป็นช่วงเท่าคือ ๑ ชั้นนาย
เท่ากับเงายาวชั่วรอยเท้า มีพิศกัณฑ์ครั้งนี้
๑๐ อักขระเป็น ๑ เมล็ดงา ๔ เมล็ดงาเป็น ๑
เมล็ดข้าวเปลือก, ๔ เมล็ดข้าวเปลือกเป็น ๑
องคุลี, ๑๕ องคุลีเป็น ๑ ชั้นนาย
ตรงกับวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒
ปีมะเส็ง เอกศก จ.ศ. ๑๑๑๑ วันเดือนเป็น
ขอฝากท่านผู้ช่วยพิจารณา

(๔) วัน ๕ ๖ ๑๐ คำ

(๕) กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์

พระนามเดิม เจ้าฟ้านเรนทร์ พระราชโอรสใน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และกรมหลวง
ราชานุรักษ์ (พระอรรคมหเสี) ครั้นถึง
รัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ทรงสถาปนาเจ้าฟ้า
นเรนทร์หลานเธอ เป็นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์
ในคราวเดียวกันที่ทรงสถาปนาเจ้าฟ้าคอก
เดือลูกเธอ เป็นกรมขุนพรพินิต

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

[The page contains extremely faint, illegible handwritten Thai script.]

— ศิลปากร —

เป็นนิตยสารราย ๒ เดือน ของ กรมศิลปากร

เจ้าของ

กรมศิลปากร

ผู้จัดการ

นายเสริม วรสรวง

บรรณาธิการ

นางสมใจ ศิลกวิวัฒน์สุนทร

ผู้พิมพ์ — โจษณา }

นายประพัฒน์ ศรีณรงค์

สถานที่พิมพ์

โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี
สี่แยกราชวิถี ถนนสามเสน พระนคร

สำนักงานตั้งอยู่ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (หอสมุดแห่งชาติเดิม) กรมศิลปากร
ถนนหน้าพระธาตุ โทรศัทพ์ ๒๖๑๕๑